

SKOLBIBLIOTEKET

**Om skolbibliotek i och utanför Sverige, med fokus
på biblioteket på Svenska skolan i Berlin**

**Åsa Nilsson
Jakob Persson**

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.

Handledare: Birgitte Kühne

BIVILs skriftserie 1999-19
ISSN 1401-2375

© Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap 1999

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Metod	5
1.2.1 Litteraturstudiens uppläggning	5
1.2.2 Studiebesökens uppläggning	6
1.2.3 Berlinstudiens uppläggning	6
1.3 Uppsatsens uppläggning	7
1.4 Litteratur om skolbibliotek	8
2. Skolbibliotek - teori och bakgrund	10
2.1 Skolbibliotekets roll - några modeller	10
2.2 Leder bra skolbibliotek till bättre skolresultat?	12
2.3 Skolbibliotek kontra folkbibliotek	13
2.4 Skolbibliotek i Sverige - en tillbakablick	15
2.5 Lpo 94	16
2.6 Bibliotekslagen	18
3. Skolbibliotek idag	19
3.1 Tre undersökningar	19
3.2 Dagsläget - en analys	21
3.3 Skolbibliotek i Lunds kommun - några exempel	23
3.3.1 Skola A	23
3.3.2 Skola B	24
3.3.3 Skola C	25
3.3.4 Skola D	26
3.3.5 Fyra svenska skolbibliotek 1998 - några reflektioner	27
3.4 Internationell utblick	28
4. Utlandsskolor	30
4.1 Undervisning av utlandssvenska elever	30
4.2 Svensk skolundervisning utomlands	30
4.2.1 Bakgrund	31
4.2.2 Utlandsskoleförordningen	31
4.3 Utlandsskolors bibliotek	31
4.3.1 Exempel	32
5. Svenska skolan i Berlin och dess bibliotek	36
5.1 Svenska skolan	36
5.1.1 Skolans mål	36
5.1.2 Skolverksamhet	36
5.1.3 Kompletterande svenska	37
5.1.4 Organisation	38
5.1.5 Personal	39
5.1.6 Föräldraförening	39
5.2 Svenska kyrkans bibliotek	39
5.3 Nulägesbeskrivning av skolbiblioteket	40

6. Behov och önskemål för biblioteket	45
6.1 Öppettider/tillgänglighet	45
6.2 Personal	45
6.3 Medier	46
6.4 Bestånd	46
6.5 Gallring och inköp	47
6.6 Katalogisering/datorisering	48
6.7 Uppställning	48
6.8 Möblering	49
6.9 Låneregler	49
6.10 Marknadsföring	49
7. Analys och slutsatser	50
7.1 Utgångspunkter för åtgärdsförslag	50
7.1.1 Användarna och biblioteket - en analys	50
7.1.2 Bibliotekets roll - skolbibliotek kontra folkbibliotek	51
7.1.3 Målsättningar	52
7.2 Åtgärdsförslag	52
7.2.1 Öppettider/tillgänglighet	52
7.2.2 Personal	54
7.2.3 Medier	55
7.2.4 Bestånd	56
7.2.5 Gallring	58
7.2.6 Inköp	59
7.2.7 Katalogisering/datorisering	60
7.2.8 Uppställning	61
7.2.9 Låneregler	62
7.2.10 Möblering	63
7.2.11 Marknadsföring	64
7.3 Den pedagogiska rollen	65
7.4 Översikt över åtgärdsförslagen	67
7.4.1 Utvärdering och uppföljning	68
7.5 Bibliotek på svenska skolor i utlandet: diskussion	68
8. Sammanfattning	71
Litteraturförteckning	73
Bilagor	
Abstract	

1. Inledning

Uppslaget till att skriva en uppsats om biblioteket på Svenska skolan i Berlin kom genom att skolans rektor kontaktade BIVIL våren 1998. Svenska skolan var just inne i en allmän upprustning med bl.a. byggande av nya lokaler och man ville gärna passa på att göra något åt sitt bibliotek. Vi tyckte ämnet lät spännande och stimulerande, samtidigt som det var konkret. Att få göra examensarbetet utomlands lockade naturligtvis också.

Under 1990-talet har skolbibliotek blivit ett aktualiserat ämne i Sverige. Nya möjligheter har tillkommit med datoriserade kataloger och tillgång till Internet och CD-ROM. Samtidigt har pedagogiska idéer om problembaserat lärande och "forskning" brett ut sig mer och mer och på många håll talar man vackert om biblioteket som skolans medelpunkt. Men teori är en sak och praktik en annan. För att få bakgrunden till skolbibliotekssituationen i Sverige idag har vi granskat läroplaner och aktuell litteratur. Samtidigt har vi tittat på några skolbibliotek i verkligheten.

För ett bibliotek på en svensk skola i utlandet råder naturligtvis speciella förutsättningar. I vår uppsats har vi försökt kartlägga och analysera dessa förutsättningar, för att sedan nå fram till konkreta förslag för biblioteket på Svenska skolan i Berlin. Förhoppningsvis kan åtminstone några av dessa förslag komma till nytta i verkligheten.

Vår uppsats handlar om ett specifikt bibliotek och är skriven utifrån de förhållanden som råder där. Vi har inte något statistiskt underlag för att dra några generella slutsatser, men vi försöker ändå reflektera kring faktorer som råder på biblioteket i Berlin och som kan tänkas råda också på många andra svenska skolor i utlandet

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår uppsats är att föreslå hur biblioteket på Svenska skolan i Berlin kan organiseras på bästa sätt utifrån dess speciella förutsättningar som utlandsskola. Vi vill utreda hur man kan göra ett modernt och funktionellt skolbibliotek, med utgångspunkt dels från den befintliga boksamling och lokal som skolan förfogar över och dels från Lpo 94 och utlandsskoleförordningen.

För att kunna göra ett rimligt förslag behövde vi samla in en mängd information, både om skolbibliotek i allmänhet och om biblioteket i Berlin. Ett antal frågeställningar att utgå från tog snart form:

- vad har skolbiblioteken för ställning i dagens Sverige?
- vad står det i den svenska läroplanen?
- vad finns det för forskning skolbibliotek?
- vad finns det för regler för svenska utlandsskolor?
- vad är det för speciellt med ett bibliotek på en utlandsskola?
- vilka förhållanden råder för biblioteket i Berlin?
- vad anser de som använder biblioteket i Berlin?

Med dessa frågeställningar i huvudet kunde vi sedan börja organisera vårt arbete och bestämma på vilket sätt vi skulle lägga upp vår uppsats.

1.2 Metod

Vårt mål med uppsatsen är alltså att utforma ett åtgärdsförslag. För att åstadkomma detta behövs först faktainsamling: om rådande omständigheter, önskemål och möjligheter. Först därefter kan man börja skissa på ett förändringsförslag. Detta förslag måste vara baserat på någon form av analys, där man väger olika faktorer och förhållanden mot varandra, för att sedan komma fram till vad som är bäst och varför det är det.

Utifrån våra frågeställningar såg vi tre delområden utkristallisera sig:

* *Skolbibliotek i teorin.* Vad är skolbibliotekets uppgift? Hur ser det idealiska skolbiblioteket ut? Vad säger den svenska läroplanen?

* *Skolbibliotek i praktiken.* Hur ser skolbiblioteken ut i verkligheten i Sverige idag? Hur ser de ut utanför Sverige?

* *Biblioteket i Berlin.* Vilka förhållanden, såväl fysiska som ekonomiska, råder? Vad anser de som på något sätt är involverade i biblioteksverksamheten?

Nästa steg gällde på vilket sätt vi skulle studera de här tre faktorerna. En genomgång av svensk litteratur inom området var ett måste, och vi ansåg även en liten inblick i internationell forskning vara på sin plats. Studier av skolbibliotek i praktiken kunde vi dels utföra själva genom empiriska undersökningar, men också genom att studera undersökningar som andra gjort. Skolbiblioteket i Berlin måste vi studera på plats och där var frågan hur vi skulle inhämta nödvändig information på bästa sätt.

Den logiska uppläggningsen av arbetet var att starta med litteraturstudier, så att vi kunde bilda oss en uppfattning om skolbibliotekens grunder och villkor. Därefter utförde vi ett antal studiebesök i Sverige, dels för att bilda oss en uppfattning om dagsläget och dels för att få idéer och inspiration för det specialstudium vi skulle göra i Berlin. Slutligen utförde vi våra studier i Berlin och när vi återvände till Sverige hade vi samlat material för att kunna påbörja vår analys.

Våra analyser bygger till viss del på ett par olika modeller som vi i vår litteraturstudie fann hade konstruerats och använts av olika forskare för att belysa olika aspekter av skolbibliotek, och som vi fann tillämpliga också i vår studie (se avsnitt 2.1).

1.2.1 Litteraturstudiens uppläggning

Vi inriktade oss till att börja med på svensk litteratur i ämnet skolbibliotek och genomförde sökningar på Lunds Universitetsbibliotek. Vi gick sedan även igenom engelska titlar, men fann inte mycket som vi bedömde vara av intresse för oss. I övrigt hittade vi en del mer eller mindre intressanta uppsatser från BHS och några artiklar i Artikelsök.

När det gällde området utlandsskolor var det betydligt svårare att hitta relevant litteratur och i synnerhet gäller det aspekten bibliotek på utlandsskolor. Det tycks i princip inte finnas något skrivet om det. Artikelsök och den internationella databasen DIALOG gav inga bra resultat, vilket vi blev något förvånade över. Området verkar helt enkelt utforskat. Det enda vi hittade i bokväg var allmänna böcker om att leva utomlands.

För att åtminstone få lite större inblick i biblioteksförhållandena på andra svenska utlandsskolor valde vi ut två stycken som vi faxade ett frågeformulär till. Vi hade inte tid att göra någon större enkätundersökning, men vi ville åtminstone göra två "stickprov" som vi kunde ha som jämförelsematerial. Valet av skolor berodde på:

1) att vi hade hört att skolan i Mellanöstern skulle ha ett datoriserat skolbibliotek, vilket vi tyckte skulle vara mycket intressant att få veta mer om.

2) att skolan i Europa tillhör de största utlandsskolorna, och en stor skola antog vi bör ha någorlunda goda biblioteksresurser, vilket vore intressant att få information om.

1.2.2 Studiebesökens upplägning

För att konkret bekanta oss med hur svenska skolbibliotek ser ut idag valde vi att ta kontakt med Skolbibliotekscentralen i Lund, SBC. De kunde precis som vi hoppats hjälpa oss med ett urval av några skolbibliotek i Lunds kommun som sinsemellan var ganska olika. Vi gjorde sedan studiebesök på fyra skolbibliotek. Vid dessa besök intervjuade vi bibliotekarie eller biblioteksansvarig och försökte få reda på så mycket som möjligt om biblioteksverksamheten. Vi fick även tillfälle att se hur biblioteken var planerade och hur samlingarna såg ut och var uppställda.

Väl på plats i Berlin genomförde vi ett liknande studiebesök på en amerikansk-tysk skola. Det var personalen på Svenska skolan som arrangerat det för oss, eftersom vi önskat ett studiebesök också på en internationell skola för att ytterligare bredda vår erfarenhet av skolbibliotek i utlandet.

1.2.3 Berlinstudiens upplägning

I Berlin gjorde vi en översiktlig genomgång av skolbibliotekets bestånd och fick en uppfattning om vilken typ av böcker och vilka författare som dominerade. Vi inventerade också de böcker som fanns i klassrummen. Vi gjorde mätningar i både klassrum och bibliotek, så att vi fick ett ungefärligt mått på antalet hyllmeter med böcker, och vi gjorde även mätningar av själva bibliotekslokalen till grund för en ritning.

Den mesta tiden i Berlin ägnade vi åt intervjuer. Vi ansåg att en kvalitativ intervjuundersökning var den mest lämpade metoden för att få reda på så mycket som möjligt om hur användare och ansvariga där ser på bibliotekets roll och vilka önskemål och möjligheter man ser. Vi konstruerade i förväg några olika frågeformulär för olika kategorier av respondenter, med öppna svarsalternativ. Dessa använde vi som underlag vid intervjuerna men ställde inte alla frågor till alla intervjuade, eller i samma ordning. I samtliga fall började vi dock med bakgrundsfrågorna och avslutade med att de fick berätta om sina visioner: "om du fick bestämma precis hur biblioteket skulle vara, hur skulle det vara då?" (utom i de fall då detta redan avhandlats tidigare under intervjun). Så långt som möjligt ville vi låta de intervjuade styra ordningsföljd och val av delaspekter, för att kunna komma åt också aspekter som vi inte kunnat förutse.¹

Intervjuerna på Svenska skolan i Berlin genomfördes den 12-16 oktober 1998. Av praktiska skäl var vi tvungna att utföra intervjuerna på kort tid, men huvudsakligen var det förmodligen positivt att intervjuerna låg så tätt som de gjorde. För varje intervju hade vi de föregående intervjuerna i färskt minne och kunde relatera till dem. Vårt önskemål var att genomföra intervjuerna i skolbibliotekslokalen, eftersom detta är en plats som är ostörd

¹ Trost, Jan. *Kvalitativa intervjuer*, 1993, s. 25

(tillströmningen av biblioteksanvändare är för tillfället rätt begränsad) och som de intervjuade känner sig ganska hemmastadda på.² Dessutom borde det vara lättare att där tänka sig olika möbleringsmöjligheter och t.ex. rent handgripligt peka på böcker, hyllor eller annan utrustning. Vid de flesta intervjuerna kunde vi också vara i skolbibliotekslokalen, men ibland var den upptagen och vi fick då utföra intervjuerna i närliggande lokaler. Dessa alternativa lösningar var av förklarliga skäl inte lika bra, framför allt inte lika ostörda, men såvitt vi kan bedöma inverkade detta faktum inte alltför negativt på intervjuerna.

De flesta intervjuer genomförde vi tillsammans, för att kunna komplettera varandra så att inga frågor eller svar kom bort av misstag. Vi tror att vi på detta sätt lyckades dokumentera det väsentliga som framkom under intervjuerna. De genomfördes utan bandspelare, eftersom vi gjorde bedömningen att en sådan skulle ha haft en hämmande inverkan på en del av de intervjuade. I stället gjorde vi anteckningar, såväl under själva intervjun som direkt efter. Vi tror att för vår undersökning är det viktigare med totalintrycket av intervjuerna än med enstaka citat. Vi fann våra anteckningar överblickbara och därmed tidsbesparande vid bearbetningen, även om alltså möjligheten till exakta citat gått förlorad, liksom speciella tonfall och uttryck och möjligheten att lära av våra egna misstag i intervjusituationen.³

Vi ville intervjuva så många olika kategorier av personer som möjligt, som på ett eller annat sätt hade med biblioteket att göra. Den till antalet största kategorin var föräldrar och elever, där vi beslöt göra ett urval. Till viss del kom detta av praktiska skäl att bli något slumpmässigt. Vad det gäller föräldrar intervjuade vi dem när de lämnade/hämtade sina barn i skolan och hade tid att besvara våra frågor. När det gällde eleverna beslöt vi att lägga tyngdpunkten på de något äldre eleverna, d.v.s. mellanstadiebarn och tredjeklassare, eftersom vi antog att dessa dels skulle ha mer erfarenhet från andra skolor och kunna göra jämförelser (inte minst med Sverige), dels att det skulle vara lättare att kommunicera med något större barn. Totalt gjorde vi personliga intervjuer med tolv elever i klass tre till sex. Anledningen till att vi tyckte det var värdefullt med så många intervjuer var att de alla hade olika bakgrund; några hade alltid gått i Svenska skolan i Berlin, några hade precis kommit från Sverige, några hade varit i Berlin något/några år, några hade finska som modersmål. Vi genomförde också samtal om biblioteket i en grupp 5-6-åringar och en i klass i kompletterande svenska. Vad gäller representanter för skolstyrelsen intervjuades inte alla, men väl ordföranden och Skolverkets representant. I övrigt intervjuade vi all personal på skolan, utom slöjd- och musikleärarna.

En av våra tilltänkta intervjupersoner, den som tidigare varit ansvarig för Svenska kyrkans bibliotek, lyckades vi aldrig träffa, eftersom hon just rest till USA. Vi intervjuade vikarien, men hon var ny på sin post och inte särskilt insatt i verksamheten, även om hon hade intressanta synpunkter.

1.3 Uppsatsens uppläggning

Uppsatsen är i stort upplagd på samma sätt som vi har genomfört studien. Läsaren får alltså först en allmän presentation av skolbibliotek i teorin (kapitel 2), skolbibliotek i praktiken (kapitel 3) och utlandsskolor i allmänhet (kapitel 4) innan vi i det femte kapitlet beskriver Svenska skolan och dess bibliotek. Detta är en

² Ibid, s. 22

³ Ibid, s. 28-30

uppläggning vi har valt eftersom vi tror att det på så sätt ska vara lättare att följa de resonemang och diskussioner vi för utan alltför mycket upprepningar.

Efter presentationen av skolan och biblioteket följer en redovisning av de behov och önskemål för biblioteket som vi funnit (kapitel 6). Därefter kommer vår analys och de slutsatser vi tycker oss kunna dra liksom de åtgärdsförslag vi kommit fram till (kapitel 7).

I kapitel 8 reflekterar vi om skolbibliotek på utlandsskolor i allmänhet, utifrån vad vi har funnit genom vår studie. Avslutningsvis så är kapitel 9 en sammanfattning av vad vi kommit fram till.

1.4 Litteratur om skolbibliotek

Om man bortser från de statliga dokumenten, d.v.s. läroplaner och offentliga utredningar, vad har då skrivits i Sverige om skolbibliotek under det senaste decenniet?

Eftersom det inte förrän nyligen inrättats forskarutbildning i Sverige inom området Biblioteks- och informationsvetenskap, är det naturligt att det inte finns särskilt mycket akademisk litteratur i ämnet (ovanför nivån examensarbeten). 1993 kom Brigitte Kühnes avhandling *Biblioteket - skolans hjärna?* (skriven inom ämnet pedagogik), som handlar om skolbiblioteket som resurs i grundskolan. Enligt våra efterforskningar är den en av två svenska avhandlingar av senare datum med skolbiblioteket i fokus. Den andra är *Att söka information för att lära: en studie av samspelet mellan informationssökning och lärande* av Louise Limberg, som tidigare skrivit mycket om skolbibliotek. Den är skriven på Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap i Göteborg och behandlar gymnasieelevers sätt att söka information. I och med att den fokuserar på informationssökning och dessutom handlar om gymnasieelever, faller den dock utanför vår studie.

I övrigt har det kommit ut ett mindre antal böcker om skolbibliotek och deras roll. *Skolbiblioteket - skolans informationscentrum* (1998) av Monica Nilsson är den senaste. Ett par år tidigare kom *Aktivt lärande med skolbibliotek* av Elsa Gómez och Margareta Swenne (1996). *Skolbibliotek för kunskap och skapande* av Louise Limberg kom 1990. Det har också kommit ut ett par artikelsamlingar, t.ex. *Skolbibliotek i medvind* (1993) med artiklar från tidskriften *Barn & Kultur*.

Självklart skrivs det kontinuerligt artiklar i olika skol- och biblioteksorgan. I *Skolbiblioteket- vem bryr sig?*, en BHS-uppsats från 1997, konstaterar dock författaren Britt Omstedt att under 1995 återfanns 23 av 28 skolbiblioteksartiklar i de olika bibliotekstidningarna. Dagspress och olika skol- och utbildningstidningar ägnade endast enstaka artiklar åt skolbibliotek.⁴ Utanför biblioteksvärlden har skolbibliotek alltså inte varit något hett ämne i Sverige de senaste åren. Visst har det blivit mer aktuellt när de nya läroplanerna kommit och visst har debatten ökat när det gäller undersökande arbetssätt och problembaserat lärande, men något riktigt genomslag för ämnet skolbibliotek har inte kommit, varken i den akademiska världen, bokvärlden eller tidnings- och tidskriftsvärlden.

När vi själva tittade i Artikelsök på artiklar från de två senaste åren kunde vi konstatera att det är gymnasiebiblioteken som upptar mest plats och att mycket utrymme ägnas åter datorns och informationsteknologins insteg i skolbiblioteket.

⁴ Omstedt, Britt. *Vem bryr sig? En undersökning av 14 organisationers syn på skolbiblioteken 1995, 1997*, s. 40

Det har kommit en del magisteruppsatser om skolbibliotek från de olika bibliotekarieutbildningarna, men i förhållande till hur många uppsatser som kommer varje år är även andelen där förhållandevis liten.

I USA är läget ett annat. Skolbibliotek finns med som etablerat forskningsområde sedan länge. Enligt Gómez gjordes det i USA under 1970-talet 300 avhandlingar om skolbibliotek.⁵ Därefter har forskningsområdet utökats ytterligare. För att vidga vårt svenska perspektiv något, utan att drunkna i den amerikanska forskningsfloden, har vi tittat i två årsböcker från International Association of School Librarianship (IASL): *School Librarianship: International Issues and Perspectives* (1997) och *Sustaining the Vision: A Collection of Articles and Papers on Research in School Librarianship* (1996).

⁵ Gómez, Elsa & Swenne, Margareta. *Aktivt lärande med skolbibliotek*, 1996, s. 36-37

2. Skolbibliotek - teori och bakgrund

I det här kapitlet försöker vi ge en grundläggande orientering om skolbibliotek. Varför ska man ha ett skolbibliotek? Vad är skolbibliotekets uppgift? Hur har synen på skolbiblioteket förändrats?

2.1 Skolbibliotekets roll - några modeller

Att direkt definiera det moderna skolbibliotekets roll är svårt, eftersom det inte handlar om en roll utan om många olika roller. Det ska vara informationscentrum, kunskapsverkstad och kulturförmedlare på samma gång.

I sin bok *Skolbibliotek för kunskap och skapande* (1990) ger Louise Limberg skolbiblioteket tre huvudfunktioner utifrån Lgr 80 och Lgy 70. Dessa tre funktioner kan fungera som utgångspunkter om man vill utvärdera situationen för ett skolbibliotek:

* *den pedagogiska funktionen*, d.v.s. att biblioteket fungerar som ett redskap i ett problemorienterat arbetssätt, en arbetsplats för studier och informationssökning

* *den kulturella funktionen*, d.v.s. att eleverna i biblioteket får litteratur- och andra kulturupplevelser och stimulans till eget kulturellt skapande

* *den sociala funktionen*, d.v.s. att biblioteket fyller en funktion för eleverna även på håltimmar och raster, en trivsamt plats där eleverna kan finna läsning för förströelse⁶

När det gäller skolbibliotekets pedagogiska roll och dess integrering med skolans undervisning, är den amerikanske biblioteksforskaren David Loertscher något av en förebild inom svensk skolbiblioteksteori.⁷ I sin bok *Taxonomies of the School Library Media Program*, som utkom 1988, presenterade han vad han kallade för en "taxonomi för skolbibliotek". En taxonomi är en form av hierarkisk, logiskt uppbyggd struktur och i det här fallet är det alltså ett stegvis uppdelat schema över skolbibliotekets integration i skolundervisningen. Loertscher har inriktat sig på bibliotekets funktion ur olika infallsvinklar: lärarens, elevens, bibliotekariens, skolledarens. I scheman som varierar mellan fyra och elva steg presenteras dessa gruppers möjliga förhållande till skolbiblioteket. Louise Limberg har, med utgångspunkt från Loertscher, gjort en något förenklad taxonomi för skolbibliotekets funktion. Den ser ut på följande sätt:

1. Biblioteket som lagerlokal

Med detta menar Limberg att det finns ett fungerande bibliotekslokal där man kan låna böcker. Böckerna är katalogiserade och uppställda enligt system i hyllorna, men biblioteket spelar ingen större roll i skolans undervisning.

2. Sporadisk användning av biblioteket

Det förekommer undervisning i bibliotekskunskap. Elever skickas ibland till biblioteket för att låna något eller för att hitta svar på några frågor. Det händer att det finns personal i biblioteket, men det är ovanligt. Eleverna är inte särskilt duktiga på att utnyttja bibliotekets resurser.

3. Strukturerad planering. biblioteket integrerat i undervisningen

⁶ Limberg, Louise, *Skolbibliotek för kunskap och skapande*, 1990, s. 69-70

⁷ Hans teorier har kommenterats av bl.a. Brigitte Kühne, Louise Limberg och Monica Nilsson.

För att nå denna nivå krävs det att man använder sig av problemorienterat arbetssätt i undervisningen, anser Limberg. Tillsammans med lärare och bibliotekarie ska eleverna arbeta undersökande med uppgifter i biblioteket, från problemformulering till redovisning. Det viktiga är undersökningsprocessen, där biblioteket ska förse eleverna med lämpliga verktyg.

4. Pedagogiskt utvecklingsarbete

Här arbetar bibliotekarien aktivt tillsammans med skolans övriga personal när det gäller utvecklings- och förändringsarbete. Med sina specialkunskaper är bibliotekarien en viktig resurs. Att skolledningen är positiv till och stöttar arbetet är nödvändigt på den här nivån, avslutar Limberg.⁸

Genom att placera in sitt bibliotek i denna skala kan en skolbibliotekarie/lärarymbud få en uppfattning om hur långt man kommit i integrationsarbetet och vilka möjligheter som finns för utveckling. Det är också så att en skola kan ligga på olika nivåer för olika ämnen, d.v.s. ett ämne kan ligga på nivå 2 och ett annat på nivå 3. Detta eftersom det är mycket upp till lärarna vilken nivå man hamnar på i biblioteksarbetet.

I sin avhandling *Biblioteket - skolans hjärna* har Brigitte Kühne studerat just hur skolbiblioteket används som resurs i undervisningen och hur den möjligheten kan utvecklas. Under tre års tid följde Kühne åtta skolklasser på mellan- och högstadiet. Varje år genomfördes något större projekt där barnen fick "forska" själva på skolbiblioteket. Under dessa projekt deltog Kühne som observatör och medhjälpare från planläggning till redovisning och utvärdering. Efter projekten fick barnen svara på frågor om vad som varit bra och dåligt och vad som varit roligt och tråkigt. Det visade sig att flertalet av barnen tyckte att i jämförelse med vanlig lärobokundervisning var det svårare men också roligare att forska. De tyckte att det var positivt att lyssna till sina kamraters redovisningar och de trodde också att de själva lärt sig mer än de skulle ha gjort med traditionell undervisning. Även lärarna var överlag positiva och var förvånade över hur mycket eleverna lyckades åstadkomma. En nackdel var att en del elever lätt blev stökiga i biblioteket, eftersom det inte gick att ha samma överblick som i klassrummet. Sammantaget är det dock de positiva intrycken som klart dominerar.

Trots de många biblioteksprojekten visade det sig att lärarna på de berörda skolorna fortfarande inte räknade med bibliotekets resurser när de gjorde nya arbetsplaner. Att få biblioteket att bli en accepterad och självklar del av skolarbetet är en lång och komplicerad process, även om lärare och elever har positiva erfarenheter av det, konstaterar Kühne. Hon sammanfattar sina erfarenheter genom att presentera fyra kategorier av faktorer som kan påverka integreringen av biblioteket i undervisningen:

- fysiska faktorer ; här ingår bibliotekets läge, storlek, öppethållande, personalbemanning, utrustning och ekonomi

- psykologiska (personliga) faktorer; här ingår skolledningens inställning, lärarens biblioteksintresse, bibliotekariens ämneskunskaper, arbetsklimatet på skolan, personkemin mellan inblandade (skolledare, lärare, bibliotekarie och elever)

- utbildningsbakgrund; både för lärare och bibliotekarier är viktig

- mål med verksamheten; detta gäller både övergripande mål enligt läroplan och lokala mål enligt skolans arbetsplan⁹

⁸ Limberg, 1990, s. 82-84

2.2 Leder bra skolbibliotek till bättre skolresultat?

En inte oväsentlig fråga när man intresserar sig för skolbibliotek är förstås om de verkligen spelar någon roll för elevernas utbildning. Den allra första frågan man kan ställa sig i sammanhanget är om barn läser mer och bättre om de har tillgång till ett bra skolbibliotek. Svaret på denna fråga kan man åtminstone till viss del hitta i resultatet av olika läsundersökningar som gjorts både nationellt och internationellt. I samband med en internationell läsundersökning av elever som var nio och fjorton år, genomförd 1990-91,¹⁰ studerades också bakgrundsfaktorer genom enkäter. Undersökningen visade bl.a. ett positivt samband mellan hur väl eleverna klarade läsprovet, föräldrarnas utbildningstid och i synnerhet tillgången på böcker i hemmet.¹¹ På frågan vad som gör en god läsare svarade många elever att man måste tycka om att läsa, få tid till det och kunna koncentrera sig. En stor del av de äldre eleverna påpekade också att det var bra att ha många bra böcker omkring sig.¹² Man fann även tendenser på att skolbiblioteket har en positiv inverkan på barns läsförmåga, speciellt för yngre elever. I undersökningen framkom vid jämförelser mellan länder att i länder med högpresterande elever fanns det genomsnittligt mycket större skolbibliotek än i länder med lågpresterande elever. I dessa länder var det också ofta en medveten strategi att satsa på boksamlingar i klassrummen. Skillnader mellan länderna berodde inte på de olika ländernas ekonomiska situation, utan blev tvärtom tydligare när hänsyn togs till denna.¹³

Undervisning som är biblioteks- och förståelseinriktad visade sig vidare vara den viktigaste faktorn som tycks ha någon inverkan på olika klassers genomsnittliga läsförståelse, liksom på elevernas fritidsläsning¹⁴. För att kunna bedriva denna typ av undervisning krävs ju dock tillgång till ett bibliotek.

Efter själva läsfärdigheten kan man ställa sig frågan om skolbibliotek har en inverkan på barns lärande i stort. I Sverige finns ingen forskning inom området, men det finns det däremot i USA.¹⁵ Den mest omtalade undersökningen gjordes i Colorado 1988-89 där Keith Curry Lance studerade vilka faktorer som har starkast samband med elevernas skolprestationer. Biblioteksfaktorn (bibliotekets storlek, bestånd, personal, utlån m.m.) visade sig i hög grad samverka med hur elever klarade sig i delstatens standardprov. Bl.a. fann man att elever på skolor med bättre utrustade skolbibliotek hade fler poäng på läsdelen än elever på andra skolor. Det visade sig också att elever på skolor där bibliotekspersonalen hade rollen av instruktör klarade proven bättre än andra elever. Bakom detta kan man dock ana andra faktorer, som att på skolor med välutbyggda skolbibliotek har man annorlunda undervisningsmetoder. Men det är ändå värt att notera att biblioteksfaktorn tycktes ha större betydelse än sociala bakgrundsfaktorer (t.ex. utbildningsnivå i hemmet), speciellt i de mellersta åldersgrupperna.¹⁶

⁹ Kühne, Brigitte. *Biblioteket - skolans hjärna? Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan*, 1993, s. 227-228

¹⁰ Taube, Karin. *Hur i all världen läser svenska elever?*, 1995

¹¹ Ibid, s. 73-74

¹² Ibid, s. 55-56

¹³ Taube, K, Lundberg, I, Skarlind, A. *Svensk läsundersökning i ett internationellt perspektiv*, 1995 s.64

¹⁴ Ibid, s.63

¹⁵ Gómez, s. 36

¹⁶ Lance, Keith Curry, "The Impact of School Library Media Centers on Academic Achievement" i *Sustaining the Vision*, 1996, s. 31-32

2.3 Skolbibliotek kontra folkbibliotek

Louise Limberg försöker i en artikel att reda ut skillnaderna mellan folkbibliotek och skolbibliotek.¹⁷ Hon konstaterar att de båda biblioteksformerna har gemensamma rötter från 1800-talet, då folkbiblioteket ofta låg i folkskolan och sköttes av dess lärare. Numera måste man dock skilja på deras roller: till folkbiblioteket kommer barnen frivilligt, med egna önskemål och idéer och utan några som helst krav. I skolan finns det ett mer uttalat krav på att kunskaper ska inhämtas och arbete uträttas och att man måste följa de anvisningar som läraren ger. Dessa grundläggande olikheter gör också att krav och behov blir olika för folk- och skolbiblioteken. I de integrerade biblioteken måste man ta hänsyn till den dubbla funktion som blir nödvändig. Limberg har konstruerat ett översiktsschema, där hon jämför skolbibliotek och folkbibliotek ur olika aspekter:

¹⁷ Limberg, Louise. "Vad är det för skillnad mellan folkbibliotek och skolbibliotek?" i *Skolbibliotek i medvind*, 1993, s. 15-21

Aspekt	Målgrupp	Användare	Arbetsmetoder	Mål
Skolbibliotek	Elever och lärare, ”alla” 7-18 år	Grupper, klasser	Pedagogiska, handledande	Skolans mål, läroplaner
Folkbibliotek	Alla kommuninvånare	Individer som kommer frivilligt	Service, individuell referenstjänst	Kulturpolitiska mål

Aspekt	Mediabestand	Funktioner	Lokaler
Skolbibliotek	Begränsat, anpassat till undervisningen	Pedagogisk, kulturell, social	Mitt i skolan, studieplats för grupper och tyst läsrum
Folkbibliotek	Brett urval avseende innehåll och form	Folkbildande, kulturell, för information och förströelse, social	Hemtrevliga, inspirerande, ”samhällets vardagsrum”, ”mitt i byn”

Figur 1. Schema för jämförelse mellan skolbibliotek och folkbibliotek. (Bygger på ett schema som presenterades av Louise Limberg i artikeln ”Vad är det för skillnad mellan skolbibliotek och folkbibliotek?” i Skolbibliotek i medvind, 1993, s. 20)

Skillnaderna mellan de två bibliotekstyperna blir här ganska tydliga och det står klart vilket dilemma det blir när ett bibliotek ska vara integrerat.

I Sverige finns det ca 500 bibliotek som är integrerade skol- och folkbibliotek. Det är detsamma som en fjärdedel av alla skolbibliotek. Elisabeth Nilsson, medarbetare i en rapport från Statens Kulturråd om integrerade skol- och folkbibliotek, definierar integrerade bibliotek på följande sätt: "ett folkbibliotek, lokaliserat till en skola, som (också) fungerar som skolbibliotek".¹⁸ Det fungerar som följer:

- * Bokbeståndet är gemensamt
- * Personalen är gemensam
- * Både skola och bibliotek är med och bekostar verksamheten

¹⁸ Nilsson, Elisabeth, ”Integrerade folk- och skolbibliotek i nöd och lust” i *Skolbibliotek i medvind*, 1993, s. 39

I undersökningar från Västmanland och Jämtland som vi behandlar i vår uppsats (kap. 3.1) förekommer ett antal integrerade bibliotek. I Västmanlandsundersökningen är 3 av 9 bibliotek integrerade och i Jämtlandsundersökningen 25 av 109.

I sin undersökning konstaterar Elisabeth Nilsson att det är svårt att finna balans i integrerad biblioteksverksamhet. Skolelever och vanliga besökare kommer lätt i konflikt med varandra. Det blir ofta skolbiblioteksrollen som tar det mesta av personalens tid, kanske upp till 80%, till de vanliga besökarnas förtret. Även om det innebär minskade kostnader att ha ett bibliotek istället för två, är det alltså ingen given succé. Om man inte kan tillfredsställa båda låntagargrupperna är projektet misslyckat, även om det sparar in några kronor för kommunen. För att nå framgång menar Nilsson att det krävs ett bra samarbete mellan de två parterna och att man tillsammans utarbetar målsättningar med verksamheten. Exempel på framgångsrika samarbeten gäller ofta låg- och mellanstadieskolor, medan högstadieskolor och gymnasier är svårare att integrera.

2.4 Skolbibliotek i Sverige - en tillbakablick

Idén om skolbibliotek är långt ifrån ny. Däremot har åsikterna om skolbibliotekets betydelse skiftat genom åren.

I en undervisningsplan från så tidigt som 1919 nämns skolbiblioteket som något som borde ha stor betydelse för eleverna och undervisningen.¹⁹ Under 1940- och 1950-talet kom man sedan att värdera skolbibliotekets roll mycket högt. I "Hjälpmedel i skolarbetet", ett betänkande från 1961, görs en sammanfattning av de tidigare decenniernas skolbibliotekssyn: "1940 års skolutredning konstaterar, att skolbiblioteket är skolans mest mångsidiga instrument för undervisning och fostran och att det bör bli ett centrum i skolans arbetsliv. 1946 års skolkommision anser att skolbiblioteket bör vara skolans hjärtpunkt och bör skapa förutsättningar för de nya arbetsformer som anbefalls. 1959 års utredning 'Skolbibliotekens framtida organisation' ser i skolbiblioteket ett i skolans dagliga arbete oumbärligt hjälpmedel, vars viktigaste funktion är att direkt och omedelbart tjäna undervisningen."²⁰ Även i 1962 års läroplan gavs utrymme för skolbiblioteket med ett eget avsnitt, men sedan kom 1960-talet, liksom det gjorde på så många områden, med nya vindar. Plötsligt var skolbiblioteket bara en del bland många i skolarbetet. De audiovisuella hjälpmedlen betonades starkt och en stor teknisk upprustning skedde på skolorna. Decentralisering var ordet för dagen och istället för att samla alla skolans böcker i ett bibliotek skulle de spridas ut i klassrum och läromedelsrum. När en ny läroplan för grundskolan kom 1969, Lgr 69, fanns ordet skolbibliotek över huvud taget inte med. Istället använde man ord som bokrum, läromedelsrum och läromedelscentral. Man skilde också på två sorters läsning, informationsläsning och upplevelseläsning, och det fanns de som ansåg att upplevelselitteraturen, d.v.s. skönlitteraturen, kunde lastas över på folkbiblioteken. Reaktioner mot bokens minskade betydelse i Lgr 69 lät inte vänta på sig. I flera utredningar som gjordes på 1970-talet, både när det gällde skola och när det gällde litteratur, betonades vikten av skolbiblioteket och litteraturen. Betänkandet "Litteraturen i skolan" (SOU 1973:1) framhöll bl.a. vikten av att skolbiblioteket tillhandahåller skönlitteratur. SIA-utredningen (Skolans Inre Arbete) gav skolbiblioteket en central plats i skolans arbete och hade en rad förslag på krav som skulle ställas på skolbibliotekens plats i undervisningen.²¹

¹⁹ Kühne, s. 36

²⁰ Nobel, Agnes. *Boken i skolan*, 1979, s.99

²¹ *Folkbibliotekens samverkan med skolan*, 1982, s. 153-160

När det var dags för en ny läroplan 1980 var skolbiblioteket tillbaka. I kapitlet "Riktlinjer för arbetet" heter det: "Skolbiblioteket bör om möjligt vara tillgängligt under hela skoldagen. Där kan eleverna utveckla sina intressen genom att läsa böcker, tidningar och tidskrifter. Det är ofta skolans bästa utrymme för självständiga studier, för arbete i grupp eller studiecirkel."²² Den allmänna inriktningen på Lgr 80 är mot mer självständigt och individuellt arbete. Man vill avlägsna sig från de fasta läromedelspaket som var så populära i Lgr 69. Som resurs för friare arbeten blir naturligtvis skolbiblioteket viktigt. Samtidigt ska poängteras att biblioteket egentligen inte har något större utrymme i Lgr 80. Det nämns tre gånger i den löpande texten i den 60-sidiga skriften om mål och riktlinjer, men det har inget eget avsnitt. Det är fortfarande en detalj bland många i skolans arbete. Om man går över till att titta på kursplanerna för de enskilda ämnena, kan man notera följande passage för svenskämnet: "Skönlitteratur bör särskilt uppmärksammas. Litteraturläsningen i skolan och hemmet skall syfta till att skapa ett bestående bok- och läsinträsse."²³ En tydlig omvärdering har alltså skett sedan 1960-talets skepsis mot upplevelseläsning.

2.5 Lpo 94

1994 kom den nuvarande läroplanen för grundskolan, Lpo 94. I jämförelse med Lgr 80 kan man säga att Lpo 94 går ännu längre när det gäller idéer om självständigt arbete och undersökande arbetssätt. Man avlägsnar sig från den traditionella läromedelsundervisningen och ger både lärare och elever större möjligheter att själva bestämma undervisningens utformning. Under avsnittet "Skolans uppdrag" i Lpo 94 heter det: "En viktig uppgift för skolan är att ge överblick och sammanhang. Eleverna skall få möjligheter att ta initiativ och ansvar. De skall ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att arbeta självständigt och lösa problem."²⁴ Läroplanen genomsyras av en tilltro till och engagemang för eleverna som individer. Det är viktigt att de tänker själva, att de lär sig hur de själva kan skaffa sig kunskaper och att de lär sig att se saker ur olika perspektiv. Naturligtvis är det viktigt med baskunskaper i de olika ämnena, men det är ändå förmågan att själv tänka, arbeta och utforska som sätts i främsta rummet. Att idag avgöra vilka kunskaper som kommer att behövas i morgondagens samhälle går inte. Därför är det väsentligt att skoleleverna lär sig att själva analysera sin omvärld för att kunna förstå kunskaps- och samhällsutvecklingen.

Var kommer då skolbiblioteket in i allt detta? Ja, i Lpo 94 kommer det bokstavligen talat in *en* gång. I den avslutande delen av "Mål och riktlinjer", under avsnittet "Rektors ansvar", står följande: "skolans arbetsmiljö utformas så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, t.ex. bibliotek, datorer och andra hjälpmedel".²⁵ Som synes står det ett "t.ex." framför bibliotek, så det kan inte ses som något krav. Det förekommer bara som exempel på ett hjälpmedel bland andra.

²² Skolöverstyrelsen. *Läroplan för grundskolan: Allmän del*, 1980, s 22

²³ *Ibid*, s. 134

²⁴ Utbildningsdepartementet. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*, 1998, s. 7

²⁵ *Ibid*, s. 18-19

Vid en närmare granskning av Lpo 94 kommer man dock ganska snart fram till att för att uppfylla de mål och riktlinjer som anges är det i princip ett måste med ett bibliotek. Här är några exempel på hur det låter i första delen, "Skolans värdegrund och uppdrag":

"Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ."²⁶

"En harmonisk utveckling och bildningsgång omfattar möjligheter att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter."²⁷

Var och hur eleverna ska inhämta "studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap" eller få "möjligheter att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter" framgår inte i Lpo 94. Man får väl anta att det ska vara lärarens huvudvärk. I realiteten är det dock så att för att uppfylla ovanstående målsättningar måste man ha tillgång till någon form av bibliotek eller boksamling. Varken läroböcker eller Internet håller i längden utan komplement. Möjligheterna att arbeta efter Lpo 94 ter sig radikalt annorlunda för en lärare som har tillgång till ett bra beläget och välutrustat bibliotek än för en som inte har det.

Om man tittar i kursplanerna för de enskilda ämnena, finns det också där formuleringar som gör att man undrar om det inte blir svårt att klara sig utan ett skolbibliotek.

Historia: "Historieundervisningen skall bygga på elevernas upptäckarglädje och lust att vidga kunskaperna om sin omvärld i tiden och rummet. Elevernas möjligheter att göra egna val när det gäller fördjupning och inriktning blir därför av stor betydelse."²⁸

Samhällskunskap: "Ämnet skall ge eleverna så djupa och breda kunskaper att de kan reflektera över och självständigt ta ställning till såväl nationella som internationella samhällsförhållanden och samhällsfrågor och aktivt delta i samhällslivet. Därvid blir både de kunskaper som eleven utvecklar och processen på väg till kunskaperna av central betydelse. Att formulera frågor, att använda olika kunskapskällor, att sammanställa, att göra analyser och bedömningar blir viktiga delar av ämnet."²⁹

Svenska: "Mål att sträva mot: [Att eleverna] vänjer sig vid att utnyttja ett biblioteks möjligheter och att använda hjälpmedel som ordlistor, uppslagsböcker och datorer för att skriva och hämta information"³⁰

Varför omnämns då inte biblioteket i större utsträckning i Lpo 94? Det är ju, som sagt, helt klart att för det arbetssätt som föreskrivs behövs någon form av bibliotek! Något säkert svar finns inte på denna fråga, men vi kan tänka oss fler möjligheter:

- Möjligen är det så att man inte riktigt tänkt igenom vad det föreslagna arbetssättet innebär rent praktiskt.
- Möjligen är det så att man tänkt på biblioteket som något som blivit föråldrat i det nya IT-samhället och inte behövs längre.
- Möjligen är det så att man tagit skolbiblioteket för en given resurs som inte ens behöver nämnas.

²⁶ Ibid, s. 7

²⁷ Ibid, s. 8

²⁸ *Kursplaner för grundskolan*, 1994, s. 27

²⁹ Ibid, s.41

³⁰ Ibid, s.48

I vilket fall som helst tyder det på en viss brist på insikt hos läroplansförfattarna. Skolbibliotek är inte gratis och de sköter inte sig själva. Det hade behövts ett avsnitt om dem i läroplanen, både för att inspirera skolledare att satsa på biblioteket på sin skola och för att ge skolbibliotekarierna ett vapen i den ständiga kampen om resurspengar.

Att skolbiblioteket är en viktig resurs betonas dock i ett betänkande från Utbildningsutskottet från 1994/95. Apropå några motioner om skolbibliotek heter det att man från utskottets sida vill "framhålla skolbibliotekets centrala roll i modern undervisning".³¹ Vidare menar man att det "är av stor vikt att arbetsformerna i skolan utformas så att biblioteken används flitigt. Enligt utskottets mening bör informationssökning och bibliotekskunskap inte ses isolerade utan integreras i den ordinarie undervisningen".³²

Det finns alltså även från officiellt håll en medvetenhet om skolbibliotekens betydelse. Problemet är bara att några fina fraser från Utbildningsutskottet knappast har några effekter i praktiken.

2.6. Bibliotekslagen

I bibliotekslagen, som trädde i kraft 1 januari 1997, står i femte paragrafen: "Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade bibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen."³³ Som synes är formuleringen öppen för olika tolkningar. Vad innebär "lämpligt fördelade" bibliotek egentligen? Något konkret krav på tillgång till skolbibliotek uttrycks i alla fall inte.

³¹ Utbildningsutskottets betänkande 1994/95, UbU2 Vissa frågor, s.7

³² Ibid, s. 8

³³ SFS 1996:1596

3. Skolbibliotek idag

Detta kapitel redogör för skolbibliotekssituationen i Sverige nu på 1990-talet. Informationen är inhämtad dels från undersökningar andra gjort, dels från fyra studiebesök vi själva gjort i Lunds kommun. I slutet av kapitlet görs också en internationell utblick.

3.1 Tre undersökningar

Tre undersökningar från de senaste åren - en för hela Sverige från SCB, en från Västmanland och en från Jämtland - kan ge en indikation på läget i dagens Sverige när det gäller grundskolebibliotek. Som tidigare nämnts är det minst sagt dåligt ställt med större undersökningar på det området.

Statistiska centralbyrån kom hösten 1998 med en rapport för skolbiblioteken, grundad på läsåret 1996/97.³⁴ Den ger besked om bestånd och utlåning. De värden som anges i tabellerna är bara punktuppskattningar, vilket gör det svårt att jämföra med föregående år. Den allmänna tendensen var dock en minskning av det totala skolbiblioteksbeståndet under 1980-talet. Under 1990-talet har beståndet ökat igen och ligger idag förmodligen något över 1981/82 års nivå. Det innebär för grundskolorna $13,2 \pm 2,5$ miljoner volymer i centrala samlingar. Därutöver finns $5,6 \pm 2,0$ miljoner volymer i övriga samlingar, d.v.s. klassrum, materialrum, skolbibliotekscentraler etc. Detta innebär att skolorna i genomsnitt har 20 ± 3 volymer per elev. Om man jämför detta med antalet utlån, som 1996/97 var ca 14 miljoner för grundskolan, finner man att antalet utlån på ett ungefär överensstämmer med antalet volymer i skolbibliotekens samlingar. Det betyder 14 lån per grundskoleelev. Om man tittar bara på skolor med låg- och/eller mellanstadium blir siffran 25 ± 7 lån per elev. Det lånas alltså betydligt mer på låg- och mellanstadiet än på högstadiet. När det gäller utlåningssiffror måste man komma ihåg att många skolbibliotek har dålig kontroll över hur mycket som lånas, vilket leder till ganska osäkra uppskattningar av antalet utlån. Att utifrån SCB:s statistik utläsa några framtidstendenser är vanskligt. Siffrorna är alltför osäkra och skillnaderna alltför små.

För att få statistik över skolbibliotekens öppettider och personal måste man gå tillbaka till 1991/92, då det gjordes en mer detaljerad skolbiblioteksundersökning.³⁵ Grundskolorna var då i genomsnitt öppna fem timmar/vecka med avlönad personal. Det motsvarar alltså en timme/dag i genomsnitt. Tar man sedan med i beräkningarna att många högstadieskolor ofta har större resurser och betydligt fler bibliotekarietimmars än låg- och mellanstadieskolor, så står det klart att många skolbibliotek bara har öppet ett par timmar per vecka. Det löpande arbetet sköts ofta av en lärare, som kompenseras med en eller två timmars mindre undervisning. Detta kan jämföras med uppgifterna om gymnasiebibliotek. Där har man i genomsnitt personal 23 timmar/vecka. Självständigt och "forskande" arbete i biblioteket förekommer sedan länge på gymnasienivå, vilket delvis kan förklara skillnader i resursfördelningen. Dessutom har gymnasieskolor ofta många fler elever än grundskolor, vilket ytterligare bidrar till skillnaderna.

³⁴ *Folk- och skolbiblioteken 1997*. Statistiska meddelanden Ku 11 SM 9801.

³⁵ *Folk- och skolbiblioteken 1992*. Statistiska meddelanden Ku 11 SM 9301.

Statistiken ger också besked om fördelningen mellan skönlitteratur och facklitteratur. I själva biblioteken dominerar skönlitteraturen med drygt hälften av beståndet, men om man slår ihop alla samlingar så utgör skönlitteraturen ungefär en tredjedel. Facklitteraturen står för drygt hälften, medan 13% klassas som uppslagsböcker (vilka ju i och för sig också kan kallas facklitteratur). Även de mest lästa författarna och boksviterna presenteras och det ser ut på följande sätt:

Författare	Tusental hemlån	Författare	Övergripande benämning på svit	Tusental hemlån
Lindgren, A	857	Jacobsson, A - Olsson, S	Böckerna om Sune	393
Jacobsson, A - Olsson, S	555	Almqvist, B	Barna Hedenhös	372
Peterson, H	477	Bergström, G	Alfons Åberg	224
Almqvist, B	440	Hergé	Tintin	209
Gripe, M	403	Knutsson, G	Pelle Svanslös	202
Svedelid, O	368	Brunhoff, J de	Barbar	201
Kirkegaard, O L	353	Holmberg, Å	Ture Sventon	201
Bylock, M	343	Blyton, E	Femböckerna	169
Sundvall, V	312	Rey, M	Nicke Nyfiken	166
Löf, J	296	Jacobsson, A - Olsson, S	Böckerna om Bert	162
Sundh, K	295	Gosciny, R	Asterix	141
Gosciny, R	255	Lindgren, A	Pippi Långstrump	137
Knutsson, G	253	Ahlrud, S	Mysterieböckerna	128
Bergström, G	241	Pahnke, L	Brita och Silver	124
Blyton, E	240	Lindgren, A	Bullerbyböckerna	103
Summa	5 689	Summa		2 931
Andel av det totala antalet lån (35,7) milj. under läsåren,	16%	Andel av det totala antalet lån (35,7) milj. under läsåren,		8%

Figur 2. Statistik över de mest utlånade författarna och bokserierna på svenska skolbibliotek under skolåren 1990/91 och 1991/92. (Folk- och skolbiblioteken 1992, s 24)

Man kan konstatera att den stora majoriteten av böcker på listorna har svenskt ursprung. Bland de främsta utländska konkurrenterna ligger inte vanliga böcker utan seriefigurena Tintin och Asterix. Även om listan har några år på nacken så bedömer vi den som fortfarande aktuell, eftersom flertalet av författarna på listan är flera decennier gamla och inte bara några dagsländor för tidigt 1990-tal. Det är viktigt att notera att de här författarna och boksviterna endast utgör 16% respektive 8% av det totala antalet utlån.

"Skolbiblioteket som resurs - långt borta eller nära?" heter en BHS-uppsats från 1997.³⁶ I den undersöks skolbiblioteksverksamheten vid nio grundskolor i Västmanlands län. Skolornas storlek varierar, liksom skolbibliotekets roll. De flesta av skolorna tycker att de har börjat anpassa sig till ett mer självständigt arbetssätt bland eleverna och att skolbiblioteket utnyttjas som en viktig resurs. När det gäller personal så är det dock bara två av nio skolor som har någon timanställd bibliotekarie. I de andra skolorna är det lärare eller kanslisters som sköter biblioteket. Endast två av nio skolor har datoriserad katalog. De andra har kortkatalog eller ingen katalog alls. Skolorna har bara biblioteksbeståndet katalogiserat; ingen skola har hela skolans bestånd katalogiserat. Inköpsbudgeten varierar mellan 21 kr och 94 kr/elev och år. Att döma av den här undersökningen är skolbibliotekets roll i den svenska skolan långt ifrån självklar. Det finns en del idéer och visioner, men pengar

³⁶ Edvardsson, Birgitta & Lindström, Ingela. *Skolbiblioteket som resurs - långt borta eller nära?*, 1997

saknas. Även om de flesta skolledare tycks ha en positiv inställning till sitt bibliotek är det långt till positionen som skolans hjärta och hjärna.

"Kaos blir kosmos" är en undersökning av skolbiblioteksverksamheten i Jämtlands län, gjord av Jämtlands Läns Bibliotek 1994.³⁷ I undersökningen kartlade man länets skolbibliotek genom enkäter och studiebesök. Det visade sig att 67% av skolorna hade eget bibliotek, medan 25% hade ett skolbibliotek som var integrerat med folkbiblioteket. Av de 135 skolor som finns i länet uppgav 22 att de hade definierat skolbibliotekets roll i undervisningen, d.v.s. formulerat en målsättning för verksamheten. Endast 1/4 av skolorna ägnade sig åt någon form av utvärdering av sin biblioteksverksamhet. När det gällde personal hade ungefär hälften av skolorna lärarbibliotekarier. 17% av skolorna hade tillgång till utbildad bibliotekarie, medan 28% helt saknade bibliotekarie. Vid 85% av skolorna var personalresursen 0-2 timmar/vecka. Endast vid 9% av skolorna var personalresursen större än 5 timmar/vecka. Däremot var biblioteket öppet hela dagen på 85% av skolorna, vilket innebär att det stora flertalet skolor hade bibliotek som var öppna under dagarna, men som inte hade personal. Medianslagen låg på i genomsnitt 82 kr/elev och år, vilket utredningen ansåg vara för lite för att kunna bygga upp välutrustade skolbibliotek. Facklitteratur bedömdes vid undersökningstillfället utgöra ca. 1/3 av beståndet i de flesta kommuner. Under de sista åren hade ungefär lika många skolor ökat biblioteksanslaget som minskat det. 4 av 5 skolor menade sig inte ha någon långsiktig utvecklingsplan för sitt bibliotek. Runt en tredjedel av skolorna uppgav att någon form av datautrustning fanns i biblioteket, d.v.s. antingen en datoriserad katalog eller en dator med ordbehandling och/eller CD-ROM. 1/4 av skolorna hade elever som på ett eller annat sätt hjälpte till i biblioteket.

Utredarna avslutar sin rapport på följande sätt: "Det är lätt att tappa tron på att en utveckling av skolbiblioteksverksamheten är möjlig idag när det mest talas om nedskärningar. Vi tror dock att en utveckling är genomförbar även med små resurser om man satsar målmedvetet i kommunerna och på de enskilda skolorna."³⁸

3.2 Dagsläget - en analys

Att ge en helhetsbild av situationen för skolbiblioteken i Sverige idag är inte lätt. Det är ont om uppgifter och de uppgifter man kan få är ofta motstridiga. På en del ställen tycks läget vara mycket positivt, med ökade anslag, datorisering och anställning av bibliotekarie. Olika projekt genomförs över hela landet, både med lokala anslag och med anslag från större fonder och stiftelser. "Modellbibliotek" är något som testats på flera ställen och det innebär att man under en tidsperiod satsar mycket på ett skolbibliotek, som på så vis får bli en förebild och en inspiration för andra skolbibliotek. Vi har besökt några sådana bibliotek i Lunds kommun och kommer att presentera dessa nedan (3.3) På andra skolor runt om i Sverige kämpar skolbiblioteket för sin existens, om det ens finns något. Med sparbetning för många kommuner har det blivit snåla budgetar för många skolor och detta har i sin tur slagit hårt på skolbiblioteken.

Trots de nya vindar som blåser fram inom skolvärlden, med datorisering, IT-utveckling och undersökande arbetssätt, är det alltså många skolbibliotek som fortfarande står och stampar på samma fläck som för tjugo år

³⁷ *Kaos blir kosmos. Skolbibliotekens utvecklingsmöjligheter med utgångspunkt från Jämtlands län, 1995*

³⁸ *Ibid*, s. 24

sedan, eller som t.o.m. håller på att långsamt förfalla. Det som sker inom Sveriges skolbiblioteksvärld är inte någon revolution utan en långsam förändringsprocess som pågått under ett antal år. Redan i Lgr 80 omnämns ju ett undersökande arbetssätt och i takt med informationsutvecklingen i samhället har en del skolbibliotek lyckats haka på tidigare än andra. Det finns spjutspetsar och föregångare som figurerar i tidskriftsartiklar och deltar i projekt, men bakom dem finns det stora antalet skolbibliotek som arbetar med små resurser.

Skolbibliotekarien Uno Nilsson skrev 1993 en artikel om hur det som borde vara självklart för dagens lärare - skolbiblioteket som resurscentrum med bra bokbestånd, datorer och utbildad personal - i många fall inte är det. "Läroboken blir läroplan för många lärare, och skönlitteraturens frammarsch på främst låg- och mellanstadierna, har inte skett parallellt med uppbyggnad av skolbibliotek. Därför är skolbiblioteksstandarden så ojämn. På de ställen där bra skolbibliotek finns och stärker sin ställning har enskilda eldsjälarna, ofta bibliotekarier, men också en och annan rektor och studierektor, envist strävat mot attityder och tradition. Bara genom att skickligt och taktiskt värva proselyter för sin idé och därmed profilera biblioteket inåt - mot undervisningen - har eldsjälarna kunnat ändra dessa attityder."³⁹ Nilsson menar att man aktivt måste försöka marknadsföra en förnyad roll för skolbiblioteket. Man måste förändra traditioner och attityder, visa på exempel och framhålla ekonomiska och pedagogiska fördelar.

1996-97 gjordes på uppdrag av Sveriges Allmänna Biblioteksförning, SAB, en gymnasiebiblioteksutredning.⁴⁰ Gymnasiebiblioteken har generellt sett mycket större resurser än grundskolebiblioteken, både när det gäller personal och medieanslag. En del paralleller kan man dock dra till grundskolebiblioteken när det gäller den allmänna situationen och utvecklingen: det går framåt, men resurserna är dåliga. Av utredningen framgår att gymnasiebibliotekens position stärkts på senare år. De är nu överhopade av arbete och är i allmänhet i behov av både mer personal och större lokaler. Fortfarande släpar dock många bibliotek efter när det gäller teknisk utrustning; den är obefintlig, föråldrad eller otillräcklig. Nästan hälften av de tillfrågade gymnasiebibliotekarierna menar att deras bibliotek spelar en central roll i skolans verksamhet. Samtidigt framhålls hur viktigt det är med ett ökat samarbete mellan bibliotekarier och lärare/skolledare. På det området finns fortfarande mycket kvar att göra. I en artikel i *Biblioteksbladet* varnar också utredaren Solveig Hedenström för att den nya pedagogiken inte bara är positiv för skolbiblioteken: "Den nya läroplanen lades 1994. Idag 1997 står vi inför det sorgliga faktum att det här arbetssättet, som inte på något sätt kräver färre lärare och bibliotekarier, har blivit ett argument för nedskärningar. Pedagogiken har använts som ett slagträ för att vi skall spara pengar! Det som skulle vara mer självständigt arbete blir i stället att man lämnar eleverna vind för våg."⁴¹

Louise Limberg var ansvarig för ett projekt med modellbibliotek i Örebro län. Sju skolor satsade pengar på sina bibliotek för att ge dem möjlighet att utnyttjas i en problemorienterad undervisning. Projektet löpte i tre år, 1993-95, och skriften *Skolbiblioteksmodeller* är en utvärdering av projektet.⁴² Limberg gör där några intressanta iakttagelser angående skolbibliotekets roll. Hon menar att lärarnas och skolledningens syn på biblioteket är

³⁹ Nilsson, Uno. "Lyft skolbiblioteken ur fritids- och mysighetsträsket!" i *Skolbibliotek i medvind*, 1993, s. 24-25

⁴⁰ Hedenström, Solveig. "Exploderar gymnasiebiblioteken? Reflektioner kring en undersökning av gymnasiebiblioteken" i *Barn & Kultur*, 1997:4-5, s. 79-82

⁴¹ Rabe, Anina, "Exploderar gymnasiebiblioteken" i *Biblioteksbladet* 1997:8, s. 8

⁴² Limberg, Louise. *Skolbiblioteksmodeller. Utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län*, 1997

avgörande, inte bara rent ekonomiskt. Ska biblioteket bli ett centrum i skolans undervisning kan inte lärarna uppfatta det som perifert och som en liten del bland många andra. Det räcker inte med att skolbiblioteket är en välskött resurs att ta till lite då och då. Det måste höra till skolans kärnverksamhet. När det väl kommit att höra till skolans kärnverksamhet kan det få flera effekter. "Välfungerande skolbibliotek kan direkt stimulera och underlätta problemorienterad undervisning. Välfungerande skolbibliotek kan också verka störande eller hotfulla för den som inte önskar sådan undervisning."⁴³

Om skolbiblioteket fullt ut ska fungera som en resurs i problemorienterad undervisning krävs inte bara förändringar på biblioteket. Även lärarna måste förändra sitt sätt att undervisa, och det är kanske inte alltid så lätt eller så populärt. IT-utvecklingen har redan inneburit många oundvikliga förändringar. Detta är förmodligen en av anledningarna till att utvecklingen i skolsverige går i sin egen takt, trots läroplaner och utredningar. Att ställa biblioteket i centrum är alltså inte bara en ekonomisk fråga. Det är lika mycket en mentalitetsfråga.

3.3 Skolbibliotek i Lunds kommun - några exempel

För att få en konkret bild av skolbibliotekens situation i Sverige 1998 gjorde vi några studiebesök i vårt eget närområde, d.v.s. Lunds kommun. Vi kontaktade Skolbibliotekscentralen (SBC) i Lund främst för att få hjälp med att välja ut några olika typer av skolbibliotek som kunde vara lämpliga att besöka för att få en så bred överblick som möjligt över hur ett svenskt skolbibliotek idag kan se ut.

I Lunds kommun finns 46 skolbibliotek inom grundskolan.⁴⁴ Av dessa har 13 tillgång till en utbildad bibliotekarie, medan de andra har lärarbibliotekarier. Lunds kommun använder skolbibliotekssystemet BiblioMatik och 13 skolbibliotek har datoriserad katalog. Därutöver finns det fyra integrerade bibliotek, som använder samma datakatalog som de kommunala biblioteken.

Sedan 1994 har Lunds kommun satsat på ett projekt med s.k. modellbibliotek, för att höja kvaliteten på skolbiblioteken och integrera dem mer i skolarbetet. Varje år får två intresserade skolbibliotek i kommunen särskilda anslag. De ska under en termin anställa en fackbibliotekarie på halvtid och utveckla biblioteket så mycket som möjligt. Det innebär t.ex. datorisering av katalog, inköp av nya media och uppgradering av bokbeståndet. Skolbiblioteket ska bli ett redskap för det undersökande arbetssätt som förespråkas i Lpo 94. Hittills har projekten fallit väl ut och de flesta deltagande skolor har anställt en utbildad bibliotekarie efter projekttidens slut.

Skolbibliotekscentralen spelar en viktig roll för skolbiblioteken i Lund. Den ger service till både bibliotekarier och lärare.

Nedan presenteras vi de fyra skolbibliotek vi besökte. Vi försöker oss också på kortare analyser med hjälp av de modeller vi tidigare presenterat.

3.3.1 Skola A

Skola A har ca. 260 elever i åk 1-5. Skolbiblioteket sköts av en lärare som har två timmar i veckan av sin tjänst avsatt för biblioteket. Dessutom har hon en timme varje vecka för läsfrämjande undervisning för tredjeklassare.

⁴³ Ibid, s. 16

⁴⁴ *Att arbeta som skol- och lärarbibliotekarie i Lund: ett informationsmaterial*, 1998

Biblioteket har uppskattningsvis 4 000 volymer, registrerade i en kortkatalog. Det finns fyra Internet-datorer i biblioteket, men av ekonomiska skäl har man inte kunnat datorisera katalogen. Det är annars något som lärarbibliotekarien anser skulle vara ett stort steg framåt. Att sköta det löpande biblioteksarbetet med hjälp av kortkatalogen tar upp alltför mycket av hennes bibliotekstid, menar hon.

Böckerna är uppställda enligt traditionellt SAB-system och skönlitteraturen enligt Hcf, Hcg, uHc. Detta fungerar bra, menar lärarbibliotekarien. Bilderböckerna är sorterade tematiskt. Inköpsbudgeten är 12 000 kr/år och inköp görs via SBC ett par gånger om året.

Biblioteket är normalt låst, men lärare kan gå dit med sina elever eller skicka dit elever med nyckel. Två dagar i veckan är biblioteket öppet på lunchrasten, 11.20-12.00. Frivilliga femteklassare är engagerade som biblioteksvakter.

Inom ämnet "elevens val" kan eleverna välja "fri forskning". Lärare finns då på plats i biblioteket och bistår eleverna (en gång varannan vecka).

Någon nedskrivnen målsättning för bibliotekets verksamhet finns inte.

Analys:

Pedagogisk funktion - Biblioteket tycks inte användas särskilt mycket i den normala undervisningen, men Internet-datorerna gör det ändå till en form av informationscentral. Det finns även "fri forskning", där bibliotekets resurser utnyttjas. Att katalogen inte finns på dator är något som försvårar självständigt arbete.

Kulturell funktion - andelen skönlitteratur är ganska stor, så de läshungriga kan nog bli tillfredsställda.

Lärarbibliotekarien bedriver läsfrämjande verksamhet och tycks också vara mån om att känna till vad som finns och inte finns i beståndet. Kultur i annan form än det tryckta ordet tycks dock inte förekomma.

Social funktion - Eftersom biblioteket mestadels är låst är det dåligt med den sociala funktionen. Två lunchraster i veckan är inte mycket.

Plats i Limbergs taxonomi - det här skolbiblioteket ligger på steg 2 i taxonomin (sporadisk användning av biblioteket). Biblioteket används, men inte i någon större utsträckning, och personalresurserna är mycket små.

Kommentar: Ett troligen ganska ordinärt skolbibliotek, som inte påverkats särskilt mycket av de senaste årens förändringsvindar. Inte många spår av ny pedagogik och inga nya personalresurser. Undantaget är Internet-datorerna, som dock inte ensamma kan lyfta biblioteket till några högre nivåer.

3.3.2 Skola B

Skola B är en låg- och mellanstadieskola med 7 klasser (6 vanliga klasser och en specialklass). Ansvarig för biblioteket är en lärare som har 25% tjänst som lärarbibliotekarie och 75% tjänst som lärare. Tidigare var lärarbibliotekarietjänsten betydligt mindre och det var svårt för lärarbibliotekarien att ens hinna med de löpande uppgifterna. Nu tycker hon att det är lagom, eftersom hon hinner med biblioteksarbetet men samtidigt undervisar tillräckligt mycket för att fortfarande kunna vara lärare och klassföreståndare.

1995 fick skolan delta i modellbiblioteksprojektet och kunde då datorisera bibliotekets katalog. Det har bara varit positivt: systemet fungerar bra och såväl elever som personal trivs med det. Förutom bibliotekariens dator finns det två datorer som barnen kan sitta och söka vid.

Inköpsbudgeten är 25 000 kr/år och inköp görs via SBC några gånger om året, företrädesvis med hjälp av Bibliotekstjänsts kataloger.

Bibliotekets bestånd uppgår till ca 4 000 böcker, vilka är uppställda enligt SAB-systemet. Skönlitteraturen är uppdelad på Hcf, Hcg och uHc. Den enda utbrytning som finns gäller sagor & berättelser, som har en egen hylla. Biblioteket är öppet hela dagarna, oavsett om det är bemannat eller inte. Lärare kan komma in med sina klasser och elever kan komma dit på egen hand. För dem som vill sitta och arbeta finns det gott om bord och stolar.

På skolan finns en biblioteksgrupp som träffas varannan vecka och diskuterar projekt och utvecklingsarbete för biblioteket. Gruppen har t.ex. genomfört flera läsfrämjande projekt som slagit väl ut.

Analys:

Pedagogisk funktion - biblioteket går att räkna med i skolarbetet. För den lärare som är intresserad har biblioteket resurser och datakatalogerna ger stora möjligheter.

Kulturell funktion - biblioteket är öppet hela dagarna och där finns gott om skönlitteratur, så möjligheterna för intresserade elever är goda. Dessutom tycks biblioteksrådet lägga sina största resurser på olika läskampanjer och läsfrämjande åtgärder, vilka ibland också innefattar andra kulturyttringar.

Social funktion - eftersom biblioteket är öppet hela dagarna kan det mycket väl vara en plats för möten.

Plats i Limbergs taxonomi - det ligger och pendlar mellan steg 2 och steg 3. Biblioteket i sig erbjuder möjligheter, men de bibliotekarietimmarna som finns är inte tillräckliga för att involvera bibliotekarien i några större projekt.

Kommentar: Skola B:s bibliotek går framåt i samma riktning som läroplanen. Här finns möjligheter för de lärare som vill ta dem. Lärarbibliotekarien har inte slagit sig till ro utan tror på nya utvecklingsmöjligheter.

3.3.3 Skola C

Skola C har ca 600 elever i åk 1-8. Den är under utbyggnad till högstadium och kommer nästa år även att ha elever i åk 9. Eftersom skolan är under utbyggnad har extra anslag getts till biblioteket, som nu också befinner sig i ett uppbyggnadsskede. I nuläget finns en utbildad bibliotekarie på halvtid och en assistent på halvtid. Dessutom finns det en lärarbibliotekarie som har biblioteksundervisningen för de mindre barnen en timme i veckan.

Bibliotekets böcker är uppställda enligt SAB-systemet och skönlitteraturen enligt Hcf, Hcg och uHc. En utbrytning finns för Science Fiction-litteratur, så att intresserade elever lätt kan hitta den.

Biblioteket är i två plan. På första våningen (entréplan) finns litteratur och tidskrifter för mellan- och högstadiet, bibliotekarieplats, 4 st datorer och några runda bord med stolar som utgör läs- och arbetsplatser. På andra våningen finns de yngre barnens litteratur och längs ena väggen finns mjuka sittplatser. Andra våningen är förbjudet område för de äldre barnen, så att de yngre barnen inte ska skrämmas bort. I anslutning till biblioteket finns ett öppet genomgångsrum som är tänkt som uppehållsrum, med spel och tidskrifter för nöjesläsning.

Biblioteket är öppet under skoltid (8.30-15.00) och två eftermiddagar i veckan är det öppet till 17.00. Om personalen inte är där lämnas det ändå öppet och hittills har det fungerat.

Bokbeståndet är katalogiserat på dator och det finns sökdatorer i biblioteket. Det finns även Internet, men det får endast användas i skolarbetet. Eleverna måste visa upp ett speciellt användarkort som skrivits på av lärare.

Bibliotekarien talar varmt om IT och säger att biblioteket har ett bra samarbete med skolans IT-ansvariga. CD-ROM ska köpas in till biblioteket och bibliotekarien arbetar kontinuerligt med att leta fram aktuella Internet-länkar till eleverna. Något som har uppnåtts är att fler flickor blivit intresserade av datorer och vågar ta för sig.

För högstadiet barnen finns "elevens val" på schemat och det går att välja att vara med i biblioteksrådet. Då får man hjälpa till med t.ex. tillsyn i biblioteket och inköp av böcker. Det är ett sätt att öka barnens engagemang för biblioteket.

Någon nedskrivna målsättning för bibliotekets verksamhet finns inte.

Analys:

Pedagogisk funktion - förutsättningarna finns: böcker, datorer, kunnig personal. Det största problemet är nog bibliotekets fysiska storlek i förhållande till antalet elever på skolan.

Kulturell funktion - generösa öppettider och tillgång till personal ger bra möjligheter. Att eleverna kan välja biblioteket i "elevens val" borde vara ett stort plus.

Social funktion - kan "uppehållsrummet" utanför biblioteket fungera vore det utmärkt. Det skulle ta över bibliotekets sociala funktion.

Plats i Limbergs taxonomi - det pendlar i nuläget mellan steg 2 och steg 3 och det är mycket upp till lärarna på vilken nivå det ska befinna sig i framtiden. Möjligheterna finns där för lärare som vill ta vara på dem.

Kommentar: Skola C:s bibliotek är under utveckling och har nog inte riktigt hittat sin form ännu, men det är nytt och modernt och det har resurser. Sköts det på rätt sätt och skolpersonalen får en positiv inställning, kan det få spela en nyckelroll i skolans arbete.

3.3.4 Skola D

Skola D har ca 20 klasser i åk 6-9. Biblioteket var modellbibliotek 1994 och har sedan dess en utbildad bibliotekarie anställd. I nuläget är bibliotekarietjänsten på 30 tim/vecka, d.v.s. 75%. Sedan april 1997 deltar skolan i ett projekt kallat "Biblioteket som informationscentral vid användandet av den problembaserade inläringen - biblioteket mot år 2000". Det är bl.a. pengar från det projektet som gjort det möjligt att finansiera bibliotekarietjänsten.

Bibliotekets bestånd uppgår till ca. 5 000 böcker, vilka är uppställda enligt SAB-systemet. Skönlitteraturen står gemensamt, d.v.s. Hcg, uHc och Hc står blandat. Referenslitteraturen står inte för sig själv utan finns insprängd i hyllorna. Inköpsanslaget är 55 000 kr/år och inköpen görs via SBC några gånger om året.

Det bedrivs ingen traditionell biblioteksundervisning, men bibliotekarien har hjälp av frivilliga elever. Varje dag kommer två elever under sin lunchrast och hjälper till med praktiska uppgifter som t.ex. bokuppsättning. Det är öppet med bemanning hela skoldagarna, förutom två eftermiddagar i veckan. När eleverna vill låna ut något fyller de i en lånelapp. Bibliotekarien överför sedan uppgifterna till datasystemet.

Katalogen är datoriserad sedan modellbiblioteksprojektet och det finns 6 st Internet-datorer i biblioteket. Alla är utrustade med CD-ROM och eleverna har egna lösenord och egna disketter för sitt dataarbete. Det finns dessutom en separat datasal i anslutning till biblioteket, där eleverna t.ex. kan arbeta med ordbehandling. Datorerna i biblioteket är till för sökningar. I biblioteket har eleverna även tillgång till kopieringsmaskin och ett arbetsbord där de kan klippa och klistra.

Bibliotekarien uppskattar att 70-80% av hennes arbetstid går åt till handledning i biblioteket. Att utöka och aktualisera bibliotekets Internet-länksamling är något annat hon lägger ner tid på. Under de senaste åren har ett antal större arbetsprojekt genomförts tillsammans med elever och lärare och en del har presenterats på Internet via skolans hemsidor. Bibliotekarien tycker att hon numera ofta får komma in på ett tidigt stadium i olika projekt och att lärarna räknar med henne som en resurs och en samarbetspartner. Skolledningen ställer sig mycket positiv till bibliotekets utveckling, vilket bibliotekarien menar är viktigt.

Analys:

Pedagogisk funktion - här är biblioteket en förebild. De pedagogiska möjligheterna finns - och de utnyttjas!

Kulturell funktion - tillgång till böcker och tillgång till personal. Dessutom finns möjlighet till frivilligarbete i biblioteket.

Social funktion - får möjligen stryka på foten, eftersom biblioteket används så mycket i undervisningssyfte. Skolans sociala funktioner får finnas någon annanstans.

Plats i Limbergs taxonomi - biblioteket svarar förmodligen mot de kriterier som ställs för steg 4 (Pedagogiskt utvecklingsarbete), d.v.s. högsta nivå. Bibliotekarien samarbetar mycket med lärarna och får också vara med och påverka utvecklingen av skolans pedagogiska arbete. Skolledningen finns med och stödjer bibliotekets roll.

Kommentar: Som pedagogisk resurs är skola D:s bibliotek ett utmärkt exempel. Ska man arbeta med problembaserat lärande måste biblioteket få resurser på det här sättet.

3.3.5 Fyra svenska skolbibliotek 1998 - några reflektioner

Fyra skolbibliotek - med olika resurser och olika roller. De förefaller vara passande representanter för den ojämnhet som råder inom skolbiblioteksområdet i Sverige idag. Från det traditionella "steg 2-biblioteket" på skola A är det ett långt hopp till "steg 4-biblioteket" på skola D. Hur har det gått till?

Datorisering och upprustning av ett bibliotek är varken enkelt eller gratis - alltså måste det till någonting för att få loss ett skolbibliotek ur sina gamla hjulspår. Första steget är att en skola inser sina behov. På det stadiet befinner sig förmodligen många svenska skolbibliotek fortfarande. Behöver vi verkligen datorisera? Går det inte bra att vi arbetar som vi alltid har gjort? Kommer skolan så långt som till att överväga en nysatsning på biblioteket kommer nästa problem: pengar. Antingen gäller det att uppbåda egna pengar, sparade eller fonderade, eller att få in pengar utifrån. I båda fallen krävs det någon eller några eldsjälar som driver på och kan tala för varan och övertyga dem som håller i pengarna att det faktiskt är en lönsam investering.

I Lunds kommun har genom modellprojektet getts stora möjligheter för skolbiblioteken. Pengar har plötsligt funnits inom räckhåll. Tre av de ovan presenterade biblioteken har varit modellbibliotek och fått pengar till datorisering och personal. Att man lyckats med det tyder på att det funnits ett klart intresse för skolbiblioteket, både i skolledning och bland personal. Men när bibliotekets katalog är datoriserad och projektpengarna slut, det är då det riktiga arbetet börjar. Det är då som skolledning, lärare och bibliotekarie tillsammans måste sätta sig ner och bestämma vilken roll biblioteket egentligen ska ha i skolan. Ska man satsa på ett fortsatt utvecklingsarbete, där biblioteket får växa till i sin roll som skolans hjärta och hjärna, eller ska man gå tillbaka till det gamla klassrumsarbetet med den skillnaden att man nu har ett lite bättre bibliotek än tidigare? I det här stadiet räcker det

inte med en eldsjäl; stora delar av skolans personal måste vara överens om den nya inriktning som skolarbetet ska ta.

De skolbibliotek vi besökt visar på en positiv trend. Skola D har efter modellprojektet fortsatt att satsa och är idag just något av en modell för andra att ta efter. Skola B och skola C ligger lite efter, men potentialen och intresset finns där. Skola A ingår i samma gamla bibliotekstradition som många andra svenska skolbibliotek, men det förefaller finnas intresse åtminstone från lärarbibliotekarien att utvecklas vidare.

3.4 Internationell utblick

Skolbibliotek är förstås inte enbart en svensk företeelse. De allra flesta länder har mer eller mindre omfattande skolbiblioteksverksamhet. I en undersökning som gjordes 1993⁴⁵ (där 64 av 185 tillfrågade länder besvarade utskickad enkät - Sverige var ett av de svarande länderna) visade det sig att i tre fjärdedelar av de svarande länderna hade åtminstone hälften av skolorna, motsvarande svenska låg- och mellanstadieskolor, tillgång till bibliotek på eller vid skolan. Det fanns dock också länder som uppgav att ingen skola för yngre barn hade något bibliotek de kunde använda. Det vanligaste hindret mot skolbiblioteksutvecklingen som angavs i enkätsvaren var brist på ekonomiska resurser, därefter följde brist på utbildad personal. Enligt Singh är det också så att medan de s.k. i-länderna idag håller på att drunkna i den informationsflod som formligen väller fram, råder det i andra länder alltjämt stor brist på information. Detta återspeglar sig också i utbredningen av skolbibliotek.

Några länder som ofta nämns som ledande inom skolbiblioteksutvecklingen är USA och Danmark.⁴⁶ Skolbibliotekets ofta starka position i USA kan bl.a. förklaras med att man inte haft gåvoläromedel i nämnvärd omfattning och att biblioteket därigenom spelat stor roll i elevernas faktainsamling. Biblioteksanvändningen i undervisningen har helt enkelt blivit en tradition på amerikanska skolor. På 60-talet inleddes dessutom en rejäl upprustning av skolbiblioteken och man satsade alltmer på att omvandla dem till s.k. "media centers", där alla skolans medieresurser samlades och registrerades. Åtminstone hälften av de amerikanska skolbiblioteken har utbildade lärarbibliotekarier - i USA innebär detta att man har både pedagogisk utbildning och bibliotekarieutbildning. Dessutom har man ofta också frivillig arbetskraft (intresserade föräldrar och andra) som hjälper till i biblioteksarbetet med t.ex. in- och utlån och bokuppsättning. Lärarbibliotekarierna arbetar både med läsfrämjande verksamhet och undervisning i informationssökning.

I Danmark är skolbibliotek obligatoriska sedan 1983. Redan då hade emellertid alla skolor bibliotek. Liksom i USA är skolbiblioteken ofta centrala samlingar med såväl läromedel och böcker som datorer och CD-ROM-program. För att bli lärarbibliotekarie krävs att man utöver vanlig lärarutbildning läst tre månaders biblioteksutbildning vid lärarhögskolan. Den enskilde läraren får maximalt 16 veckotimmar som lärarbibliotekarie, resten av arbetstiden arbetar man som lärare. Med det praktiska arbetet (t.ex. utlån och bokuppsättning) hjälper ofta elever till. Skolbibliotekariens uppgift är pedagogisk: att hjälpa lärare och elever med hur de hittar lämpligt material och att hjälpa till i läsundervisningen. I en läskunnighetsundersökning gjord 1990-91⁴⁷, där 30 länder

⁴⁵ Singh, Diljit, "The State of the World's School Libraries" i *School Librarianship*, 1997, s. 3-15

⁴⁵ Information om skolbibliotek i USA och Danmark hämtad från Gómez, s. 32-34

⁴⁷ Taube, Lundberg & Skarlind, s.12-15

ingick, studerades även faktorer som kan antas påverka barns läsfärdigheter. Det framkom att de danska skolbiblioteken var de ”överlägset bäst utrustade”.⁴⁸

I Tyskland förefaller det inte vara särskilt vanligt med skolbibliotek på de lägre skolstadierna. Enligt personer vi talat med i Berlin⁴⁹ förlitar lärarna sig på läroböcker och har kanske också en mindre boksamling i klassrummet. Vill man låna böcker på bibliotek får man gå till folkbibliotek och det händer att lärare tar med sig hela sin klass till folkbiblioteket. Bibliotekarien på den amerikansk-tyska skolan menade att det inte finns någon skolbibliotekstradition i Tyskland. Skolbibliotek som det som finns på den amerikansk-tyska skolan är något unikt med tyska mått mätt. I den ovan nämnda läskunnighetsundersökningen visade det sig också att just västtyska skolbibliotek innehåller få böcker jämfört med övriga länder.⁵⁰

Trenden i skolbiblioteksanvändningen i många länder på senare år har varit att allt mindre ha schemalagd biblioteksundervisning och alltmer ha den integrerad i andra ämnen och projekt eleverna arbetar med.⁵¹ Lärare och skolbibliotekarier samarbetar alltmer inte minst vid planeringen av undervisningen. Parallellt med detta har skolbiblioteken blivit mer öppna för den enskilde eleven som kan komma dit vid behov under skoldagen. Det finns dock många exempel på där detta inte slagit igenom.

Sverige i internationell jämförelse

Jämfört med ett antal andra länder förefaller alltså skolbibliotekssituationen i Sverige vara god. Enligt Taube var svenska, tillsammans med isländska, skolbibliotek de näst bäst utrustade⁵² av de 30 jämförda länderna, där en majoritet av länderna är europeiska, men även t.ex. USA ingår⁵³. Till skillnad från USA och Danmark finns här emellertid ingen speciell skolbibliotekariutbildning.

⁴⁸ Ibid, s.31

⁴⁹ Intervjuer med bibliotekarien på amerikansk-tyska skolan i Berlin och flera lärare på Svenska skolan i Berlin

⁵⁰ Taube, Lundberg & Skarlind s.31

⁵¹ Rainey, Melvyn. ”School Libraries in Fiji” i *School Librarianship*, 1997, s. 72)

⁵² Taube, Lundberg & Skarlind, s.31

⁵³ Ibid, s.18

4. Utlandsskolor

Här följer en kort redogörelse om bakgrunden till svenska skolor i utlandet och vilka regler som gäller för att dessa ska få statsbidrag. Vi ger också några exempel på bibliotek på utlandsskolor.

4.1. Undervisning av utlandssvenska elever

För svenskar med barn som bor utomlands är valet av skola en viktig fråga. Vilka möjligheter som står till buds beror på var i världen man bor och vad som faktiskt finns där samt hur gamla barnen är. Det maximala antalet möjligheter man kan ha att välja mellan är: internationella skolor, nationella (det lands i vilket man bor), svensk utlandsskola, distansundervisning från Sverige (gäller högstadiet och gymnasiet), internatskolor eller privat inackordering i Sverige.⁵⁴ Det finns naturligtvis många faktorer som påverkar valet - förutom vilka alternativ som faktiskt står till buds. I den litteratur som handlar om att flytta och bo utomlands framhålls emellertid ofta att "Svenska skolan är bästa alternativet!"⁵⁵ Detta motiveras framför allt med språkliga skäl: unga barn lär sig ytligt sett mycket snabbt det nya språket, men klarar inte riktigt av att uttrycka känslor och abstraktioner på varken sitt gamla eller sitt nya språk. Barnen kan alltså bli halvspråkiga och dessutom sakna en trygg identitet som man annars får genom sitt modersmål, som bekräftar en som tillhörande en viss grupp.⁵⁶ Ett annat argument för skolvalet är vilken typ av uppfostran föräldrarna vill ge sina barn. De regler och värderingar som man har inom familjen ska helst överensstämma med dem som gäller i skolan.⁵⁷ Vill man ge sina barn en svensk uppfostran är alltså svenska skolan ett bra skolval.

4.2. Svensk skolundervisning utomlands

Läsåret 1998/99 finns det 32 svenska utlandsskolor som får statsbidrag.⁵⁸ Exakt hur många de är och var de finns beror på var många svenskar för tillfället bor. Svenska skolor i utlandet följer svenska läroplanen och i regel också det svenska skolåret. Detta gör att det går relativt lätt för elever att byta både från och till skolor i Sverige, även mitt under terminen.⁵⁹ En svensk utlandsskola är i de flesta fall en låg- och mellanstadieskola, och om elevunderlaget inte är mycket stort bedrivs undervisningen i s.k. B-form, d.v.s. i åldersintegrerade klasser.⁶⁰

Förutom denna undervisning erbjuds s.k. kompletterande svenska, d.v.s. undervisning i svenska språket och i svensk kultur och samhällsliv. Denna undervisning kan utlandssvenska elever, upp t.o.m. gymnasiet, som går i internationell eller nationell skola delta i, och den är förlagd till kvällstid. Även på orter som inte har en utlandsskola bedrivs undervisning i kompletterande svenska.⁶¹

⁵⁴ Skolverket. *Svensk utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar*, 1998

⁵⁵ Engström, Anette, *Utlandssvensken - på väg ut, utomlands, hemma igen*, 1994, s. 63

⁵⁶ *Ibid*, s. 61

⁵⁷ Torbiörn, Ingemar, *Att leva utomlands*, 1976, s. 396

⁵⁸ Skolverket. *Svensk utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar*, 1998

⁵⁹ Gustafsson, Kerstin, *Bosättning utomlands*, 1987, s.95

⁶⁰ Engström, s. 63

⁶¹ *Svensk utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar*

4.2.1. Bakgrund

Den första officiella svenskundervisningen för utlandsboende svenskar startade strax efter sekelskiftet i Berlin. Motivet för verksamheten var, då som nu, viljan att hålla det svenska språket och kulturen levande. Initiativtagare var inflyttade svenskar.⁶²

Året efter starten infördes statsbidrag till undervisningen. Anledningen till att ekonomiskt stödja verksamheten var, och är, att göra det möjligt att rekrytera också svenskar med skolbarn till arbetsuppgifter i andra länder.⁶³ Detta eftersom de personer som tjänstgör utomlands oftast arbetar vid svenska myndigheter, beskickningar, biståndsorgan, företag, organisationer och kyrkor, och kan anses tjäna svenska intressen.⁶⁴

Svenska skolor i utlandet har oftast en huvudman som är en svensk skolförening på orten. Bakom denna står i regel en missionsorganisation eller ett svenskt företag, som ju för sin rekrytering av personal kan ha intresse av att det finns en svensk skola på orten. Tillsyn över utbildningen har Statens skolverk, som sköter detta både genom formella inspektioner och genom att ha en representant i varje utlandsskolas styrelse, för att se till att skolorna följer de regler som gäller för att de ska uppbära statsbidrag.⁶⁵

4.2.2. Utlandsskoleförordningen

Utlandsskoleförordningen reglerar statsbidrag till utbildning av svenska barn och ungdomar som bor utomlands.⁶⁶ Detta innebär att för att en skola i utlandet ska kunna få anslag från svenska staten måste denna förordning efterlevas. Förordningen omfattar i första hand grundskola, men också undervisning i svenska och om Sverige, s.k. kompletterande svenska, för elever som går i en utländsk skola motsvarande svensk grundskola eller gymnasium. I korthet innebär reglerna att undervisningen ska följa svensk läroplan och de elever som utgör underlag för bidraget måste ha minst en vårdnadshavare som är svensk medborgare och minst en vårdnadshavare som mer eller mindre tillfälligt tjänstgör utomlands. För bidrag till undervisning i kompletterande svenska gäller att den förutom aktiv språklig träning ska ge eleverna kunskaper om sin kulturella bakgrund och om nutida samhällsförhållanden. De formella kraven för en utlandsskola är att denna leds av en styrelse på plats och också har en rektor som leder utbildningen. Utöver till svenska utlandsskolor kan bidrag utgå till internationella skolor där utlandssvenska elever går.

4.3. Utlandsskolors bibliotek

För skolbibliotek på svenska utlandsskolor gäller samma villkor som för skolor i Sverige. Skolbibliotek på svenska utlandsskolor förefaller inte vara ett särskilt högt prioriterat område. Som vi inledningsvis nämnde har vi kunnat konstatera att det finns mycket begränsat med litteratur om utlandsskolor i allmänhet och dess bibliotek i synnerhet.

De utlandsskolor vi varit i kontakt med och som våra intervjupersoner i Berlin känt till har visat sig ha bibliotek som, om de alls existerar, är mycket små och mestadels består av skänkta böcker (ofta i samband

⁶² Nationalencyklopedin, band 19, uppslagsord: utlandsskolor

⁶³ *Svensk utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar*, s. 4

⁶⁴ Nationalencyklopedin, band 19, uppslagsord: utlandsskolor

⁶⁵ *Svensk utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar*, s. 5

⁶⁶ SFS 1994:519

med flyttning). Ett undantag är amerikansk-tyska John F. Kennedy-schule som vi besökte i Berlin. Där råder amerikansk biblioteksstandard och det är intressant som jämförelse med de svenska utlandsskolorna.

4.3.1. Exempel

Här följer några exempel på hur några skolor i utlandet har det med sina bibliotek. Den första skolan besökte vi i Berlin och de två andra har vi varit i kontakt med via fax.

Amerikansk-tyska John F Kennedy-schule i Berlin

Skolan har 750 elever i åldrarna 6-12 år. Det finns en annan del av skolan med lika många elever i de högre årskurserna, där man också har ett eget bibliotek. Vårt intresse fokuseras emellertid på den s.k. "primary school". Ungefär hälften av eleverna är amerikanska och hälften är tyska. Skolan är tvåspråkig och alla elever lär sig båda språken.

Skolbiblioteket är stort (ca. 350 m²) och ljust. Lokalen är uppdelad i ett mindre och ett större rum. I det mindre finns bilderböcker och lättlästa böcker. Dessa är uppdelade efter språken. Mellan rummen finns glasdörrar som kan stängas så att man t.ex. kan ha sagostund i det mindre rummet utan att störa eller störas av övrig verksamhet. I det mindre rummet finns det en hel del pallar för barnen att sitta på. Det större rummet hyser en hel del arbetsplatser, d.v.s. bord och stolar som eleverna kan sitta och arbeta vid.

I det större rummet finns olika medier i olika delar av lokalen: kassetter, tidskrifter, datorer och böcker. Man har en speciell referensavdelning med både böcker och datorer med CD-ROM. Man kan söka i bibliotekets katalog, som ganska nyligen överförts till elektronisk form. Denna omläggning har inneburit mycket arbete, men är nu bibliotekariens stolthet.

Det finns ungefär 5 000 volymer som är bilderböcker och/eller lättlästa böcker, 3 000 volymer övrig skönlitteratur och 5 000 volymer facklitteratur. Böckerna är uppställda enligt Dewey, men på så sätt att tyska och engelska böcker står sida vid sida i hyllorna. Tanken är att eleverna, som ju alla är mer eller mindre tvåspråkiga, ska hitta allt material (vad det gäller facklitteratur) respektive allt av samma författare (vad det gäller skönlitteratur) på ett och samma ställe. Biblioteket har något fler engelska/amerikanska än tyska böcker, eftersom de senare lättare kan skaffas på andra håll i Berlin av eleverna själva.

Skolbiblioteket är öppet för eleverna under hela skoldagen. Dessutom är föräldrar som har barn i skolan välkomna en eftermiddag i veckan. Biblioteket bemannas av en skolbibliotekarie på heltid och en assistent på 20 timmar i veckan. Bibliotekarien är tyska, men utbildad i USA.

Alla klasser i årskurs 2-5 har schemalagd biblioteksundervisning en gång i veckan. Den sköts av bibliotekarien, som har 18 undervisningstimmar/vecka. Undervisningen följer en detaljerad plan och ska täcka både bibliotekets uppbyggnad och funktion och olika typer av litteratur.

Bokinköp sköter bibliotekarien. Hon läser bokkataloger och åker till USA en gång per år. Dessutom tar hon emot inköpsförslag från lärare, vilka dock inte brukar vara så många. Bibliotekarien upplever det som att lärarna är dåligt insatta framför allt i skönlitteratur. Detta gäller i högre grad de tyska lärarna än de amerikanska, vilket hon förklarar med att man i Tyskland inte har någon tradition med skolbibliotek, utan i regel förlitar sig på läromedel.

Att ta hänsyn till den omgivande kulturen och hjälpa eleverna att smälta in i sin nya omgivning ansåg bibliotekarien vara speciellt viktigt för ett bibliotek i främmande land. Hennes tvåspråkiga skolbibliotek med elever av två nationaliteter har därför t.ex. tyska böcker översatta till engelska för att unga amerikanska elever som ännu inte lärt sig så bra tyska ska kunna läsa om tysk kultur - och tvärtom.

Bibliotekarien har arbetat 20 år i detta bibliotek och har haft följande arbetsplan (viss revision under årens lopp):

- 1) katalogisera beståndet
- 2) göra en undervisningsplan
- 3) utveckla projekt tillsammans med lärarna
- 4) utforma lokalens möblering
- 5) datorisera

Det önskemål hon har för framtiden är framför allt mer tid. Hon tycker att hon i nuläget är alltför bunden av den schemalagda undervisningen. I praktiken vill hon ha mer personal, för att kunna arbeta mer direkt med eleverna och hinna läsa böcker för att verkligen känna samlingen. Det senare gäller i synnerhet skönlitteraturen.

Svensk utlandsskola i Europa

Utlandsskola 1 hade 98 elever i november 1998. Av dessa gick 15 på gymnasiet, 11 på högstadiet, 16 på mellanstadiet, 22 på lågstadiet, 7 i en skolförberedande grupp (5-åringar) och 27 i förskolan.

En lärare är ansvarig för biblioteket, men hon menar att det i hög grad är decentraliserat. Många böcker finns i respektive klassrum och det är också lärarna som själva gör sina inköp. Det enda som köps in gemensamt är Nationalencyklopedin och böcker i serien "En bok för alla", som man har en stående prenumeration på. Biblioteksansvariges uppgift är framför allt att hålla reda på att budgeten inte överskrids. Beståndet är inte katalogiserat, men man brukar skriva in "nyinkomna böcker i ett litet häfte". Man saknar också ett system för utlåning. Av dessa anledningar har man inte någon riktig överblick varken över beståndets innehåll eller dess användning. Utöver böcker finns det ett videobibliotek, vilket budgeten också ska rätta till. Filmerna är främst på engelska och svenska, och de flesta böckerna är på svenska. Det finns lite böcker på engelska, spanska, franska och tyska och några få på norska och finska. Däremot finns det också ett danskt bibliotek som danskläraren håller i.

Låg- och mellanstadiet samt 5-åringarna har ett eget litet bibliotek i den skollänga de är i. En annan lärare ansvarar för detta. Bibliotekslokalen är stor och ljus, men används också som musikal, textilslöjdsal, läshörna och videorum.

I staden finns också Skandinaviska klubbens bibliotek med svensk/skandinavisk litteratur. Enligt skolbibliotekarien ligger det centralt men är bara öppet lite på förmiddagarna. Hon upplever också detta bibliotek som en ännu tristare version av skolans, med enbart skänkta böcker.

De önskemål skolbibliotekarien har inför framtiden är ett lånekortssystem och katalogisering, att utöka videoteket och att bygga upp ett lärarbibliotek och en tidskriftsavdelning.

Vad man speciellt måste tänka på när det gäller svenska skolbibliotek i utlandet är, enligt skolbibliotekarien, att satsa på klassiker och svenska författare. Det måste dock ske med urskiljning så att det verkligen blir böcker eleverna har glädje av. Hon har t.ex. märkt att Bert-böckernas humor inte går hem hos vad hon kallar "halvsvenska" barn, liksom att ålderdomligt språk avskräcker elever från läsning.

Svensk utlandsskola i Mellanöstern

Utlandsskola 2 har hösten 1998 ca. 80 elever fördelade på sju klasser och förskola.

Enligt den biblioteksansvarige, som är en lärare som också är utbildad bibliotekarie, används biblioteket flitigt av såväl elever som personal. All litteratur är på svenska och förutom böcker, som är ca 2 000 volymer, har man tidskriften Kamratposten i biblioteket. Det är öppet hela skoldagen och låntagarna sköter själva utlån och återlämning. Skolbibliotekarien har ca. två veckotimmar som ägnas åt bokprat, inköp, service och att registrera böcker. Böckerna är uppställda efter genre/tema, och katalogiseras endast såtillvida att de skrivs in på löpande listor efter genre/tema. Det finns också böcker i klassrummen. Man gör ett samlat bokinköp en gång per år och inköpsbudgeten för biblioteket var 1998 ca. 8000 kr.

Man är nöjd med sin verksamhet och framtidsplanerna är att helt enkelt fortsätta på samma sätt. Eftersom det är ett svenskt skolbibliotek i utlandet anser skolbibliotekarien att det är "viktigt att eleverna får möta svenska författare som förmedlar vårt kulturarv".

I staden finns också ett annat svenskt bibliotek, men det innehåller enbart böcker som skänkts dit av privatpersoner och är inte alls bra, enligt skolbibliotekarien.

Kommentarer

Biblioteket på amerikansk-tyska skolan är stort. Även om skolan har många elever så är biblioteket mycket större än samtliga skolbibliotek vi besökt i Sverige. Biblioteket spelar en viktig roll på skolan och även om de biblioteksanställda vill ha större resurser så är det tydligt att skolledningen är medveten om bibliotekets betydelse. Med schemalagd biblioteksundervisning blir alla elever introducerade till biblioteket, men samtidigt tar det upp mycket av bibliotekariens tid, vilket gör att hon inte har så stora möjligheter att ge fri handledning till andra elever. Den stora andelen lättlästa böcker i beståndet är värd att notera: att hälften av skönlitteraturen är s.k. lättlästa böcker visar vilken vikt man lägger vid dessa.

Biblioteksförhållandena på de två svenska utlandsskolorna är något olika. På utlandsskolan i Mellanöstern tycks man vara nöjd med sitt bibliotek och dess utnyttjande, medan man på den europeiska skolan har en hel del önskemål. På den europeiska skolan innebär decentraliseringen av böckerna ett problem, eftersom de olika boksamlingarna blir så små. På skolan i Mellanöstern är den centrala samlingen större och koncentrerad till svenska böcker och ett någorlunda stort inköpsanslag gör att den förmodligen kan behålla aktualiteten. Inget av de svenska biblioteken har någon verklig katalogisering för sina böcker, vilket naturligtvis försämrar översikt och sökmöjligheter.

Varken på utlandskolan i Europa eller den i Mellanöstern verkar det finnas planer på expansion eller nysatsning vad gäller deras bibliotek. På den europeiska skolan tycks det bero på ekonomiska orsaker, men på skolan i Mellanöstern tycks man inte anse sig ha några behov.

På båda utlandsskolorna anser man det vara viktigt att värna om den svenska kulturen och de svenska författarna. Det är intressant att jämföra med amerikansk-tyska skolan, där man poängterar vikten av att kunna läsa om värdlandets kultur och inte bara om den egna.

5. Svenska skolan i Berlin och dess bibliotek

I detta kapitel redogörs för verksamhet, organisation och bibliotekssituation vid svenska skolan i Berlin. Informationen är, där inget annat anges, inhämtad från intervjuer med skolans rektor respektive skolbolagets VD, vikarien i kyrkans bibliotek, skolans broschyr samt observationer på plats.

5.1 Svenska skolan

Svenska skolan är inrymd i Svenska kyrkans lokaler, som är belägna i stadsdelen Wilmersdorf i sydvästra Berlin. Det är inte alltför långt till centrum och det är nära till både tunnelbanestation och busshållplatser, vilket gör det enkelt att ta sig dit från de flesta delar av Berlin.

Svenska skolan i Berlin startades 1906. Från början var det en kvällsskola, men kom senare att bli en skola med fullständig undervisning. När Svenska kyrkan kunde erbjuda bra lokaler till bra villkor flyttade skolan in och 1956 påbörjades ett samarbete som pågår fortfarande.

5.1.1 Skolans mål

Svenska skolans övergripande mål ”är att ge eleverna en trygg och harmonisk skolsituation, en god utbildning enligt svensk läroplan samt goda kunskaper i tyska språket och kulturen och förtrogenhet med det samhälle som omger dem”⁶⁷. Konstateras kan att i måldokumentet/arbetsplanen nämns biblioteket inte, men detta är kanske inte så konstigt då det tills helt nyligen inte existerade.

5.1.2 Skolverksamhet

Idag bedriver Svenska skolan undervisning för årskurs 1-6. Dessutom erbjuds högstadiel elever att läsa på distans (tidigare kallat korrespondensundervisning) vid Sofia distansundervisning i Stockholm och ha handledare och arbetsplats på skolan.

Antalet elever på skolan går upp och ner hela tiden. Detta beror för det första på att många familjer kommer till Berlin för tidsperioder på två eller tre år, som är en vanlig kontraktstid för utlandstjänstgöring. För det andra beror det på att verksamheter som sysselsätter svenskar i Berlin hela tiden såväl inleds som avvecklas, och projekt och företag flyttar till och från staden. Under skolåret tillkommer och försvinner därför elever i mycket högre utsträckning än i en svensk skola. Det finns dock elever som går både lågstadiet och mellanstadiet på Svenska skolan.

Under årens lopp har antalet elever varierat mellan 5 och 41 och hösten 1998 är antalet 24, varav 16 på lågstadiet, 7 på mellanstadiet och en på högstadiet (distansundervisning).

Undervisningen är åldersintegrerad, vilket innebär att alla lågstadie barnen sitter i samma klassrum och har en gemensam lärare. Detsamma gäller för mellanstadie barnen. För språkundervisning (engelska och tyska) delas barnen in i mindre grupper, inte efter ålder utan efter kunskapsnivå. De går i grupperna till ett annat klassrum och får där undervisning av språklärare. Undervisning i tyska och engelska påbörjas redan från första klass och eftersom nya elever hela tiden tillkommer kan barn i samma ålder ligga på helt olika nivå i de olika språken.

⁶⁷ Svenska skolan i Berlin: Mål för verksamheten Lokal arbetsplan läsåret 1998/99

Åldersintegrationen och det låga elevantalet gör det möjligt att driva en ganska individualiserad undervisning. Barnen kan arbeta i sin egen takt och på sin egen nivå. En Internet-uppkopplad dator finns i varje klassrum och används flitigt. Internet ger stora möjligheter till eget informationsökande och är samtidigt värdefullt när det gäller att följa debatt och utveckling i det svenska samhället.

I Berlin finns inga andra nordiska skolor, så Svenska skolan tar även emot elever från Norge, Finland och Danmark. Eftersom det är en privat skola måste alla elever betala terminsavgift. För svenska elever utgår bidrag från Skolverket. Från Norge och Finland utgår statsbidrag till Svenska skolan för norska och finska elever. Från Danmark utgår inget statsbidrag, vilket gör att skolavgiften blir högre för danska elever.

Förhållandet till det tyska skolväsendet är komplicerat, eftersom skolmyndigheterna i Berlin inte gärna erkänner utländska skolor. I praktiken tolererar man dock att icke-tyska medborgare går där. Man går också med på att ta emot elever som vill gå från Svenska skolan till tysk skola i årskurs 7.

Undervisningen sker på svenska, men norska elever kan utföra skriftliga arbeten på norska. En norsk lärare kommer till skolan och ger undervisning i norska två timmar i veckan. Även finsk hemspråksundervisning kan förmedlas.

Efter årskurs 6 har eleverna olika möjligheter att välja på. Som nämnts finns det möjlighet till distansundervisning på Svenska skolan. Det brukar dock mest användas för kortare perioder av elever som snart ska flytta tillbaka till Sverige och vill vara redo att gå in i det svenska skolsystemet igen. I övrigt kan man välja på att gå i någon internationell skola eller att gå i vanlig tysk skola. Om man ska klara av att gå i en tysk skola krävs det naturligtvis goda kunskaper i tyska språket och för en internationell skola gäller goda kunskaper i engelska. Det är bl.a. därför som man redan i första klass börjar med både tyska och engelska på Svenska skolan.

Skolans verksamhet presenteras idag i ett kortare informationsmaterial som kan delas ut till intresserade. Det finns även en hemsida på Internet, som underhålls av dataintresserade skolelever.

5.1.3 Kompletterande svenska

Svenska skolan anordnar också undervisning i s.k. kompletterande svenska för barn som går på andra skolor, men som talar svenska i hemmet och har minst en förälder som är svensk medborgare. Undervisningen är på två timmar per vecka och för läsåret 1998/99 presenteras de olika undervisningsgrupperna på följande sätt:

”Förskolegrupp för barn i förskola och första klass. Ordförråd, språkkänsla tränas upp. Olika aspekter på svensk kultur tas upp. För barn som ännu ej kan läsa och skriva riktigt.

Låg- och mellanstadiet. Svenska språket i tal och skrift. Även svensk geografi, historia och samhällskunskap.

Högstadiet. Kunskaperna fördjupas. Kursen liknar så långt det är möjligt svensk högstadieundervisning.

Gymnasiekurs A+B, i samarbete med Liber-Hermods. Eleverna läser den svenska gymnasiekursen och tenterar för att få högskolekompetens.”⁶⁸

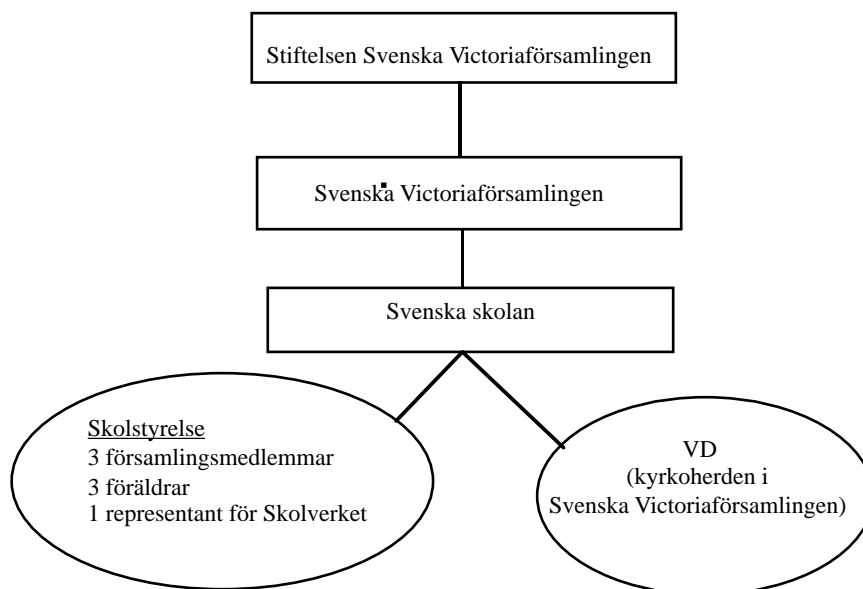
Dessutom finns möjlighet för tyska barn att få lära sig lite svenska. Det kan t.ex. gälla familjer som har sommarstuga i Sverige och tillbringar somrarna där.

Norska skolan ger undervisning i kompletterande norska i Svenska skolans lokaler.

⁶⁸ Svenska skolan i Berlin: Informationsmaterial, 1998

5.1.4 Organisation

Förhållandet mellan Svenska kyrkan och Svenska skolan är inte helt okomplicerat. Sedan många år använder skolan kyrkans lokaler, men det är inte den enda kopplingen. Lättast förklaras det på följande sätt:



Figur 3. Organisation för Svenska skolan och Svenska kyrkan.

Stiftelsen Svenska Victoriaförsamlingen äger och förvaltar lokalerna och står bakom Svenska Victoriaförsamlingen (=Svenska kyrkan i Berlin). Tidigare var Victoriaförsamlingen Svenska skolans huvudman, men sedan hösten 1998 har det bildats ett tyskregistrerat bolag (GmbH) av Svenska skolan. Detta bolag ägs av Victoriaförsamlingen. VD i bolagets styrelse är Victoriaförsamlingens kyrkoherde. Bolaget har en styrelse som består av sju ledamöter: tre representanter för Victoriaförsamlingen, tre föräldrarepresentanter med barn i Svenska skolan och en officiell representant för Skolverket, som ska se till att de svenska skolreglerna och den svenska läroplanen efterföljs. Representanterna kan sedan mycket väl vara skolföräldrar och församlingsmedlemmar på samma gång. Den tyska bolagsformen gör att VD:n ensam har beslutanderätt. I teorin kan alltså VD:n förkasta alla förslag som skolstyrelsen lägger fram. I praktiken är det dock så att samarbete är mycket viktigt.

Samtidigt är det viktigt att poängtera att själva skolverksamheten är fristående från Svenska kyrkan. När väl årsbudgeten är beslutad sköter skolan själv sin verksamhet. Även religionsundervisningen är helt fri från Svenska kyrkan och bedrivs av skolans lärare enligt den svenska läroplanen.

Kontentan blir att Svenska skolan till största delen sköter sig själv, men i större ekonomiska frågor blir det enligt bolagsformen Svenska kyrkan som genom sin representant får sista ordet. Det finns också ett ömsesidigt beroende mellan de två verksamheterna, som gör samarbetet till något positivt för båda parter: skolan använder sig av kyrkans lokaler som på flera sätt passar dem utmärkt och samtidigt lockar skolverksamheten besökare till kyrkans verksamheter. Det ligger alltså i båda parter intresse att hålla sig väl med varandra.

5.1.5 Personal

Ett antal lärare är knutna till undervisningen på Svenska skolan, men två lärare har det huvudsakliga ansvaret och är klassföreståndare; en för lågstadiet och en för mellanstadiet.

Klassföreståndarna stannar ofta i två eller tre år och rekryteras vanligen från Sverige. Rektorn poängterar att det är viktigt att deras kunskaper om det svenska språket och det svenska samhället är aktuella. Eftersom undervisningen sker åldersintegrerat är det även av vikt att lärarna är bekanta med den undervisningsformen. De nuvarande lärarna kom från Sverige höstterminen 1997 och är nu inne på sitt andra år.

I tyska undervisar en lärare som har tyska som modersmål men även talar norska. Hon sköter också idrottslektionerna, vilka sker på tyska.

Rektor undervisar en del i engelska och svenska, vilket också är fallet med en annan timanställd svensk lärare. Barnen får dessutom undervisning i musik och slöjd av speciella lärare.

5.1.6 Föräldraförening

Det finns en ganska nystartad föräldraförening som i princip alla elevers föräldrar är medlemmar i. Tanken är att den ska vara ett forum för föräldrar att tillsammans diskutera och framföra åsikter. Den ska också informera och integrera nya föräldrar, initiera föräldramöten och i största allmänhet stödja skolans verksamhet. En viktig formell uppgift är att ordna val av de tre föräldrarepresentanterna i skolstyrelsen.

5.2. Svenska kyrkans bibliotek

Svenska kyrkans bibliotek ligger precis bredvid skolbiblioteket i ett rum som också fungerar som kafferum, samlingsrum, lunchrum och genomgångsrum. Det är med andra ord ett rum där lugnet är svår fångat. Längs väggarna finns böcker från golv till tak och biblioteket rymmer uppskattningsvis runt 4000 volymer. Liksom i skolbiblioteket dominerar skönlitteraturen, men det finns även en del facklitteratur. Vid en första anblick på de sprängfyllda hyllorna ser beståndet mycket gammalt ut, men vid en närmare granskning finns det en del nytt insprängt bland det gamla. Mycket böcker skänks och det är ofta slitna och/eller gamla böcker. För en utlandssvensk som letar efter litteratur på modersmålet finns här dock mycket att hämta, då de flesta välkända svenska författarna finns representerade. Det främsta problemet är nog att många böcker drunknar i den trängsel som råder på hyllorna. Föråldrade böcker som inte läses skymmer de väsentliga böckerna. Viktigt att notera är att

det inte finns några barn- och ungdomsböcker i kyrkans bibliotek. Alla böcker i den kategorin står i skolans bibliotek.

Den som är ansvarig för kyrkans bibliotek har betalt för att arbeta där tre timmar/vecka. Den tiden räcker bara till för det nödvändigaste löpande arbetet: uppställning av böcker i hyllorna i kyrkans bibliotek och registrering och katalogisering av nya böcker, både till kyrkans bibliotek och till skolans bibliotek. Kyrkans bibliotek har en inköpsbudget på 6000 kr/år, vilken huvudsakligen spenderas under den svenska bokrean. För pengarna köps även en del barn- och ungdomslitteratur till skolbiblioteket. En enkel statistik förs över antalet utlån i kyrkans bibliotek. Över skolans bibliotek finns ingen statistik över huvud taget.

Förhållandet mellan skolans bibliotek och kyrkans bibliotek kan liknas vid förhållandet mellan vuxenavdelningen och barn- och ungdomsavdelningen på ett folkbibliotek. De har olika typer av litteratur, de kompletterar varandra och de är båda nödvändiga. Om man t.ex. läser kompletterande svenska på gymnasienivå, så är det kyrkans bibliotek som blir den viktigaste resursen. Med sin facklitteratur är kyrkans bibliotek även en resurs för skolans yngre elever, även om det i nuläget inte tycks användas som det. Till exempel finns Nationalencyklopedin här - dock på en synnerligen undanskymd plats, på en låg hylla bakom ett bord.

5.3. Nulägesbeskrivning av skolbiblioteket

Det som idag kallas "biblioteket" på Svenska skolan är ingen gammal skapelse. Det var inte förrän hösten 1997 som böckerna och bokhyllorna placerades där, främst på initiativ från de nya lärarna. Dessförinnan stod många av böckerna i bokhyllor i en korridor i källaren, svåra att komma åt och i dålig belysning. Att utnyttjandet inte var särskilt högt säger sig själv. Det fanns även en hel del böcker i klassrummen och den huvudsakliga utlåningen skedde där. Ännu längre bakåt i tiden, innan hyllorna i källaren, var många av böckerna helt enkelt nedpackade i lådor.

Det nuvarande biblioteket kan dock knappast sägas vara ett bibliotek i första hand. Det används p.g.a. lokalbrist till en mängd aktiviteter som inte har någon koppling till biblioteksverksamheten. Sammanträden, kyrkkaffe, mamma-barn-grupp, kvartssamtal och undervisning är bara några exempel. För det första innebär detta att bibliotekslokalen ganska ofta är upptagen. Något pågår där och det är stängt för eventuella låntagare. Man kan nästan aldrig vara säker på att biblioteket är öppet, eftersom det finns en risk att det är ockuperat av någon aktivitet. För det andra blir det aldrig någon riktig ordning i biblioteket när inredningen ständigt flyttas runt och böcker tas ut/ramlar ut och slängs på borden eller ställs felaktigt i hyllorna av personer som inte alls är där för att använda biblioteket som bibliotek. Under det senaste året har alla böcker flera gånger tillfälligt fått packas ner i lådor. Det ständiga ner- och upppackandet är antagligen för närvarande det största slitaget på böckerna.

Dörren till biblioteket har inget lås, så när kyrkans lokaler är öppna är också biblioteket öppet, eftersom ytterdörren och hallen där man först kommer in är gemensam. I praktiken blir det under dagtid på vardagarna samt så fort det pågår någon annan aktivitet i huset, vilket är ganska ofta.

Lånesystemet är enklast möjliga: man tar bibliotekskortet som finns i en ficka längst bak, man skriver i namn och datum och stoppar kortet i en låda. Egentligen ska man först ha registrerat sitt namn och sin adress, men någon kontroll över detta förekommer inte. I praktiken är det mest skolans elever som lånar. Många verkar nöja sig med att skriva i sitt förnamn, vilket naturligtvis lätt kan leda till förväxlingar. Det finns ingen

begränsning av lånetiden och inte heller några som helst kravrutiner, vilket gör att svinnet blir ganska stort. Det är inte helt ovanligt att låntagarna flyttar tillbaka till Sverige och råkar få med sig några låneböcker. Vi har också fått uppfattningen att ett visst svinn sker genom att folk lånar utan att skriva upp sig, med intentionen att snart lämna tillbaka boken, men i stället glömmer bort det. Den som vill stjäla medvetet behöver ju bara promenera ut med böckerna i handen.

I själva bibliotekslokalen finns idag huvudsakligen skönlitteratur. Ett undantag är en uppsättning av Focus uppslagsverk. Den facklitteratur som finns på skolan står i klassrummen. Efter enklare mätningar beräknade vi fackboksbeståndet till ca. 3,5 hyllmeter för lågstadiet och 5 hyllmeter för mellanstadiet exklusive Bra Böckers Lexikon, som finns i båda klassrummen. I lågstadiets klassrum är böckerna uppställda i följande områden:

- sagor, pjäser, dikter
- religion
- kartor
- ordlistor
- faktaböcker (ex. djur, rymden)
- skönlitteratur
- läseböcker

I mellanstadiets klassrum finns inget uttalat uppställningssystem. Det som finns där är lexikon, kartböcker, ordlistor, en del faktaboksserier (bl.a. Fakta i närbild, Vetenskap i närbild, Värt att veta och Länder i fickformat) och diverse andra faktaböcker (även en del markant ålderstiget) samt Kamratposten. Dessutom finns lite skönlitteratur som används av äldre elever på kompletterande svenska. Uppskattningsvis hyser de båda klassrummen tillsammans ca. 400 volymer. I det ena klassrummet finns ett mindre antal videofilmer, som dock inte är till utlån.

Litteraturen i biblioteket uppskattar vi efter mätningar till ca. 25 hyllmeter. Böckerna är uppdelade på tre huvudområden: svenska bilderböcker i större format och lättlästa böcker (ca. 4 hyllmeter), övriga svenska böcker (ca. 16 hyllmeter) och norska böcker (ca. 5 hyllmeter). Dessutom finns det ett fåtal tyska böcker.

Gemensamt för alla böcker är att de inte är klassificerade eller biblioteksinbundna. Den enda utrustningen är en ficka med bokkort längst bak. Eftersom böckerna inte är biblioteksinbundna har en del hunnit bli ordentligt slitna och det finns exemplar som saknar ryggar. Någon gallring av det befintliga beståndet förekommer inte, förutom den gallring som sker genom svinn.

Den största andelen av böckerna i biblioteket är svenska barn- och ungdomsböcker, som enligt SAB klassas i grupperna Hcf, Hcg och uHc. De är uppställda tillsammans efter författare och beståndet är blandat: nytt och gammalt, fräscht och slitet, känt och okänt. Serier med upp till tio titlar av samma författare är inte ovanligt. Biggles, Kitty, Vi Fem och Kulla-Gulla är exempel på välrepresenterade serier. Även de nyare svenska ungdomsförfattarna finns dock representerade, om än inte med lika många titlar: Per Nilsson, Peter Pohl och Mats Wahl är några exempel. Klassiska svenska barn- och ungdomsförfattare, som Astrid Lindgren, Barbro Lindgren, Kerstin Sundh och Hans-Erik Engqvist finns det också en hel del volymer av.

Det finns inte några fasta rutiner eller efter någon fastställd budget för inköp till biblioteket. Inköp görs högst oregelbundet, t.ex. när det blir pengar över någonstans i skolans verksamhet som kan läggas på att köpa några

böcker. Under de senaste åren har det varit kärtvt och biblioteket har inte fått många inköpskronor. Även Svenska kyrkans bibliotek (se 5.2.1) skjuter ibland till en del av sina inköpspengar, men det blir inga stora summor. De nyaste tillskotten är istället skänkta böcker, antingen från olika föreningar och organisationer, som t.ex. Föreningen Sverigekontakt, eller från privatpersoner. Det har hänt att skolans elever själva fått komma med förslag på vilka böcker de skulle vilja ha skänkta, men annars är det ganska naturligt att en del av de böcker som skänks, särskilt från privatpersoner, varken är särskilt nya eller särskilt attraktiva. När väl egna inköp görs blir det ofta från den svenska bokrean, eftersom det är där som man får flest böcker för pengarna. De böcker som finns på bokrean är som bekant inte de allra nyaste, vilket får till följd att även mycket av det nyinköpta släpar några år efter nytugivningen i Sverige.

Den som är ansvarig för Svenska kyrkans bibliotek (se 5.2.1) har även ansvar för nyregistrering och utrustning av böcker till skolans bibliotek. Det innebär att alla nyinkomna/nyinköpta böcker registreras i en liggare, där de får ett löpnummer. Dessutom registreras ankomstdatum och om det är en gåva eller ett inköp. I liggaren registreras både böcker till kyrkans bibliotek och böcker till skolans bibliotek blandade med varandra, men det görs markering för om det är barn- eller vuxenbok. Registreringarna för de senaste åren är ganska knapphändiga och eventuella inköpspriser finns sällan med, men det går att konstatera att tillskottet på den svenska barnbokssidan inte varit särskilt stort. När det gäller norska barnböcker har det däremot skänkts en hel del från olika organisationer.

Förutom registrering och utrustning med bokficka sköter kyrkans biblioteksansvarige katalogisering. Ett enkelt katalogkort, med författare, titel, årtal och löpnummer enligt liggaren, skrivs ut och placeras i skolbibliotekets katalog. Den består av två lösa kataloglådor som står på en hylla. De norska katalogkorten ligger för sig själva i en hög i en annan hylla.

Efter registrering och katalogisering slutar ansvaret från kyrkans sida. För de löpande uppgifterna i skolbiblioteket finns det ingen ansvarig! Lärarna (ibland tillsammans med någon elev) och rektorn tar ett litet handtag när de har tid och sköter om uppställning och enklare städning, men annars händer inte så mycket. Biblioteket får klara sig på egen hand. Att det inte görs någon gallring är efter omständigheterna naturligt.

Den nuvarande möbleringen i biblioteket förklaras enklast med hjälp av vår ritning (se sida 41). Det stora bordet i mitten är just nu en nödvändighet, eftersom biblioteket, som tidigare nämnts, också fungerar som sammanträdes- och undervisningslokal. De stora fönstren, ett på varje kortsida, gör rummet ljust och trevligt. Bokhyllorna är placerade längs väggarna, eftersom det är enda möjligheten när långbordet ska stå i mitten.

I dagens läge är antalet användare av skolbiblioteket inte särskilt stort, men man kan dela in dem i några olika grupper:

Svenska skolans elever är förmodligen den största lånegruppen. Eleverna i både lågstadiet och mellanstadiet lånar regelbundet s.k. bänkböcker från biblioteket. Något enstaka lån tycks förekomma även för ren fritidsläsning, men det hör inte till vanligheterna. Facklitteraturen finns som tidigare nämnt i klassrummen, så i nuläget påverkar den inte biblioteket.

Kompletterande svenska har naturligtvis biblioteket som en resurs, men de lån som sker verkar mestadels vara "kommenderade" av lärarna.

Kompletterande norska har tillgång till den norska delen av biblioteket. De utlån som görs verkar dock snarare ske från Norska skolans eget bibliotek, som just nu är beläget i ett skåp i Svenska skolans källaren.

Förskolan använder inte biblioteksböckerna i någon större utsträckning. De har en hylla med egna böcker.

Svenska föräldrar med små barn är en låntagargrupp som verkar göra relativt många lån. Av de böcker som var utlånade när vi var där var en ganska stor andel just bilderböcker.

Analys:

Pedagogisk funktion - eftersom det inte finns någon facklitteratur i biblioteket är användningen i undervisningen mycket liten. Det är bänkbokslån och inte mycket mer. Biblioteket används inte heller för någon typ av biblioteksundervisning.

Kulturell funktion - det finns relativt gott om skönlitteratur och många böcker har svenska författare. Även om beståndet är långt ifrån heltäckande, finns det goda möjligheter för den lässugne. Biblioteket används även för mindre utställningar av t.ex. skolelevernas temaarbeten.

Social funktion - lokalen är alltid olåst och på så sätt tillgänglig. Däremot finns det inget som gör den mer inbjudande att vistas i än andra lokaler i huset och vi har fått intrycket att barnen i princip bara vistas där när de är tvungna till det.

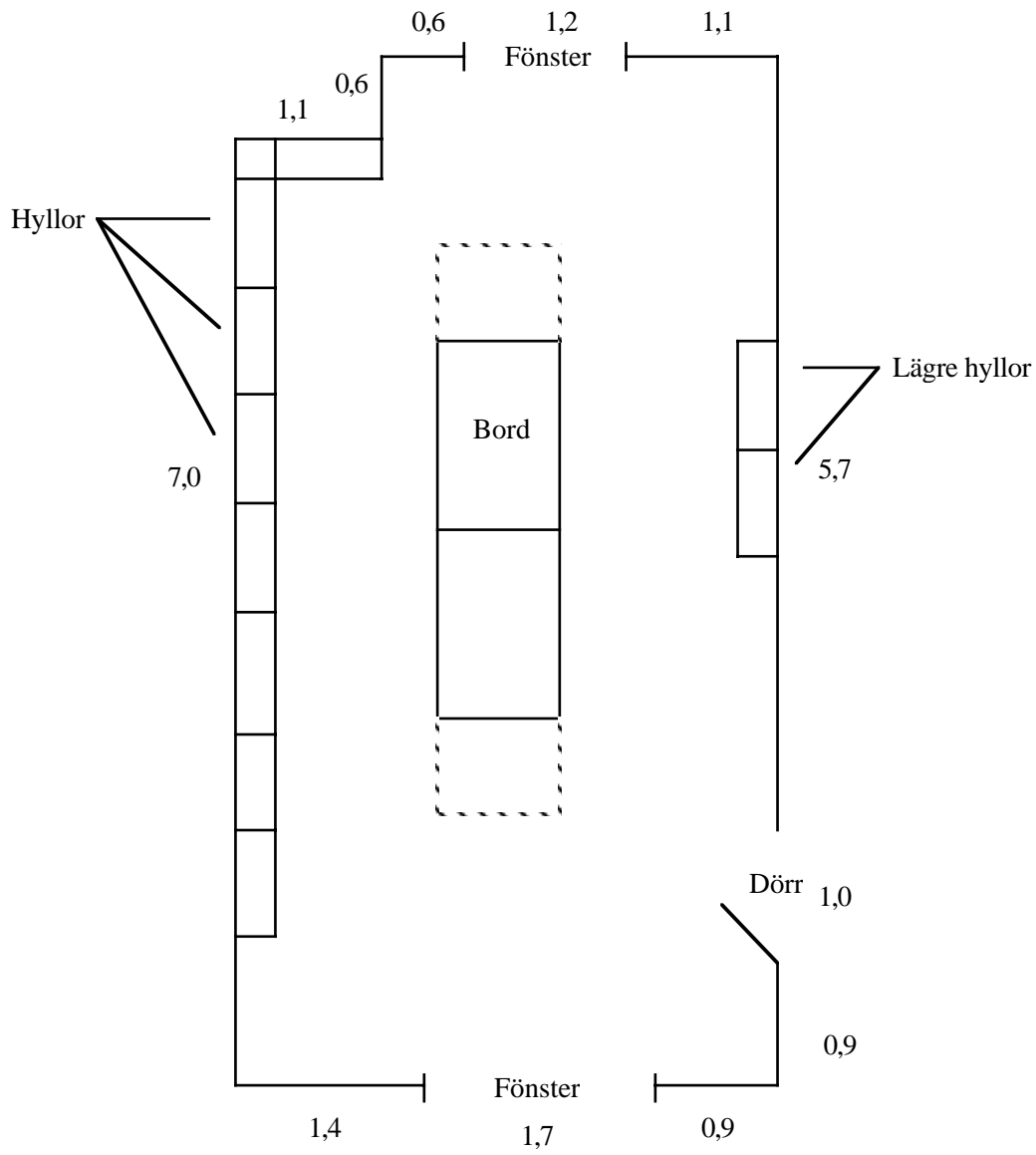
Plats i Limbergs taxonomi - biblioteket hamnar på steg 1 (biblioteket som lagerlokal), alltså lägsta nivå. Det används ytterst lite i undervisningen och det finns ingen personal.

Kommentar: Idag är biblioteket i Berlin ett rum med böcker och inte mycket mer. Det finns ingen som är ansvarig för det och regelbundet sköter det löpande arbetet, än mindre någon som har tid med mer långsiktigt arbete. Det finns inte heller några skrivna dokument som behandlar bibliotekets verksamhet och inriktning: hur det ska fungera, vem det ska vända sig till, vad det ska finnas för målsättningar.

Bibliotekets möblering idag

Skala 1:50
(mått i meter)

----- Möjlig förlängning av borden



6. Behov och önskemål för biblioteket

I det följande kommer vi att redogöra för de behov och önskemål för biblioteket som kom till uttryck vid våra intervjuer. De som bidragit med sina åsikter kan delas in i tre grupper:

- * Personal. Här ingår skolans rektor och lärare (förskolan, lågstadiet, mellanstadiet, kompletterande svenska, norska, tyska), ansvarig för Svenska kyrkans bibliotek, skolbolagets VD, skolstyrelsens ordförande och Skolverkets representant i skolstyrelsen.
- * Elever. Elever på lågstadiet och mellanstadiet, samt i förskolan och kompletterande svenska.
- * Föräldrar med barn på skolan. Här bör noteras att flera av föräldrarna intervjuades både i egenskap av förälder och i egenskap av personal på skolan.

6.1 Öppettider/tillgänglighet

Med öppettider menar vi tider då dörren till biblioteket är olåst och ingen aktivitet som kräver stängda dörrar pågår i lokalen, utan man kan slinka in och använda biblioteket som bibliotek. Ett par mycket konkreta önskemål fick vi in av lärarna. Det första var måndag till fredag kl. 8-21 plus söndag i samband med gudstjänsten. Det andra var under skoltid plus någon bestämd dag/kväll. Rektorn kom också in på att det borde vara öppet utöver skoltid, t.ex. en kväll i veckan i samband med kompletterande svenska. De som hade åsikter om öppethållandet i biblioteket var emellertid eniga om att det behöver fastslås vilka tider det faktiskt är öppet, så användarna vet när de kan komma dit.

Vad gäller utnyttjandet av lokalen till annat än ren biblioteksverksamhet fick vi höra ett par gånger att detta måste upphöra, samtidigt som det poängterades att rummet även fortsättningsvis ska kunna användas som grupp/arbetsplats för skolarbete, såväl under som efter skoltid. Det senare dock med modifieringen att det inte hindrar att andra kommer in och lånar och/eller läser där.

Ett ytterligare önskemål på tillgänglighet kom från en förskolelärare som ville ha möjlighet till sagoläsning för barnen i biblioteket.

Noteras kan också att skolans elever idag knappt använder biblioteket utanför skoltid, och p.g.a. pendling inte heller kan antas komma till biblioteket annat än i anslutning till eller under skoltid.

6.2 Personal

Från flera personer kom påpekande om behovet av *en* biblioteksansvarig person. Hur detta ska lösas eller vem det ska vara råder det mindre samstämmighet om. Ekonomi är ett problem i sammanhanget: Ska den biblioteksansvarige få någon ekonomisk ersättning och i så fall hur mycket? Vi fick ett par olika förslag:

- * En lärare sköter biblioteket och får nedsatt tjänstgöringstid för att arbeta som lärarbibliotekarie.
- * Den som sköter det löpande arbetet i Svenska kyrkans bibliotek får ansvar också för det löpande arbetet i skolbiblioteket.
- * Föräldraföreningen får ansvaret för biblioteket och ser till att det löpande arbetet sköts.

Dessutom var både en lärare och flera föräldrar av åsikten att en del av biblioteksarbetet, t.ex. ställa upp återlämnade böcker i hyllorna, skulle kunna skötas av eleverna. Läraren såg här dessutom en pedagogisk poäng i att eleverna skulle träna sig på alfabetet i en praktisk situation (vilket de delvis redan får göra idag) och att de skulle lära sig att förstå ett bokupställningssystem.

6.3 Medier

De flesta förknippar skolbiblioteket i första hand med böcker. En av förskolelärarna (som också arbetar som fritidsledare) skulle vilja ha skivor eller kassetter som barnen kan lyssna till. Även lågstadieläraren önskade att det skulle finnas möjlighet för eleverna att lyssna på sagor i hörlurar. En dator, i första hand för ordbehandling, var ett annat lärarönskemål, så att barnen kan sitta i biblioteket och arbeta med olika projekt. Några av eleverna önskade också datorer, CD-ROM, dataspel och tidningar. Videofilmer var ett annat önskemål som både lärare och elever framförde. Dessutom var en förälder inne på att det skulle kunna förmedlas lån av privata videofilmer genom skolans bibliotek. Rektorn menade att om man ska ha videofilmer får man nog ha särskilda låneregler om man vill få dem tillbaka. CD-ROM och dataspel med anknytning till Sverige var andra förslag som lämnades av föräldrar.

6.4 Bestånd

Önskemålen vad gäller beståndet i skolbiblioteket var många och skiftande. Tecknade serier var ett önskemål som återkom, både bland mellanstadieelever och lärare, och Tintin och Asterix nämndes av flera barn. Lärare och förskolelärare uttryckte önskemål om böcker med övergripande teman, som kärlek, vänskap och relationer, men också med mer specificerade teman som t.ex. att få ett syskon. Bra skönlitterära temaböcker av det här slaget skulle sedan kunna användas i undervisningen och vara utgångspunkter för vidare arbete och diskussioner. Idéer fanns också om böcker med teman speciellt anknutna till att bo utomlands, som t.ex. att vara utanför, att vara annorlunda och att vara långt hemifrån. Tillfrågade om vilken typ av böcker man främst bör satsa på i biblioteket svarade lärarna att svenska och nordiska böcker av god kvalitet är det viktigaste. Bara nordiska böcker räcker dock inte, utan även bra böcker på svenska av utländska författare är viktigt. Samtidigt var lärare och föräldrar noga med att påpeka att biblioteket inte ska ha pekpinningar om att läsa "rätt" litteratur, utan att det viktiga är att där finns böcker som barnen *vill* läsa. I flera intervjuer, med föräldrar såväl som med personal, fick vi först höra att det är viktigt att biblioteket har böcker av bra kvalitet. I nästa ögonblick påpekade man att biblioteket måste ha ett brett sortiment med alla typer av böcker. Hur man tänker sig kombinera "brett bestånd" med "god kvalitet" förklarades inte. En person ansåg att man borde ha "kioskklitteratur i god mening" i biblioteket. Konkreta namn på önskvärda författare fick vi inte in så många av de vuxna, vilket indikerade att det för dem inte fanns några speciella nordiska författare som till varje pris måste finnas i biblioteket (som inte finns där redan). Att bibliotekets böcker ska vara aktuella och relevanta poängterades. Barnen ska helst ha tillgång till det som jämnåriga i Sverige läser, såväl klassiker som nyare litteratur och även då populära böcker som är översatta till svenska. Åsikten att det är bättre med ett litet bestånd med nya böcker av bra kvalitet än med ett större bestånd med böcker av medioker kvalitet framkom också.

Det som enligt dem vi intervjuat saknas i bibliotekets nuvarande bestånd är framför allt lättlästa böcker och tonårsböcker. Både lärare och föräldrar efterlyste fler lättlästa böcker och det framhölls att det ska vara böcker med modernt innehåll, som kan verka spännande (och inte löjliga) även för dem som inte är så läsvana. Det viktigaste är att väcka läslusten hos barnen. När det gällde tonårsböcker fanns åsikten att utlåningen nog skulle kunna öka om man fick in lite fler nya och intressanta böcker på det området.

Referenslitteratur var något som intervjupersoner från alla grupper uppehöll sig vid. Referenslitteraturen i det nuvarande biblioteket är i princip obefintlig, men att det är viktigt att ha en referenshylla med bra böcker och uppslagsverk poängterades av flera personer. Lärarna menade att det är en nödvändighet om man ska kunna utnyttja biblioteket i undervisningen. Norskläraren tyckte att norska uppslagsböcker, ordböcker och fackböcker var viktigt när det gällde det norska beståndet.

Behovet av böcker på andra språk än svenska påpekades också av olika personer, bl a mellanstadieläraren och förskoleeleverna. De språk som avses är i första hand norska (vilket ju redan finns), danska och finska eftersom skolan har elever som har dessa språk som modersmål och, som en elev i tredje klass uttryckte det, de också behöver vila sig och läsa på sitt eget språk ibland. Däremot upplever man inte behovet av engelsk och tysk litteratur som så stort, eftersom man kan få tag i denna på annat håll. Tyskläraren betonar dock behovet av lämpliga tyska böcker för de små barnen som precis börjar lära sig tyska, främst bilderböcker och rim och ramsor. Hon efterlyser också ordböcker som är norsk-tyska respektive dansk-tyska.

Något annat som nämndes ett par gånger var behovet av översättningar av populära och viktiga tyska barnböcker, så att eleverna kan bekanta sig med den omgivande tyska kulturen också på sitt modersmål. Det framkastades förslag på kända tyska barnboks författare, som Erich Kästner och Judith Kerr. Den kulturella aspekten med tonvikt på det svenska påpekades av flera av de intervjuade; litteratur om Sverige, svensk historia och svenska traditioner. Typiskt svensk litteratur, som t.ex. Alfons Åberg, tyckte en av förskolelärarna var viktigt. Vi fick även förslag på att man skulle ha tyska böcker om svensk kultur.

Mellanstadieläraren ville ha fler faktaböcker av typen experimentböcker och "att-göra-böcker". Böcker med en direkt anknytning till undervisningen ville förskoleeleverna ha; de tyckte nämligen att läse- och räknebok borde finnas i biblioteket.

6.5 Gallring och inköp

Gallring var ingen fråga som kom upp spontant i någon av intervjuerna. På frågan om vad man tycker är onödigt av det som idag finns i biblioteket fick vi ett par gånger svaret att det som är gammalt och slitet kan rensas ut, men i övrigt svarade flera att de inte är tillräckligt bekanta med beståndet för att kunna besvara denna fråga. En av lärarna uttryckte önskemål om att få extern hjälp med att gallra. Flera intervjupersoner menade att man ska vara försiktig att gallra bort böcker av innehållsmässiga skäl. Det är viktigt att det finns många olika typer av litteratur i biblioteket, så att alla barn kan hitta något som passar just deras smak.

Inköp fanns det ett större intresse för. Lärare och förskolelärare skulle gärna själva vara med och påverka inköpen. Men man önskade också att en person - den biblioteksansvarige - skulle ha det övergripande ansvaret för inköpen och budgeten. Just att det måste finnas pengar för inköp i budgeten varje år påpekade också ett par lärare. Rektorn tyckte att även eleverna borde få delta i valet av vilka böcker som ska köpas in. Vi fick även in

förslag om att försöka få gratisböcker av svenska och norska förlag och att låna in böcker från svenska bokdepåer.

6.6 Katalogisering/datorisering

Alla som uttryckte någon åsikt om katalogisering av bibliotekets bestånd var helt eniga om att detta bör ske elektroniskt, d.v.s. att alla böcker ska vara sökbara via en dator. Främst diskuterade vi datorisering med personalen, men också de elever och föräldrar som vi kom att tala om detta med var positiva. Att kunna söka på olika ämnesord och teman var något som lärarna trodde skulle bli en viktig tillgång och det framkom också att även om beståndet idag inte är särskilt stort är det ändå inte så lätt att ha överblick över vad som finns och inte finns.

Alla berörda var överens om att det är viktigt att katalogisera även de böcker som nu finns i klassrummen, så att bibliotekskatalogen innehåller alla skolans böcker

6.7 Uppställning

Många hade åsikter om hur böckerna på bästa sätt ställs upp. I nuläget finns ju nästan alla fackböcker i klassrummen, men en utflyttning av böckerna därifrån till biblioteket tyckte inte lärarna skulle vara något problem. Däremot vill de gärna ha möjligheten till lånlån (terminslån) av böcker till klassrummen, t.ex. när de studerar något speciellt tema.

Förskolelärarna och förskolebarnen betonade vikten av att barnen måste kunna se och nå böckerna. Lågstadieläraren ville ha lättlästa böcker uppställda för sig, och i övrigt åldersindelade, vilket överensstämde med mellanstadielärarens önskemål, med tillägget att böckerna först måste delas upp efter språk. Ett av barnen i förskolegruppen betonade också vikten av att ha de olika språken för sig och föreslog att man märker ut detta med ländernas flaggor, så man vet vilka böcker man ska välja även om man inte kan läsa själv.

Intresset för att dela upp de skönlitterära böckerna i olika åldersklasser var stort. Många menade att det som gör det svårt att överblicka biblioteket idag är till stor del just att alla böcker står blandade.

Några elever ville ha böckerna uppställda efter innehållet; t ex roliga böcker, äventyrsböcker, och hästböcker, och efter författarnamnet inom varje grupp. Detta var också något som rektorn uttryckte önskemål om. En elev efterlyste tydlig skyltning så man lätt kan se var de böcker man är intresserad av står. En annan elev tyckte att det vore bäst att ha alla böcker uppställda alfabetiskt, d.v.s. som det är idag, och ytterligare en elev betonade att detta borde gälla även bilderböckerna, som idag står för sig själva i blandad ordning. Någon elev tyckte inte att det spelade någon större roll hur böckerna ställs upp, eftersom biblioteket ändå är så litet. Förslag kom också på att man borde ha böckerna i skåp: ett för varje språk, och sedan böckerna uppställda i bokstavsordning.

En förälder ville ha en mer lockande bokuppställning med frontexponerade böcker och lite varierande skyltning, med böcker i olika teman som byts med jämna mellanrum.

6.8 Möblering

Den fysiska utformningen av bibliotekslokalen var ett ämne som engagerade de flesta av de biblioteksanvändare vi talade med. En soffa var det många som önskade, bl.a. lågstadieläraren, som också tyckte att en blomma skulle göra att det blir hemtrevligt och mysigt att sitta där och läsa. En förskolelärare tyckte att en lite mysigare hörna av biblioteket kunde användas av förskolan för sagostund/högläsning. Den andra förskoleläraren var också intresserad av soffa och kuddar, men betonade att det är viktigare att böckerna får ordentlig plats än att möbleringen är bra. Om det fanns möjlighet skulle hon dock vilja att rummet indelades i mindre delar genom hylluppställning eller draperier. Även tyskläraren påpekade behovet av att biblioteket är en trevlig och inbjudande plats och nämnde i detta sammanhang myshörna och lämplig belysning, men också arbetsplatser, små gruppbord och att hyllorna inte bara står utefter väggarna utan utnyttjas för att dela in rummet i flera olika rum. Det fanns också några elever och en förälder som skulle vilja ha en soffa i biblioteket.

Flera elever hade åsikter om arbetsplatser och olika önskemål framfördes; inget bord alls, utan bara stolar och en soffa, ett mindre runt bord, flera små bord i stället för ett stort, extra stolar som man kan flytta runt, så att man kan sitta på olika ställen ensam eller tillsammans. En förälder föreslog att det stora bordet ersätts med flera mindre som ger möjligheter till ommöblering och även kan sättas ihop till ett längre bord.

6.9 Låneregler

Intresset hos våra intervjupersoner för att diskutera lånereglerna var inte särskilt stort. Några förslag fick vi dock: en begränsad och fastslagen lånetid - fyra veckor var den tidsperiod som nämndes. Detta alltså till skillnad från idag när man får ha lånade böcker i princip hur länge som helst. Lärarna önskade sig dock möjlighet att göra längre lån av böcker som används i undervisningen, exempelvis i samband med olika projekt man arbetar med. Upp till en termin skulle en lärare vilja ha denna typ av klassrumslån.

6.10 Marknadsföring

Flera av intervjupersonerna i personalgruppen kom in på ämnet marknadsföring. Man såg gärna biblioteket som något man skulle kunna använda sig av både för att marknadsföra Svenska kyrkan och Svenska skolan. Ett modernt och lockande bibliotek skulle helt enkelt kunna dra nya besökare också till övrig verksamhet. Att ha ett bra bibliotek att visa upp skulle också kunna bli ett ess i rockärmen i konkurrensen med andra skolor om det ökade antalet svenska och även andra nordiska barn man förväntar sig i och med Berlins ökade betydelse i Tyskland.

Sponsorer, i första hand svenska företag med anknytning till Berlin, föreslogs som ett sätt att finansiera bibliotekets kostnader. Exempelvis skulle man kunna få ett företag att bekosta inköp av en dator.

7. Analys och slutsatser

7.1 Utgångspunkter för åtgärdsförslag

Nedan följer analyser och slutsatser som tillsammans med det som tidigare framkommit i uppsatsen ligger till grund för våra åtgärdsförslag.

7.1.1 Användarna och biblioteket - en analys

Personal: Eftersom hela biblioteksprojektet är initierat av rektor och lärare är det självklart att intresset i den här gruppen är stort. Det är också lärarna som i det dagliga arbetet är mest i kontakt med biblioteket och det är naturligt att det är de som har flest åsikter och tankar i frågan.

Samtliga intervjuade i den här gruppen, inklusive skolstyrelsens representanter, var mycket positiva till biblioteket och ansåg att det borde ha hög prioritet. Framtidsvisionerna var stora, om man tänker på hur biblioteket ser ut idag. Man talade om biblioteket som grunden och basen för den svenska kulturen i utlandet och man talade om biblioteket som en integrerad del av skolarbetet. Ord som lättillgängligt, inbjudande och väl sorterat återkom ständigt. Något annat som återkom var vikten av att skolbarnen ska förstå vad ett bibliotek är och kunna värdesätta det.

Sammantaget gav de intervjuade i personalen intrycket av att biblioteket bör inta en central roll i skolans arbete och flera tänker sig biblioteket som något som skolan framöver kan använda i sin marknadsföring. Biblioteket ska helt enkelt ingå i skolans profilering och kanske skilja ut den från andra skolalternativ i Berlin.

Intervjusituationen, där vi som intervjuare representerade biblioteket, inbjöd naturligtvis till fina uttalanden om biblioteket som något centralt i skolverksamheten. Vi kan dock inte se någon anledning till att de intervjuade skulle ha känt sig pressade att ge oss de svar de trodde vi ville ha och vi utgår därför ifrån att de svar vi fick var ärligt menade. Sedan är det naturligtvis så att man i vissa situationer säger saker utan att ha tänkt igenom vad de egentligen innebär.

Exempelvis menar olika personer olika saker när de säger att biblioteket ska ha "hög prioritet". Hur mycket får det t.ex. kosta? Det fanns de som ansåg att det var ofrånkomligt att det skulle behövas ett visst löpande penninganslag, men det fanns också de som helst såg att biblioteket skulle bära sig själv mer eller mindre, gärna genom ideellt arbete och med tillskott från externa sponsorer.

Oavsett valörerna i personalens uttalanden så finns det en positiv grundinställning. Det bibliotek som inte fanns för bara något år sedan ses nu som en självklarhet och en nödvändighet.

Elever: På det hela taget tycks eleverna vara nöjda med sakernas tillstånd i biblioteket. Där finns böcker att välja på så det räcker. Fick de önska skulle där finnas lite fler seriealbum och serietidningar och ske en viss ommöblering, men annars tycker de flesta att det är bra som det är. Några böcker som saknas har de svårt att komma på. För eleverna är biblioteket endast en liten del av skolan. Det är där man väljer ut sin bänkbok och kanske har man någon lektion där då och då. Sedan är det inte mycket mer..

De flesta eleverna verkar inte förknippa biblioteket med fritiden och lånar sällan böcker med sig hem. Skolbiblioteket spelar för dem inte den dubbla rollen som både folk- och skolbibliotek. För sin fritidsläsning har barnen tillräckligt hemma. De prenumererar ofta på svenska serietidningar och har vad de vill ha i bokväg.

Många av de elever vi intervjuade hade aldrig gått i någon annan skola än den i Berlin. De hade alltså inga andra skolbibliotek att jämföra med. Av dem som nyligen kommit från Sverige konstaterade de flesta helt sakligt att såväl skolan som dess bibliotek är mindre än den skola där de tidigare gick. Ett par nämnde i sammanhanget också att det saknas personal på skolbiblioteket i Berlin. En anledning till att de förefaller så nöjda kan vara att de inte känner till vad ett skolbibliotek skulle kunna innehålla eller erbjuda.

Föräldrar: När det gäller skolgång är naturligtvis föräldrarna måna om att deras barn får bra undervisning, och ett bra bibliotek är en del av undervisningen. En av de intervjuade föräldrarna, som precis flyttat till Berlin, nämnde helt spontant att det faktum att Svenska skolan hade ett bibliotek hade gjort att hon kände sig extra nöjd med den, då hon var där på ett första besök före flytten. Ur den synvinkeln tycker föräldrarna alltså att det är bra med ett välförsett bibliotek, även om det generellt sett inte tycks vara någon stor sak. Hade det varit det hade inte biblioteket funnits i källaren för två år sedan.

Skolans bibliotek i rollen som folkbibliotek, d.v.s. ett bibliotek för fritidsläsning, tycks föräldrarna se mycket tydligare än barnen. Detta gäller både föräldrar med barn i skolan och med barn som ännu inte börjat skolan. Vårt intryck är att de lån i biblioteket som görs för fritidsläsning snarare görs på föräldrarnas initiativ än barnens. Möjligen är det så att en del föräldrar ser samlingen av barnböcker som en länk till det svenska samhället och som en chans att hela tiden ha Sverige på nära håll på åtminstone ett sätt. Kanske kan man se det som att de härigenom inte behöver ha dåligt samvete för att de berövar barnen den svenska barnkulturen.

7.1.2 Bibliotekets roll - skolbibliotek kontra folkbibliotek

Skolbiblioteket på Svenska skolan i Berlin är det enda ställe i Berlin där man kan få tag på svensk barn- och ungdomslitteratur (om man bortser från familjers privata samlingar). Det finns inga svenska folkbibliotek som man kan gå till för att komplettera med det man inte hittar i skolbiblioteket. Skolbiblioteket spelar alltså dubbla roller: det är både ett bibliotek för skolbarnen och ett bibliotek för allmänheten.

I kapitel 2.3 skriver vi om integrerade skol- och folkbibliotek. Enligt de definitioner vi presenterar där är biblioteket i Berlin ett integrerat skol- och folkbibliotek. Vi redovisar också en analysmodell som Louise Limberg har konstruerat och vi tänkte med utgångspunkt från den göra en analys av biblioteket i Berlin: hur hamnar bibliotekets olika roller i konflikt med varandra och vad innebär det?

Enligt Limbergs modell gäller följande: I rollen som skolbibliotek ska biblioteket vända sig till elever och lärare. Det blir ett redskap för att uppnå målen i läroplanen och den praktiska funktionen blir att hjälpa eleverna i inlärningsprocessen. Biblioteket ska erbjuda relevant litteratur och en bra studiemiljö. Mot denna roll står rollen som folkbibliotek. Då ska biblioteket vara till för alla intresserade (i det här fallet främst svenskar) och kunna erbjuda ett brett och varierat mediabestånd. Målsättningarna är att kunna erbjuda låntagarna kultur och bildning, information och förströelse. Detta skall ske i en avslappnad och hemtrevlig miljö.

Vi kan lätt konstatera att det är omöjligt att på samma gång spela båda rollerna fullt ut. Någon form av kompromiss måste till och det är nödvändigt att ha klart för sig om någon av rollerna är viktigare än den andra, eller om de är lika viktiga.

För biblioteket på Svenska skolan i Berlin gäller, enligt skolans rektor, att det först och främst är till för skolans elever. Bibliotekets arbete ska alltså inriktas på att skolans målsättningar uppnås.

Folkbiblioteksrollen finns också där, men den får inte påverka skolarbetet på ett negativt sätt. Det är grundförutsättningen för utformningen av bibliotekets målsättningar.

7.1.3 Målsättningar

För att mer i detalj kunna ge förslag om utformning och utveckling för biblioteket på Svenska skolan i Berlin behövs det övergripande mål och visioner att utgå från. Med hjälp av de åsikter och den information vi samlat ihop i Berlin och med hjälp av de praktiska och teoretiska studier vi genomfört i Sverige, har vi gjort ett förslag till de övergripande målsättningar som bibliotekssatsningen ska vara grundad på. Vårt resonemang har varit att det gäller att sikta högt, samtidigt som det inte får vara omöjligt att klara av målsättningarna.

Det är viktigt att både målsättningarna och handlingsplanen förankras i skolans styrelse och sedan kontinuerligt utvärderas.

Målsättningar med bibliotekssatsningen

- * Medvetenheten om och statusen för biblioteket ska öka, både ur Svenska skolans perspektiv och ur Svenska kyrkans perspektiv. Bibliotekets regler och ställning ska respekteras av alla.
- * Bibliotekets betydelse för skolarbetet ska öka. Så långt som möjligt ska biblioteket integreras i skolarbetet.
- * Biblioteket ska inspirera till fritidsläsning för barn och ungdomar inom såväl Svenska skolan som Svenska kyrkan.
- * Biblioteket, och därmed Svenska skolan och Svenska kyrkan, ska göras mer känt bland de svenskar som bor i Berlin.
- * Biblioteket ska särskilt värna om svensk och nordisk barn- och ungdomslitteratur och kultur. Detta ska framgå av bibliotekets bestånd.

7.2 Åtgärdsförslag

Här presenterar och motiverar vi de åtgärder vi anser man bör vidta inom bibliotekets olika områden. I avsnitt 7.5 gör vi sedan en sammanfattning av de konkreta förslag som framkommer i det här avsnittet.

7.2.1 Öppettider/tillgänglighet

Generellt sett bör ett biblioteks öppettider vara så generösa som möjligt om man vill ha många besökare. Ju mer exakt man känner sin målgrupp, desto bättre kan öppettiderna anpassas till dessa personers behov. Av litteraturen om skolbibliotek framgår att för att på bästa sätt använda biblioteket krävs för det första att det är öppet och för det andra att det är bemannat. T.ex. visade ju Lance undersökning att elever på skolor med tillgång till bibliotek och bibliotekspersonal klarade sig bättre på prov än elever på andra skolor (se avsnitt

2.2). Den allmänna rekommendationen tycks vara att ett skolbibliotek ska vara öppet åtminstone under skoltid.⁶⁹ De önskemål på öppettider som vi fick i våra intervjuer överensstämmer också ganska väl med detta; skoldagen och lite till. På skolbiblioteken i Sverige varierar öppettiderna, vilket bl.a. framgick av våra studiebesök i Lunds kommun. Generellt sett är det dock vanligt att man har mycket öppet, men utan personal.

Vad vi själva anser ännu viktigare än *vilka* tider ett bibliotek är öppet, är att dessa är tydligt angivna, pålitliga och regelbundna. Detta grundar sig inte minst på våra erfarenheter från vårt besök på svenska skolan i Berlin, då man i princip aldrig kunde vara säker på om biblioteket var ledigt eller inte - även om det för det mesta var det. I nuläget har biblioteket inget lås och är på sätt och vis alltid öppet, men vi tycker att ett lås är nödvändigt, både av säkerhetsskäl och av serviceskäl. Det är viktigt att anslå öppettiderna på dörren, och sedan måste de efterlevas. När det ska vara öppet så är det öppet. Under tider när det inte ska vara öppet går det däremot bra att förlägga samtal och sammanträden till biblioteket. Information om biblioteket i allmänhet och öppettiderna i synnerhet bör också finnas i olika typer av informationsmaterial som svenskar i Berlin kan antas få, t.ex. församlingsbladet och skolans informationsbroschyr.

När det gäller biblioteket på Svenska skolan i Berlin ska det i första hand fungera som ett skolbibliotek, varför öppettider (liksom annat) främst måste anpassas till skolans behov. Det faller sig därför ganska självklart att öppettiderna måste sammanfalla med skoldagens tider: d.v.s. kl. 8.30-15.00. Eftersom det är en liten skola, där man har möjlighet till mer individuell undervisning och vill arbeta forskande, är det först och främst viktigt att eleverna har tillgång till det material som finns i biblioteket. Detta ska inte gälla bara tillsammans med lärarna under fastställd lektionstid, utan också på egen hand och på eget initiativ, t.ex. på raster.

Dessutom anser vi det vara nödvändigt att ha öppet en kväll i veckan om bibliotekets målsättning ska vara att även personer som inte går på skolan ska kunna utnyttja det. Dessa låntagare, som förmodligen är upptagna under dagarna, måste få veta när de kan vara säkra på att kunna komma till biblioteket för att låna och ställa frågor. Skolan har också kvällsundervisning i kompletterande svenska, varför det kan passa bra att ha öppet den kväll då dessa elever kommer till skolan för undervisning. Vårt förslag är att man håller öppet mellan 17.00 och 20.00 en kväll i veckan. Tillfälliga stängningar p.g.a. helg eller semester bör förvarnas om i mycket god tid, så att öppettiderna blir något som man kan lita på.

Under bibliotekets öppettider kan alla besöka biblioteket. Man ska kunna söka i katalogen, låna och lämna böcker, sitta och läsa eller arbeta. Någon från skolan eller kyrkan sköter öppning och låsning samt att starta och stänga av datorn. (se avsnitt 7.2.7) Biblioteksanvändandet bygger på förtroende för användarna och eftersom det är en liten skola och därmed ganska stark social kontroll hyser vi tillförsikt om att detta ska fungera. Även vad det gäller andra användare än de som tillhör skolan tror vi att gruppen sannolikt mest kommer att bestå av personer som känner varandra och att man därmed skulle vara mindre benägen att missbruka detta förtroende. Skulle problem uppstå får denna inställning naturligtvis omprövas. Eventuellt behöver datorn vara förankrad med någon typ av säkerhetslås, eftersom den är det föremål som är mest stöldbegärligt för någon utifrån.

⁶⁹ Limberg, 1990, s. 70

7.2.2 Personal

Bemanning är alltid viktigt för bibliotek. Ofta prioriteras dock inte bibliotekspersonal i någon större utsträckning. Undersökningen från Jämtland (kapitel 3.1) visade t.ex. att bemanningen där var mycket begränsad. Den genomsnittliga bemanningen på svenska skolbibliotek för grundskolan är enligt SCB 5 timmar per vecka⁷⁰, vilket i praktiken betyder att många bibliotek är mer eller mindre obemannade. Att skolbibliotek för låg- och mellanstadiet har öppet med bemanning hela skolveckan är ovanligt, medan högstadieskolor ofta har större resurser. De skolbibliotek vi besökte i Lunds kommun hade stora personalresurser, men hade också varit föremål för stora satsningar. För skolbiblioteket i Berlin gäller att det inte är möjligt att ha både bemannat öppethållande och generösa öppettider. Av föregående avsnitt framgår att vi förespråkar generösa öppettider. Det biblioteksarbete som gäller att hjälpa eleverna att använda biblioteket och dess resurser måste, som vi ser det, ligga på lärarna.

För att ett bibliotek ska fungera behövs någon som kan sköta den löpande skötseln: nyregistrering av såväl låntagare som nyinköpta medier, in- och utlån, bokuppställning, skyltning, städa hyllor och hålla ordning i största allmänhet, sköta kravrutiner och laga trasiga böcker och inte minst göra inköp. Det löpande arbetet måste utföras regelbundet och det vore idealiskt om man kunde kombinera det med att ha kvällsöppet i biblioteket och då även ge service till eventuella låntagare. Alternativet till att samordna det med att ha bemannat öppethållande är att det utförs på frivillig tid, men detta tycker vi vore att slösa med resurserna. Vi anser nämligen att det är nödvändigt att biblioteket är bemannat när det är kvällsöppet. Annars skulle de besökare som kommer då inte ha någon att vända sig till med frågor, synpunkter och förslag och det skulle bli komplicerat att registrera nya låntagare. Ett seriöst bibliotek måste kunna erbjuda regelbunden bemanning.

Personal till biblioteket är en ekonomisk fråga: får det kosta något? Ja! Att personal ska ha ekonomisk ersättning för sitt arbete finner vi helt nödvändigt. Om man vill hävda att biblioteket är en viktig institution ska det biblioteksarbete som utförs vara avlönat - annars framstår verksamheten ofelbart som mindre viktig, både för den eller de som utför arbetet och för användarna. Att avlöna biblioteksarbetet ger alltså biblioteket högre status. Vi tror också att det leder till att arbetet känns mer ansvarsfullt och därmed sköts på ett bättre sätt. Ett ideellt arbete riskerar alltid att få stryka på foten när andra saker kommer emellan. Vårt förslag är att pengar till bibliotekets budget skjuts till både från kyrkan och skolan. Budgeten ska vara avsedd både för lön till bibliotekspersonal och kontinuerliga inköp och fördelningen där måste man diskutera.

Vid våra intervjuer fick vi några olika förslag på vem som skulle kunna sköta biblioteket. Det första var att en lärare skulle bli biblioteksansvarig, en s.k. lärarbibliotekarie. Detta är inte helt ovanligt på svenska skolbibliotek och de två svenska utlandsskolor som vi frågat har den lösningen. En fördel med denna lösning är att man som lärare på skolan har god kännedom om skolarbetet; vilka projekt som är på gång och vilken typ av böcker som saknas i biblioteket. Rent ekonomiskt kan det också vara en fördel eftersom det brukar bekostas genom minskat antal tjänstgöringstimmar som lärare. På Svenska skolan i Berlin verkar det dock inte troligt att någon av lärarna skulle ha möjlighet att hinna med alla bibliotekssysslorna. Förutom sin vanliga tjänst är de även ansvariga för undervisning i kompletterande svenska, vilket infaller på kvällen.

⁷⁰ *Folk- och skolbiblioteken 1992*. Statistiska meddelanden Ku11 SM 9301, s. 24

Det andra förslaget som framkom var att den som sköter kyrkans bibliotek också skulle sköta skolans. Detta tror vi kan vara en bra lösning, om vederbörande vill ha utökad arbetstid som är förlagd till en bestämd tid i veckan (idag kan kyrkans bibliotekarie sköta sina uppgifter vilka tider hon vill).

Det tredje förslaget var att föräldraföreningen skulle sköta biblioteksuppgifterna. Om det skulle delas upp på föräldraföreningens medlemmar att sköta några bibliotekspass var under terminen, tror vi inte att det är en bra lösning. Kollektivt ansvar på detta sätt leder lätt till att ingen tar något egentligt ansvar, vilket ofta är fallet med skolbibliotek där lärarna delar på ansvaret eller med tvättstugor i hyreshus. Däremot tror vi att föräldraföreningen skulle kunna utgöra en bra rekryteringsbas för uppdraget. Det verkar finnas ett stort engagemang och i vissa fall ganska gott om tid bland medlemmarna.

Egentligen går det bra med vem som helst, bara personen ifråga kan svenska och har intresse för verksamheten. Sedan är det naturligtvis ett plus om man också har viss kännedom om kultur, läsande och biblioteksverksamhet. Den bästa lösningen på personalfrågan tycker vi vore att två personer delar på arbetet (vilket troligen också kommer att hända med arbetet i kyrkans bibliotek). Dels stannar många svenskar i Berlin inte mer än ett par år, och genom att ha två som delar på arbetet är det lättare att få kontinuitet. Dels kan man fördela passen så att biblioteket inte behöver stängas en vecka för att biblioteksansvarig har förhinder och förhoppningsvis kan man vikariera för varann vid sjukdom.

Det behövs en noggrann arbetsbeskrivning som talar om vilka arbetsuppgifter som den/de biblioteksanställda förväntas utföra. Det gör att de kan känna sig säkrare i sin roll, samtidigt som risken minskar för att olika områden försummas och det blir lättare att ta in ny personal.

7.2.3 Medier

Svenska skolbibliotek har inte bara har böcker utan också andra medier, t.ex. video, tidningar, tidskrifter och CD-ROM.⁷¹ Vid våra studiebesök i Lund kunde vi också konstatera att tidskrifter och datorer med CD-ROM fanns på samtliga besökta bibliotek. De flesta hade också Internet-uppkoppling.

De medier som våra intervjupersoner i Berlin framförde önskemål om var video, tidskrifter, CD-ROM, skivor och kassetter. Den viktigaste typ av media som saknas anser vi vara tidskrifter. Tidskrifter skulle kunna stimulera barnens läsning: om det verkar för ansträngande att läsa en bok kan man kanske tänka sig att läsa i en tidskrift. Dessutom ser vi det som ett sätt att hålla sig mer à jour med Sverige. Alldeles självklart är det dock inte att dessa ska placeras i biblioteket. De skulle också kunna passa bra i det kafé som ska finnas i den nya byggnaden, där dagstidningar och tidskrifter för vuxna troligen kommer att vara placerade. Detta gäller framför allt om man vill se biblioteket som ett mer renodlat skolbibliotek: förströelseläsning och en social funktion är då inte prioriterade där, utan förläggs till kyrkans kafé. Det är dock inte alltid så att tidskriftsläsande nödvändigtvis är förströelse och tidskriftsartiklar kan mycket väl vara en tillgång i elevernas informationssökning. Ett par olika tidskrifter tror vi skulle vara en tillgång i biblioteket.

Videofilmer är en annan typ av medier som skolan redan äger en del av och som man skulle kunna tänka sig att satsa ytterligare på och placera i biblioteket. Här kan det dock behövas speciella låneregler. Vi tänker oss att själva filmerna förvaras inlåsta och att de bara kan lånas när biblioteket är bemannat. Dessa speciella

⁷¹ Gómez, s. 58-67 och Limberg, 1990, s. 70

låneregler återkommer vi till i 7.2.9. Vi tror att svensk och annan nordisk film skulle kunna vara ett bra komplement till bokbeståndet. Film kan ses som både språk- och kulturförmedlare och kan bidra till att man som utlandssvensk kan ta del av den samtida kulturen i hemlandet. Detta inte minst med tanke på att i princip alla filmer som visas i Tyskland är dubbade, så även om det någon gång skulle vara en svensk film som visas där är chansen att språket är svenska minimal. Förutom spelfilmer finns det faktavideofilmer, t.ex. från Utbildningsradion som skulle kunna vara av intresse. Film är ett medium som i många barns ögon är mycket mer spännande än böcker. ”Böcker är jobbigt men film är kul”, är nog många barns åsikt.

Vad gäller Internet ser vi det som något som även fortsättningsvis kommer att vara tillgängligt i klassrummen. Eventuella inköp av CD-ROM tror vi också bör placeras i klassrummen. Denna inställning bygger på utrymmesbristen i biblioteket - det vore svårt att få plats med ytterligare en dator i biblioteket - och vi tror inte heller det vore särskilt praktiskt att ha mer än katalogfunktionen på den dator som ska innehålla bibliotekskatalogen. Eftersom det ofta är självbetjäning i biblioteket ska det vara så enkelt som möjligt och så liten risk som möjligt för att något inte fungerar.

Önskemålen om skivor och kassetter i biblioteket får i nuläget ses som endast önskemål. Dessa medier är ömtåligare, dyrare och troligen mer stöldbegärliga än övriga av bibliotekets medier (videofilmerna undantagna). Att ha speciell lyssningsutrustning i biblioteket är också både kostsamt (inte minst för att sådan har en tendens att ofta gå sönder) och i viss mån utrymmeskrävande, varför vi inte vill förorda det.

7.2.4 Bestånd

Enligt SCB:s statistik fanns det 1997 i genomsnitt 20 ± 3 böcker per elev på grundskolorna i Sverige (alla böcker inräknade, även de som inte står i biblioteken).⁷² På Svenska skolan i Berlin skulle det motsvara ca. 400-800 böcker. Nu finns där ca. 2000. Det är naturligtvis inte riktigt jämförbart, eftersom alla skolor behöver ett grundbestånd oavsett antal elever, men det ger ändå en indikation på att biblioteket i Berlin har förhållandevis många böcker. På de skolor vi besökte i Lund, där antalet elever varierade mellan 150 och 600, varierade bokbeståndet i biblioteken mellan 4000 och 5000 volymer.

I Berlin uppskattar vi att åtminstone 75% av beståndet utgörs av skönlitteratur. Detta kan jämföras med riksgenomsnittet som är drygt 30%.⁷³ På den skönlitterära sidan finns det alltså ganska gott om böcker och vi bedömer det inte som något självändamål att öka antalet av dessa. Vi ser heller inte några stora och akuta brister när det gäller författare eller genrer. I beståndet finns inte mycket som är riktigt nytt, d.v.s. från de två, tre senaste åren, och det viktigaste är helt enkelt att generellt förnya beståndet och ordentligt dra ner genomsnittsåldern på böckerna.

Det finns dock några områden där vi anser det vara viktigt med kompletteringar:

* Seriealbum av typen Tintin, Asterix, Lucky Luke. I nuläget har inte biblioteket några seriealbum över huvud taget. I våra intervjuer framkom det önskemål om seriealbum och serietidningar från både lärare och elever. Serietidningar (av typen Kalle Anka och Bamse) anser vi att barnen själva får hålla sig med, men seriealbum är värt att satsa på ur flera aspekter. För det första skulle det kunna locka fler låntagare till

⁷² *Folk- och skolbiblioteken 1997*. Statistiska meddelanden Ku11 SM 9801, s. 9

⁷³ *Folk- och skolbiblioteken 1992*. Statistiska meddelanden Ku11 SM 9301, s. 19

biblioteket. Många barn är skeptiska till böcker, men läser gärna seriealbum. De skulle kunna få en mer positiv inställning till biblioteket om de hittar serier där. Dessutom kan de, när de väl läst sig igenom bibliotekets seriebestånd, få upp ögonen även för annan litteratur. För det andra är serieböcker en bra början för låntagare som kanske inte talar så mycket svenska hemma och som har svårt för att läsa svenska böcker. Det är inte alls så att alla serieböcker har dåligt språk. I Tintin ligger t.ex. språket på en relativt hög nivå. Seriealbum är även populära på skolbibliotek i Sverige och på topplistan i kapitel 3.1 finns både Tintin och Asterix med. Om man satsar på seriealbum rekommenderar vi att man köper med biblioteksinbindning, eftersom de troligen skulle gå sönder ganska snabbt annars.

* Lättlästa böcker. Av flera anledningar tror vi att det är ett område som det är viktigt att prioritera. Både lärare och föräldrar påpekade brister i beståndet när det gäller lättlästa böcker, vilket pekar på ett intresse för området. Eftersom många av barnen på skolan bott i Tyskland länge och kanske har en tysk förälder, bedömer vi att risken är större än i Sverige att barn kan ha det svårt med läsinläringen. Då är det viktigt att man har böcker på rätt nivå. Det bedrivs även undervisning för barn som inte har svenska som modersmål och då är naturligtvis lättlästa böcker ett måste. Dessutom är det, precis som i Sverige, viktigt att locka de oerfarna och ointresserade läsarna, och det gör man sannolikt lättast med nya och moderna lättlästa böcker.

* Tonårsböcker. Har man gått på Svenska skolan på låg- och mellanstadiet går man på högstadiet ofta vidare till en tysk- eller engelskspråkig skola. Långa skoldagar och mycket läxor ger inte mycket tid över för fritidsläsning av svenska böcker. Just därför är det ett så viktigt område. Vi tror att det är viktigare med kvalitet än kvantitet när det gäller tonårsböcker. För att få de upptagna ungdomarna att läsa gäller det att ha aktuella och attraktiva böcker med angelägna teman. Om de bara läser en bok per termin så ska de i alla fall kunna hitta en bok som är bra och som de vill läsa.

Litteratur för mellanstadiebarn (Hcg) finns det gott om i biblioteket. På det området gäller främst att löpande förnya beståndet. I övrigt kan utlåningslistan från svenska skolbibliotek (kapitel 3.1) vara en utgångspunkt om man vill göra kompletteringar.

Populärkulturella utländska bokserier som Kitty, Biggles och Vi Fem finns det redan många av i biblioteket, så vi ser ingen anledning att köpa fler av den sorten. De som är fräscha får finnas kvar, men det räcker.

Som konstaterats ovan är andelen facklitteratur låg. Även sedan man samlat all facklitteratur i biblioteket kommer det inte att finnas särskilt mycket inom de olika ämnesområdena. Ska man kunna använda ett sådant arbetssätt som förespråkas i Lpo 94 behövs det ett ordentligt tillskott av facklitteratur. Vi föreslår ett stort punktinköp, där lärarna får vara med och bestämma vilka områden man ska satsa mest på. Hur stort punktinköpet ska vara beror naturligtvis på hur mycket pengar man har att spendera, men 20 000 kr är ingen stor summa i sammanhanget.

Referenslitteraturen i det nuvarande biblioteket är obefintlig, med undantag för en uppsättning av Focus uppslagsverk. (Dessutom finns Bra böckers lexikon i de två klassrummen och Nationalencyklopedin i kyrkans bibliotek.) En hylla med referenslitteratur har önskats av alla tillfrågade grupper och vi tror att det vore värt att satsa på. Det skulle höja den allmänna statusen på biblioteket och det skulle göra det bättre utrustat för den som vill sitta där och arbeta med skolarbete. Vad skulle då ingå i en referenssamling? Till att börja med tycker

vi inte att det behövs så mycket, men åtminstone ordböcker och lexikon (t.ex. SAOL, svensk-tyskt, svensk-engelskt, norsk-tyskt, dansk-tyskt, finsk-tyskt) och några allmänna översiktsverk inom natur, geografi och teknik. Någon form av årsbok, typ NärVarHur, vore också bra. Sedan kan man utöka referenssamlingen i takt med att man utökar resten av biblioteket.

Vill man i framtiden bli en skola med nordisk profil krävs en satsning på danska och finska böcker i biblioteket. I ett första inköp rekommenderar vi åtminstone ett 25-tal (= en hylla) i vardera språk, och sedan kontinuerliga inköp.

7.2.5 Gallring

Gallring av skolbibliotek bör ske med jämna mellanrum om beståndet ska vara fräscht. I Lunds kommun skickar Skolbibliotekscentralen ut gallringsförslag till de olika skolorna, och främst är det gammal facklitteratur som gallras.

Idag ger bokryggarna i Svenska skolans bibliotek ett blandat intryck. Det syns att det finns både nytt och gammalt. Vårt mål är att biblioteket ska ge ett fräscht och nytt helhetsintryck. Det är väsentligt att bokryggarna som helhet ter sig spännande och inte gamla och föråldrade. Böcker som är trasiga eller som aldrig läses har inget på hyllorna att göra.

I samband med katalogisering på data (se 7.2.7) faller det sig naturligt med en grundlig gallring av beståndet. Alla böcker kommer då att kritiskt granskas. Vi föreslår att gallring sker främst utifrån följande kriterier:

1. Är boken hel och ren?

Är den inte det bör den gallras eller möjligen lagas.

2. Är boken mer än tio år gammal?

Är svaret nej är utgångspunkten att den ska behållas, om inte särskilda omständigheter föreligger (t.ex. att den innehåller sakfel, eller på något sätt blivit inaktuell). Är svaret ja är följdfrågan: kommer någon att vilja låna den här boken? Detta avgörs med hjälp av följande faktorer:

- författare/titel. Är författaren eller titeln så pass välkänd att det finns anledning att tro att den kommer att lånas p.g.a. det? Eller är det en klassiker som bör finnas i ett bibliotek, även om den inte är särskilt populär för tillfället?

- ämne. Behandlar boken ett ämne som är angeläget/modernt/populärt och kan tänkas locka låntagare?

- utsida/utseende. Har boken ett så spännande utseende att man kan anta att den lånas bara för det?

Om svaret blir nej på alla faktorerna bör boken gallras. I annat fall behålls den. Naturligtvis kan en del böcker vara svårbedömda, men vi tror ändå att det går att vara ganska konsekvent utifrån de här kriterierna. Det bygger självfallet på att den som gallrar är något sånär kunnig i barnlitteratur.

Ett ytterligare kriterium som kan användas för gallring är om boken inte varit utlånad. P.g.a. bristande lånerutiner går detta inte med säkerhet att fastställa när det gäller böckerna på biblioteket på Svenska skolan i Berlin.

Biblioteket innehåller ett antal bokserier i delar, t.ex. Anne på Grönkulla och Åshöjdens BK. För dessa är det viktigt att kontrollera att alla delar finns. Gör de inte det bör man överväga att antingen försöka komplettera eller gallra. I Berlin är det särskilt känsligt, eftersom det för en frustrerad läsare inte går att gå till något annat skolbibliotek eller folkbibliotek för att få tag på den eller de delar som saknas.

För gallring av bilderböcker tror vi att det räcker med kriteriet "helt och rent". Det finns så pass få böcker och de kommer ändå att slitas ut förr eller senare.

Ska de gallrade böckerna magasineras? Inte enligt vår åsikt. Vi menar att det bara skulle innebära extra katalogiseringsarbete och att böckerna sedan skulle stå och samla damm i källaren. De böcker som gallras kommer inte vara värdefulla eller attraktiva och därför finns det inte heller någon anledning att spara dem.

7.2.6 Inköp

För att kunna behålla kontinuitet och aktualitet i beståndet är det nödvändigt med regelbundna inköp. Det betyder att det varje år måste avsättas en viss summa pengar till inköp. Den måste inte nödvändigtvis vara fixerad, men en viss summa måste vara garanterad, så att det åtminstone finns pengar till några böcker inom varje område.

De skolbibliotek vi besökte i Lund gjorde alla inköp några gånger per år med hjälp av Bibliotekstjänsts kataloger. Att handla via Bibliotekstjänst tror vi är det enklaste och smidigaste sättet även för Svenska skolan i Berlin. Två gånger per år kommer speciella kataloger för skolbibliotek. De ger en bra överblick över vilka nya böcker som kommit och man får också reda på lite mer om böckerna. Det är enkelt att låta katalogerna gå runt till lärarna så att de kan se om det något speciellt de skulle vilja ha inköpt. När man bestämt vad man vill ha är det bara att beställa det och sedan levereras böckerna biblioteksinbundna och klassificerade. Vill man undvika fraktkostnader går det bra att hämta böckerna i Lund. Bibliotekstjänst informerade om att man redan har flera utlandsskolor som kunder. Bokrean, som tidigare varit den huvudsakliga inköpskanalen, är naturligtvis fortfarande ett bra tillfälle, men där är det omöjligt att få de mest aktuella böckerna.

Exakt vilken typ av böcker man ska köpa och hur pengarna ska fördelas för olika genrer är det svårt att ha några regler för, särskilt om man inte vet hur mycket pengar det rör sig om. Att fackboksbeståndet behöver stora resurser konstaterade vi dock tidigare och åtminstone hälften av de löpande inköpspengarna bör gå till fackböcker, med tanke på skolans prioritet och med tanke på den stora övervikten av skönlitteratur som finns nu.

Några inköpskriterier för skönlitteratur är inte lätta att ge. I avsnittet om beståndet ovan kommenterade vi vilka områden vi anser behövs kompletteras och vilka områden som inte bör utökas. Målsättningen att speciellt värna om svensk och nordisk barn- och ungdomslitteratur bör naturligtvis alltid finnas med som en faktor vid inköpen. Står valet mellan två till synes likvärdiga böcker, varav den ena är svensk och den andra icke-nordisk, så väljs den svenska. Den som är ansvarig för inköpen bör också försöka följa med utvecklingen inom barn- och ungdomslitteraturen i Sverige. Gómez föreslår att biblioteket prenumererar på någon barnkultur-tidskrift, som t.ex. *Opsis kalopsis*, så att inköpsansvarig kan följa aktuell debatt, läsa recensioner

och hålla sig informerad om vilka författare och böcker som får utmärkelser och priser.⁷⁴ Det anser vi är en bra rekommendation.

Vi tror att det är enklast om endast en person har hand om inköpen. Då minskar risken för missförstånd och oenighet. Det bästa är om det kan vara en person som redan är involverad i biblioteksverksamheten, men det är inte nödvändigt. Det viktigaste är att den som är inköpsansvarig har ett intresse för svensk kultur och svensk barn- och ungdomslitteratur. Det kommer ut många svenska barn- och ungdomsböcker på ett år och det är inte lätt att välja. Det är viktigt att lyssna på vad de som använder biblioteket tycker. Lärarna ska naturligtvis komma med förslag och det är bra om de även kan uppmuntra sina elever att titta i katalogerna och komma med egna förslag. En lista kan sitta uppsatt i biblioteket, där vem som helst kan skriva ner sina önskemål. Men till slut är det ändå någon som måste bestämma vad som ska köpas och vad som inte ska köpas.

7.2.7 Katalogisering/datorisering

De flesta skolbibliotek har, liksom andra typer av bibliotek, sitt bestånd i en katalog, antingen datoriserad eller med kortsystem. Datoriserade system blir allt vanligare och sprider sig allt snabbare, men fortfarande har många svenska skolbibliotek kortkatalog. Enligt uppgifter från 1996 var kortkatalog fortfarande det vanligaste systemet.⁷⁵ De två utlandsbibliotek som vi haft kontakt med hade ingen katalog över huvud taget, vilket oundvikligen gör det svårt att överblicka samlingarna även om de är små. De bibliotek vi besökte i Lund som hade datasystem var alla mycket nöjda. De hade haft få problem med datorerna och i princip kunde de inte se några nackdelar i jämförelse med kortkatalog.

Kortkatalogen i Berlin är bristfällig eftersom böckerna inte är klassificerade. Skulle man uppdatera katalogen genom att klassificera böckerna skulle man bli tvungen att komplettera alla katalogkort samt upprätta en systematisk katalog. Det skulle bli ett stort arbete och är knappast aktuellt. Alternativen är snarare att datorisera katalogen eller inte göra något alls åt den. Förr eller senare kommer den ändå att datoriseras, åtminstone om man vill ha ett tidsenligt bibliotek som eleverna kan och vill använda. Att införskaffa ett datasystem är idag ingen större utgiftspost. Det finns flera svenska skoldatasystem som konkurrerar med varandra och håller priserna på en rimlig nivå. Det som kostar mest är arbetet, oavsett om man använder datorer eller kortkatalog.

Fördelarna med en datoriserad katalog jämfört med en kortkatalog är många:

* Sökningar blir mycket lättare. Böckerna kan katalogiseras med en rad olika ämnesord, vilket gör att man lätt kan få en översikt över vad som finns inom ett ämnesområde. Även skönlitterära böcker kan katalogiseras med nyckelord, vilket gör det enkelt att använda skönlitteratur inom olika temaområden. Sökningar kan genomföras på alla ord i titeln, inte bara det första. Detta gör att eleverna enkelt kan lära sig att själva söka litteratur. Ska man kunna arbeta med "forskning" i ett skolbibliotek är en datoriserad katalog ett mycket stort plus.

* Överblicken över beståndet blir mycket bättre. Man kan enkelt se vilka böcker som är utlånade.

* Reservationer och krav kan enkelt administreras.

⁷⁴ Gómez, s. 58

⁷⁵ Ibid, s. 55

- * Statistik (för närvarande obefintlig) sköts mer eller mindre automatiskt.
- * En datoriserad katalog upplevs av de flesta elever som mycket mer intressant och spännande än en kortkatalog. När det bara finns kortkatalog undviker många barn att använda den och går direkt till hyllorna.⁷⁶
- * Bibliotekets status höjs. Det är inte längre bara ett rum med gamla böcker, utan ett bibliotek med modern teknik.

Samtidigt som det finns stora fördelar med en datoriserad katalog måste man vara medveten om att det inte leder till att biblioteket sköter sig själv. Det löpande arbetet med t.ex. bokuppställning och registrering av nya böcker finns fortfarande kvar. Dataproblem kan uppträda och då blir biblioteket nästan förlamat. Vi har dock förstått att det hos den befintliga lärarkåren finns intresse och vana vid datorer, varför vi bedömer att man är kompetent att själva klara av smärre dataproblem. Sammantaget är fördelarna med en datoriserad katalog stora. En ordentlig satsning på ett skolbibliotek i slutet av 1990-talet måste innehålla en datorisering av katalogen.

7.2.8 Uppställning

Såvitt vi kan bedöma är uppställning enligt SAB det vanligaste på svenska skolbibliotek. Både Limberg och Gómez menar att det är det naturliga valet.⁷⁷ Ett viktigt skäl är att eleverna ska lära sig ett bibliotekssystem som de sedan kan ha nytta av på andra bibliotek de besöker. Ibland har man dock gjort vissa utbrytningar eller sammanslagningar inom SAB-systemet, vilket vi såg några exempel på vid våra studiebesök på skolor i Lunds kommun: sagor, lättläst och science fiction t.ex. Andra undantag som finns är mer eller mindre hemsnickrade tema-/genreuppställningar, vilket man har på svenska skolan i Mellanöstern.

Dagens situation på svenska skolan i Berlin är en alfabetisk uppställning efter författarnamnet, utom av bilderböcker och lättlästa böcker som står helt blandade. I övrigt är den enda indelningen efter språk. Här måste man dock komma ihåg att nästan alla faktaböckerna står i klassrummen.

Ledstjärnan för uppställningen måste vara att det ska vara så lätt som möjligt att hitta och komma åt böckerna. De viktigaste besluten gäller språklig uppdelning, åldersindelning av skönlitteraturen och SAB eller tema-uppställning.

När det gäller den språkliga uppdelningen så fann vi det mycket intressant på Kennedy-skolan, där alla böcker (utom lättlästa) ställdes upp tillsammans oavsett språk. Man kan ju tänka sig att elever på den svenska skolan skulle kunna utnyttja alla böcker på de nordiska språken - i dagsläget svenska och norska - åtminstone vad det gäller faktaböcker. Om antalet icke-svenska faktaböcker ökar tror vi det kunde vara en möjlighet. Kännedom om nordiska språk är faktiskt en del av läroplanen och i faktaböcker spelar inte språket lika stor roll som i skönlitteratur. I nuläget är dock icke-svenska faktaböcker nästintill obefintliga. Vad gäller skönlitteraturen tror vi inte att intresset för att läsa på ett annat nordiskt språk än sitt eget är särskilt stort i allmänhet, och i synnerhet inte hos barn och ungdomar som bor utomlands och förutom sitt modersmål omges av andra främmande språk. Det förefaller troligare att åtminstone de lite äldre barnen är mer intresserade av tyska och engelska än andra nordiska språk. Skönlitteraturens roll för de flesta som kan tänkas använda

⁷⁶ Ibid, s. 56-57

⁷⁷ Gómez, s. 55 och Limberg, 1990, s. 70

skolbiblioteket är att träna och bevara sitt hemspråk, varför vi tror att både svenska och norska elever har bäst nytta av att ha sina böcker var för sig.

När det gäller åldersuppdelningen så förefaller det egentligen bara gynna barn i mellangruppen (Hcg-klassade, d.v.s. 9-12-åringar) att *inte* åldersindela. I denna ålder kan man nog vara intresserad av böcker för de lite äldre, och om man inte är så duktig på att läsa kanske av de lite lättare böckerna som klassas Hcf. För barn som precis lärt sig läsa kan det däremot vara värdefullt att de lättlästa böckerna står för sig själv så att de lätt kan hitta böcker som de klarar av. På en utlandsskola tror vi att det kan vara extra viktigt att ta hänsyn till denna grupp, då den språkliga träningen i modersmålet i vissa fall bara sker i skolan och läsinläringen kan vara lite extra trög. För de lite äldre eleverna tror vi också att en åldersuppdelning vore bra, eftersom det skulle bli lättare att få en överblick över de böcker som kan intressera dem. Som det är idag drunknar tonårsböckerna i havet av alla andra böcker. Det är också viktigt att tänka på att böckerna måste placeras så att de presumtiva läsarna verkligen rent fysiskt kan nå böckerna. Detta innebär att bilderböcker måste vara längst ner och att lättlästa böcker helst står i ögonhöjd för dem som är mellan sex och åtta år.

En stor fördel med att använda SAB-systemet är att det är det vanligaste bibliotekssystemet i Sverige, så att alla elever som flyttar tillbaka till Sverige kommer att ha nytta av att vara bekanta med det. Med SAB-systemet följer en åldersindelning av skönlitteraturen om man väljer att behålla klassningen Hcf, Hcg och uHc, vilket vi som framgår av det ovanstående, vill förorda. När det gäller klassificering av faktaboksbeståndet kan man diskutera hur utbyggd denna behöver vara. Med tanke på att det än så länge inte är så stort tror vi att det inledningsvis räcker att ställa upp böckerna efter SAB-systemets huvudämnen.

Vi tror det blir bäst att ha en speciell hylla för det norska beståndet, med bilderböckerna längst ner så att också ganska små barn själva kan komma åt dessa. Övriga böcker ska vara åldersindelade och alfabetiskt ordnade, placerade i hyllorna så att böcker för de äldre barnen står högst upp och mellan- och lågstadiets böcker därunder - så att alla ska kunna nå både att titta på och ta ner de böcker som lämpar sig för deras ålder.

7.2.9 Låneregler

När det gäller låneregler anser vi att det allra viktigaste är att de är enkla, tydligt formulerade och begripliga för låntagarna. Detta för att de ska respekteras av alla, vilket ju är en förutsättning för att biblioteksverksamheten ska fungera. Att lånen ska vara tidsbegränsade finner vi nödvändigt. En av själva grunderna för ett bibliotek är ju att alla användarna också ska kunna få tillgång till alla böcker som tillhör detta. Med en modern, elektronisk bibliotekskatalog ska det också vara möjligt för potentiella låntagare att kunna se när de kan förvänta sig att en viss bok kommer tillbaka - kanske t.o.m. att reservera boken ifråga. Detta kräver alltså en fastställd lånetid. Lånetiden bör vara lång nog för låntagaren att hinna läsa ut boken, men inte orimligt lång för andra intresserade att vänta på ett utlånat verk. Exakt hur lång den optimala lånetiden är inte så lätt att avgöra, men en vanlig, och troligen ganska rimlig, lånetid på andra bibliotek är fyra veckor. Vi utgår därför från att fyra veckor ska vara en lämplig generell lånetid också i detta fall.

De önskemål som framfördes av lärarna att kunna göra lite längre klassrumslån av böcker som ska användas i undervisningen hyser vi förståelse för, eftersom böcker som står i bibliotekets hyllor när som helst kan lånas ut, och därigenom inte längre vara tillgängliga för skolarbetet. Andra argument för klassrumslån är

att biblioteket och klassrummen ligger i skilda byggnader och att bibliotekslokalen endast rymmer ett fåtal elever åt gången. Att klassrumslånen skulle sträcka sig över hela terminen tycker vi dock verkar lite väl länge. Vi tror oss då se en fara att böcker slentrianmässigt lånas till klassrummet för hela terminen "för säkerhets skull", och sen bara blir stående där trots att de egentligen inte används. Vårt förslag är därför att klasslärarna får göra klassrumslån för maximalt tre låneperioder, d.v.s. tolv veckor.

En annan regel - som redan finns idag, men inte efterlevs - som vi anser behövs är att man måste registrera sig som låntagare för att kunna låna i biblioteket. Om en bok inte skulle återlämnas ska det vara möjligt att veta vem som lånat boken och kontakta personen ifråga.

Vad det gäller kravrutiner och böter är inte helt enkelt att fastslå vad som bör gälla. Att skicka ut kravbrev innebär ju både en kostnad och ett extra arbete - speciellt jämfört med idag. Att hantera böter för försenade böcker skulle sannolikt kosta mer än vad man kan få in på en sådan verksamhet. Viss uppföljning av ej återlämnade böcker måste dock ske. Att påminna slarviga låntagare som regelbundet befinner sig i huset (främst elever och personal på skolan och kyrkan) borde kunna lösas ganska lätt t.ex. genom meddelande på anslagstavlor. Övriga låntagare får man kontakta i första hand om någon annan efterfrågar den bok de har lånat eller det förflutit oroväckande lång tid. Vi kan tänka oss att man två gånger om året gör en genomgång av icke-återlämnade lån, då man också kontaktar de som har sådana lån. Om det skulle visa sig att förtroendet missbrukas får man naturligtvis börja fundera på vilka påföljder det ska vara om man överträder lånereglerna.

Böcker som försvinner är en uppenbar kostnad för biblioteket. De böcker som inte lämnas tillbaka bör låntagaren ersätta biblioteket för - antingen med ett fastställt generellt belopp eller med den försvunna bokens nyanskaffningskostnad. Detta är något som ska fastslås i bibliotekets regler.

7.2.10 Möblering

Vikten av bibliotekets möblering ska inte underskattas och som framgick i förra kapitlet var det många av de intervjuade som hade åsikter om just möblering. Rent allmänt gäller naturligtvis att man vill ha ett så inbjudande bibliotek som möjligt. I skolbiblioteksperspektiv är det viktigt med en miljö som främjar skolarbete, framför allt med ordentliga arbetsplatser. I ett folkbiblioteksperspektiv ska miljön vara mer avslappnad med t.ex. läsfåtöljer och soffor.

Som vanligt går det inte att uppfylla alla önskemål och rekommendationer på samma gång, men för möbleringen kan vi se tre huvudalternativ:

1. *Det nuvarande utseendet behålls.*

Antalet hyllor utökas, men samtliga hyllor står längs väggarna. Det gör att det finns plats för ett långt bord i mitten, som också kan delas upp i flera mindre bord. Facklitteratur kan stå längs ena väggen och skönlitteratur längs andra.

Fördelar: Många arbetsplatser. Bra överblick över bokbeståndet. Biblioteket kan även fortsättningsvis användas till olika typer av sammanträden och möten som kräver ett längre bord.

Nackdelar: Inte särskilt mysigt eller inbjudande. Svårt att sitta avskild och arbeta om där är några andra personer som letar böcker eller pratar.

2. Biblioteket delas in i två ungefär lika stora rum.

Genom bokhyllor delas rummet i två ungefär lika stora delar. Den ena delen blir avdelning för skönlitteratur och den andra för facklitteratur. I anslutning till facklitteraturen ordnas några arbetsplatser och i anslutning till skönlitteraturen ordnas en liten soffa eller ett par fåtöljer. Vilken del av biblioteket som blir vad beror på vilka möbler man vill ha och vad som kan få plats. Att ha fackavdelningen längst in skulle göra den mer ostörd och man skulle slippa störande spring.

Fördelar: Lokalen blir mer spännande och inbjuder även till fritidsläsning/rastläsning. Lätt att hitta bland böckerna med en avdelning för skönlitteratur och en för facklitteratur. Lättare att ha två grupper i biblioteket på samma gång (en på varje avdelning). Mer ostörda läsplatser.

Nackdelar: Litet antal läsplatser och förmodligen ganska trångt. Inga utrymmen för större bord.

3. Biblioteket delas in i ett större och ett mindre rum.

Genom bokhyllor delas rummet i två delar, varav den ena är betydligt större än den andra. Den lilla delen blir för skönlitteratur och den stora för facklitteratur. I anslutning till facklitteraturen ordnas ett antal arbetsplatser, medan skönlitteraturutrymmet endast räcker till bokhyllor. Liksom i alternativ 2 gäller att fackavdelningen placerad längst in skulle göra den mer ostörd och man skulle slippa störande spring.

Fördelar: Lätt att hitta bland böckerna med en avdelning för skönlitteratur och en för facklitteratur. Lättare att ha två grupper i biblioteket på samma gång (en på varje avdelning). Fler läsplatser än i alternativ 2.

Nackdelar: Inte lika inbjudande och mysigt/bekvämt som alternativ 2. Mer trångt för skönlitteraturen. Inga utrymmen för större bord.

I samtliga fall placeras bibliotekets dator antingen direkt till höger om ingången eller i övre vänstra hörnet från ingången sett.

För bilderböckerna har vi fått förslag om att de placeras på golvet i plastbackar med hjul. Den lösningen har vi även sett utförd på ett skolbibliotek i Lund och vi tror att det är en bra idé. Plastbackarna ska helst stå i anslutning till den övriga skönlitteraturen.

Oavsett hur man möblerar kan man göra biblioteket mer inbjudande genom små detaljer, som t.ex. gröna växter, färgglada planscher på väggarna, finurligt exponerade böcker, pappersfigurer som hänger i taket.

7.2.11 Marknadsföring

Marknadsföring kan ses på två sätt: dels som marknadsföring av biblioteket och dess resurser, dels att biblioteket i sig skulle vara en form av marknadsföring för Svenska skolan och Svenska kyrkan. De synpunkter vi fick vid våra intervjuer rörde främst det andra synsättet: att biblioteket skulle användas i syfte att locka fler till skolans och kyrkans övriga verksamheter. Till viss del var det ju också denna typ av tankar som ledde till att hela biblioteksprojektet alls drogs igång. Man ser skolbiblioteket som en konkurrensfördel när det gäller att locka elever till skolan. För att uppnå denna effekt krävs dock just marknadsföring av själva biblioteket - om ingen vet

om att det finns kommer heller ingen, vare sig potentiell skolelev eller annan, dit. Alltså måste budskapet om det moderna och fina biblioteket spridas!

Det är viktigt att inse att marknadsföring inte är något som sköter sig alldeles själv eller är gratis, varken på kort eller lång sikt. Inledningsvis kan det passa att göra en större satsning, men det är också viktigt att fortsättningsvis tänka på att sprida information om verksamheten kontinuerligt: om nya böcker som köpts in eller förändringar som görs. Informationen om bibliotekets existens och resurser behöver ständigt spridas, inte minst med tanke på att målgruppen svenskar i Berlin hela tiden föränderlig och nya personer kommer dit och andra flyttar därifrån.

De mest självklara kanalerna att sprida kännedom om biblioteket är förstas skolans informationsmaterial och församlingsbladet. Härigenom når man kanske inte så många nya användare, som inte redan känner till skolan och kyrkans verksamhet, men det är en grupp som inte får förbises. Man måste uppmuntra de användare man redan har. Det är också viktigt att tänka på att dessa grupper i sig kan fungera som marknadsförare av verksamheten till andra personer och grupper som de kommer i kontakt med. När det gäller informationen om skolan är den något som sprids inte minst till familjer som står i begrepp att flytta till Berlin. Man kan då tänka sig att dessa tittar på ett antal olika skolalternativ för sina barn, och ju mer positivt Svenska skolan då har att framhålla, desto större chans att valet av skola faller just på den.

En annan, som vi ser det, ganska självklar informationskanal är att lägga ut informationen i anslutning till skolans hemsida. Att en del elever som ska flytta till Berlin hittar denna information är en inte alltför djärv gissning.

Andra ställen där man kan försöka få ut information är ambassaden samt svenska/nordiska företag eller företag där man vet att svenska eller andra nordiska medborgare arbetar. Kanske allra viktigast är företag som man vet regelbundet rekryterar personal från de nordiska länderna. Exakt hur denna informationen ska utformas kan diskuteras, men det är mycket viktigt att tänka på vem man vänder sig till genom de olika kanalerna och hur man bäst tilltalar respektive grupp.

En invigning kan vara bra för att presentera det ”nya” och förbättrade biblioteket. Utöver personer från skola och kyrka kan man bjuda in någon från ambassaden, och man kan också ta kontakt med lämpliga tidningar, t.ex. svenska bibliotekstidningar, och fråga om de vill skriva något om biblioteksprojektet.

7.3 Den pedagogiska rollen

I avsnitt 5.3 konstaterade vi att biblioteket idag används ytterst lite i skolarbetet och att det i Limbergs taxonomi befinner sig på lägsta nivån. Hur kan då bibliotekets pedagogiska roll utvecklas i framtiden?

Först och främst gäller, vilket vi redan tidigare konstaterat, att det på grund av skolans storlek inte finns vare sig möjlighet eller anledning att ha en skolbibliotekarie anställd. Bibliotekets integration i undervisningen måste ske så gott som helt med befintliga personalresurser. Den största anledningen till att biblioteket används så lite i nuläget är att all facklitteratur står i klassrummen. En flyttning av facklitteraturen till biblioteket (samt en utökning av fackboksbeståndet) kommer att förändra läget och - kombinerad med en datoriserad katalog - ge helt andra möjligheter för självstudier i biblioteket. Om man tittar på Limbergs taxonomi (kapitel 2.1) kan nog

Svenska skolans bibliotek avancera först till steg 2 (sporadisk användning av biblioteket) och sedan till steg 3 (strukturerad planering, biblioteket integrerat i undervisningen).

I avsnitt 2.1 presenterade vi en modell som Brigitte Kühne gjort, där hon går igenom fyra kategorier av faktorer som kan påverka integreringen av biblioteket i undervisningen. Nu applicerar vi dessa faktorer på förhållandena för Svenska skolans bibliotek.

Fysiska faktorer:

Läge - acceptabelt, men inte idealiskt, eftersom man efter nybyggnationen måste gå utomhus för att nå biblioteket från klassrummen.

Storlek - biblioteket är litet, men med tanke på antalet elever på skolan ger det ändå bra möjligheter.

Öppethållande - enligt förslag hela skoldagarna, vilket inte går att anmärka på.

Personalbemanning - inte under skoltid.

Utrustning - biblioteket kommer att datoriseras. Bokbeståndet är acceptabelt och kommer förhoppningsvis att växa. En viktig faktor är beståndet av facklitteratur. Just nu är det inte särskilt stort och det skulle behöva utökas, vilket vi påpekat tidigare i uppsatsen.

Ekonomi - osäker i nuläget.

Psykologiska faktorer:

Skolledningens inställning - mycket positiv. Står bakom hela biblioteksprojektet.

Lärarnas biblioteksintresse - stort. De var med och initierade biblioteksprojektet.

Arbetsklimat på skolan - öppet och positivt.

Personkemi mellan inblandade - inga problem såvitt vi kan bedöma.

Utbildningsbakgrund:

Huvudlärarna har tidigare erfarenhet av åldersintegrerad och individualiserad undervisning, vilket bör vara mycket positivt i sammanhanget.

Mål med verksamheten:

Svensk läroplan - som tidigare konstaterats förutsätter ett uppfyllande av läroplanens mål att man har tillgång till och utnyttjar ett bibliotek i undervisningen.

Lokala mål - i de nuvarande målen för skolans arbetsplan finns inte biblioteket med, men vi föreslår att det skrivs in i nästa läsårs arbetsplan.

Som synes är det mesta positivt och vi menar utifrån ovanstående genomgång att Svenska skolans bibliotek borde kunna spela en viktig pedagogisk roll i skolarbetet. Tidigare i uppsatsen har vi diskuterat vikten av lärarnas engagemang och i det här fallet är det nästan helt upp till lärarna hur viktigt biblioteket ska vara. Med tanke på klassernas storlek och den individualiserade undervisningen borde möjligheterna vara stora.

Naturligtvis måste man från lärarhåll anlägga en helhetssyn på bibliotekets roll. Hur gagnar det eleverna att vi integrerar biblioteket mer i undervisningen? Vad blir bättre än nu och vad blir sämre än nu? Hur använder vi biblioteket bäst i just vår situation? Man ska ju inte använda biblioteket bara för användandets skull! I fallet

Svenska skolan i Berlin är vi dock övertygade om att det finns mycket att vinna för både elever och lärare genom att få tillgång till ett välutrustat bibliotek i undervisningen. Det gäller bara att ta vara på möjligheterna.

7.4 Översikt över åtgärdsförslagen

Målsättningar

- * Medvetenheten om och statusen för biblioteket ska öka, både ur Svenska skolans perspektiv och ur Svenska kyrkans perspektiv. Bibliotekets regler och ställning ska respekteras av alla.
- * Bibliotekets betydelse för skolarbetet ska öka. Så långt som möjligt ska biblioteket integreras i skolarbetet.
- * Biblioteket ska inspirera till fritidsläsning för barn och ungdomar inom såväl Svenska skolan som Svenska kyrkan.
- * Biblioteket, och därmed Svenska skolan och Svenska kyrkan, ska göras mer känt bland de svenskar som bor i Berlin.
- * Biblioteket ska särskilt värna om svensk och nordisk barn- och ungdomslitteratur och kultur. Detta ska framgå av bibliotekets bestånd.

Konkreta förslag

Öppettider: Biblioteket ska vara öppet under skoldagen samt kl. 17-20 en bestämd kväll i veckan (gärna i samband med kompletterande svenska). Det är viktigt att öppettiderna är regelbundna och pålitliga.

Personal: Biblioteket bör vara bemannat när det är kvällsöppet och då kan även det löpande arbetet skötas. Biblioteksansvarig ska ha betalt.

Medier: Förutom böcker bör man satsa på en eller ett par tidskrifter till biblioteket. Svenska videofilmer är värda att satsa på i ett längre perspektiv.

Bestånd: Fackboksbeståndet behöver kompletteras och det vore bra att börja med ett punktinköp av ett antal fackböcker. Även grundläggande referenslitteratur bör köpas in. För det skönlitterära beståndet gäller att det hela tiden ska hållas aktuellt och ha en speciell inriktning mot svenska och nordiska författare. Områden att speciellt satsa på är seriealbum, lättlästa böcker och tonårsböcker.

Gallring: Innan beståndet datoriseras bör en ordentlig gallring göras utifrån bestämda kriterier.

Inköp: En utsedd person har ansvar för att inköp görs regelbundet.

Katalogisering/datorisering: Datorisering av beståndet bör genomföras snarast möjligt.

Uppställning: Biblioteket organiseras utifrån SAB-systemet. Skönlitteratur ställs upp enligt Hcf, Hcg, uHc. Icke-svenska böcker står för sig.

Låneregler: Registrerade låntagare får låna böcker i fyra veckor. Klasslärarna får göra klassrumslån av böcker som ska användas i undervisningen i tolv veckor.

Möblering: Biblioteket ska möbleras på ett genomtänkt sätt och vara så inbjudande som möjligt.

Marknadsföring: Det är viktigt att regelbundet föra ut information om bibliotekets existens och verksamhet till såväl dem som redan upptäckt det som till potentiella nya besökare. De främsta kanalerna för informationsspridningen är församlingsbladet, skolans informationsmaterial och information på Internet.

7.4.1 Utvärdering och uppföljning

Att upprätta visioner och handlingsplan är en sak, att följa dem är en annan. Sheila Corrall skriver i *Strategic Planning for Library and Information Services* om hur väsentligt det är att kontinuerligt jämföra verksamheten med de mål man satt upp. Har man gjort en verksamhetsplan och inte regelbundet kontrollerar verksamhetsutvecklingen går det lätt snett.⁷⁸ När det gäller Svenska skolan i Berlin är det viktigt med regelbunden uppföljning och utvärdering för att undvika att biblioteket stannar i sin utveckling eller börjar utvecklas i fel riktning.

För att utvärdera bibliotekets verksamhet föreslår vi att man tillsätter en arbetsgrupp för biblioteket, bestående av förslagsvis biblioteksansvarig, en lärare och en representant för styrelsen. I gruppen diskuterar man bibliotekets utveckling: problem & möjligheter, behov & önskemål etc. Man ser till att den löpande verksamheten fungerar tillfredsställande. För akuta problem kan styrelserepresentanten genast gå till styrelsen, men annars kan arbetsgruppen en gång om året göra en ordentlig analys och redovisning inför skolans styrelse. Vad har biblioteket för brister? Om något har gått snett, varför har det gjort det? Hur kan det åtgärdas? Utifrån redovisningen tittar styrelsen sedan på handlingsplanen och målsättningarna och om dessa inte stämmer med verkligheten får man fundera på vad som bör göras. Det viktiga är att bibliotekets handlingsplan och målsättningar inte hamnar för långt från verkligheten, utan hela tiden kontrolleras. Om arbetsgruppen sköter sina uppgifter och styrelsen sköter sina borde det inte vara någon större risk att biblioteket hamnar på fel kurs.

7.5 Bibliotek på svenska skolor i utlandet: diskussion

Till att börja med kan vi konstatera att bibliotek på svenska utlandsskolor är ett outforskat område. Vi har inte hittat vare sig forskning, undersökningar eller statistik i ämnet. Det har därför inte funnits några teorier eller slutsatser som gäller just bibliotek på utlandsskolor att utgå från i vår undersökning.

⁷⁸ Corrall, Sheila. *Strategic Planning for Library and Information Services*, 1994, s. 41

Efter att ha genomfört vår studie vill vi fastslå att skolbibliotek på utlandsskolor har en ännu viktigare roll att fylla än skolbibliotek i hemlandet. Samtidigt anar vi, på grundval av vårt material, att resurserna för svenska skolbibliotek utomlands generellt sett är mycket mindre än resurserna för skolbibliotek i Sverige.

Ett skolbibliotek på en utlandsskola kan ha dubbla roller. Det ska användas av eleverna i skolans undervisning, men också fungera som ett folkbibliotek för skolans elever på deras fritid och för andra intresserade svenskar (t.ex. småbarnsföräldrar och svenska elever på andra skolor). Ofta finns det inga andra ställen på vistelseorten där man kan låna svensk barn- och ungdomslitteratur, vilket gör skolbiblioteken desto viktigare - i båda sina roller. Följaktligen borde de få ekonomiska anslag både som skol- och folkbibliotek.

De som använder ett bibliotek med svensk barn- och ungdomslitteratur i utlandet är främst barnfamiljer där minst en förälder är svensk samt svenska familjer som har sina barn i svenska utlandsskolor eller andra skolor. Att köpa nya svenska böcker är inte helt enkelt för utlandsboende och av de böcker som är i familjernas ägo är förmodligen en majoritet lite äldre. Det är bl.a. därför extra viktigt att ett utländskt skolbibliotek har aktuella böcker, så att barnen/eleverna ska ha möjlighet att läsa samma böcker som deras jämnåriga i Sverige läser. Om man vill uppmuntra till läsning på svenska krävs attraktiva böcker. Jämfört med i Sverige är "konkurrensen" om läsarna större från litteratur på andra språk, dels för att det är lätt att få tag i, dels för att utlandsbarnen har eller skaffar sig stora språkkunskaper.

Skolbibliotekets funktion i skolarbetet har vi tidigare i uppsatsen analyserat utifrån tre aspekter: kulturell funktion, social funktion och pedagogisk funktion. Bibliotekets stora betydelse framgår kanske allra tydligast när man tittar på dess kulturella funktion. Skolbiblioteket blir en mycket viktig källa till hemlandets kultur. Här finns litteratur skriven på modersmålet, liksom litteratur som handlar om eller utspelar sig i hemlandet. Det är här utlandssvenska elever kan hämta inspiration och stimulans till sitt eget språkanvändande och ta del av berättelser som ingår i den svenska kulturen. Ett skolbibliotek som fungerar som på motsvarande sätt som de i Sverige ger även kännedom om svensk biblioteksverksamhet, vilket kan ses som ännu en del av den svenska kulturen. Stimulans till eget kulturellt skapande kan man med ganska enkla medel få in i verksamheten, t.ex. genom att ha utställningar av barnens dikter, teckningar etc. i bibliotekslokalen.

Vad det gäller den sociala funktionen kan biblioteket bli extra viktigt för ganska nyanlända elever som en plats där de kan känna igen sig (från andra svenska skolbibliotek) i en i övrigt främmande omgivning. Det är alltså viktigt att biblioteket är trevligt och inbjudande och att det kan erbjuda besökaren förströelse. Som mötesplats för dem som har någon anknytning till svensk barn- och ungdomslitteratur kan det också spela en roll.

I den pedagogiska rollen skiljer sig inte ett skolbibliotek i utlandet så mycket från ett i Sverige. Den största skillnaden är kanske antalet elever. Att de flesta svenska utlandsskolor har ganska få elever gör också att det totala anslaget till biblioteket lätt blir litet. Men även om en liten skola inte behöver lika många böcker som en stor, är det viktigt att komma ihåg att det alltid behövs ett grundutbud om man ska kunna använda biblioteket i undervisningen.

Efter att ovan ha konstaterat att skolbibliotek på utlandsskolor är en närmast vit fläck på forskningskartan kan vi förstås inte låta bli att påpeka att det finns en hel del intressant att titta närmare på. Till att börja med en kartläggning av dagens situation: Vad finns på de olika svenska utlandsskolornas bibliotek? Hur används

samlingarna? Vem använder biblioteken? Det skulle också kunna vara spännande att göra internationella jämförelser: Hur ser det ut i utlandsboende populationer från andra nationer när det gäller bibliotek, och hur ser man centralt i olika länder på denna fråga? En annan möjlighet är att utifrån ett mer språkvetenskapligt perspektiv studera betydelsen av bibliotek på utlandsskolor: Vilken betydelse har tillgången till bibliotek, och därmed litteratur på hemspråket, för barns språkutveckling? Man skulle t.ex. kunna göra jämförelser mellan svenska barn på svenska skolor i Sverige, svenska barn på svenska skolor i utlandet och svenska barn på andra skolor än svenska i utlandet.

8. Sammanfattning

Ämnet för denna uppsats är hur man på bästa sätt organiserar biblioteket på Svenska skolan i Berlin. För att kunna sätta in denna uppgift i ett sammanhang ägnas de första kapitlen åt skolbibliotekssituationen i Sverige och skolbiblioteksverksamhet i allmänhet. Vi går också in på vilka förutsättningar som generellt gäller för svensk utbildning utomlands. Först därefter kommer vi till vilka förhållanden och önskemål som råder på Svenska skolan i Berlin.

Vi fann att skolbibliotekens ställning i Sverige i hög grad varierar från skola till skola. Man kan se på dessa olikheter på olika sätt, och vi valde att framför allt använda oss av en förenklad bibliotekstaxonomi för att analysera skolbibliotekets funktion. När det gäller läroplanen, Lpo 94, kunde vi konstatera att skolbibliotek bara nämns uttryckligen på ett ställe och då endast som ett exempel på hjälpmedel som eleverna kan använda för att ”söka och utveckla kunskap”⁷⁹. Läroplanen förefaller dock i sin helhet mer eller mindre förutsätta tillgången till bibliotek, om de mål som satts upp ska kunna uppfyllas.

För svenska skolor i utlandet gäller först och främst att följa svensk läroplan för att kunna få statsbidrag. De flesta svenska utlandsskolor har låg- och mellanstadieundervisning, men erbjuder även s.k. kompletterande svenska för elever som går i andra skolor på orten.

Bibliotekslokalen på Svenska skolan i Berlin används idag till mycket annat än just biblioteksverksamhet: möten, undervisning och kyrkkaffe är bara några exempel. När det gäller rollen som bibliotek utnyttjas det av skoleleverna nästan uteslutande för att låna bäckböcker. Detta beror på att det bara hyser skönlitteratur - faktaböckerna finns i klassrummen. Förutom eleverna lånar svenska småbarnsföräldrar en del. Övriga användargrupper (personal på skolan, elever i kompletterande svenska och kompletterande norska samt förskolan) utnyttjar biblioteket ytterst sporadiskt. Några fastställda öppettider eller någon personal finns inte, men biblioteket är för det mesta tillgängligt. Det är med andra ord ett typiskt exempel på ”biblioteket som lagerlokal”, enligt bibliotekstaxanomin.

Användarnas generella inställning till biblioteket är positiv. Det finns en del önskemål, men i stort är gruppen elever nöjd med biblioteket som det är idag. Skolans personal har lite vidare visioner om hur biblioteket skulle kunna förbättras och därigenom utnyttjas mer, framför allt i skolarbetet. Föräldrarna betonar främst bibliotekets kulturella betydelse och vikten av barnens fritidsläsning.

Utifrån de önskemål som framfördes, intentionerna i Lpo 94 och vad vi funnit genom vår studie av svenska skolbibliotek, har vi utformat ett åtgärdsförslag för skolbiblioteket på Svenska skolan i Berlin. Förslaget innehåller såväl övergripande mål som konkreta åtgärder för att åstadkomma ett modernt och fungerande bibliotek. En sammanfattning av förslaget finns i avsnitt 7.4.

Eftersom vi inte funnit några tidigare gjorda studier om skolbibliotek på utlandsskolor ville vi komplettera vår undersökning av Svenska skolan i Berlin med åtminstone några andra skolor i utlandet. Därför faxade vi frågeformulär till två andra svenska skolor i utlandet samt besökte en tysk-amerikansk skola i Berlin. Utifrån detta material och utifrån vad vi inhämtat på Svenska skolan i Berlin, försöker vi, i någon mån, skapa en generell bild om vad som är speciellt för bibliotek på skolor i utlandet. Inte minst rör det dessa biblioteks

⁷⁹ *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*, s.19

betydelse även i rollen som folkbibliotek, då de i regel är den enda källan till litteratur på modersmålet för de utlandsboende. Precis som för skolbibliotek i Sverige verkar utlandsbibliotekens roll och ställning variera från skola till skola, men resurserna tycks i allmänhet vara små. Generellt sett menar vi att bibliotek på svenska utlandsskolor är förbisedda, men att de egentligen har en viktigare roll än skolbibliotek i Sverige. Eftersom eleverna inte har tillgång till andra svenska bibliotek måste skolbiblioteket fylla hela deras behov av böcker på svenska.

Litteraturförteckning

Att arbeta som skol- och lärarbibliotekarie i Lund: ett informationsmaterial. Lund: Skolbibliotekscentralen, 1998

Bibliotekslag; SFS 1996:1596

Corrall, Sheila. *Strategic Planning for Library and Information Services.* London: Aslib, 1994

Edvardsson, Birgitta & Lindström, Ingela. *Skolbiblioteket som resurs - långt borta eller nära? En undersökning av skolbiblioteksverksamheten vid nio skolor i Västmanlands län.* Borås: Högskolan i Borås, 1997

Engström, Anette. *Utlandssvensken - på väg ut, utomlands, hemma igen.* Stockholm: Svenska Dagbladets Förlag, 1994

Folkbibliotekens samverkan med skolan: Rapport från en arbetsgrupp inom Folkbiblioteksutredningen. Stockholm: Utbildningsdepartementet, Ds U 17, 1982

Folk- och skolbiblioteken 1992. (Statistiska meddelanden Ku 11 SM 9301) Statistiska Centralbyrån, 1994

Folk- och skolbiblioteken 1997. (Statistiska meddelanden Ku 11 SM 9801) Statistiska Centralbyrån, 1998

Förordning om statsbidrag till utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar, SFS 1994:519

Gómez, Elsa & Swenne, Margareta. *Aktivt lärande med skolbibliotek. Idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan.* Lund: Bibliotekstjänst, 1996

Gustafsson, Kerstin. *Bosättning utomlands. Handbok och checklista.* Stockholm: Föreningen Svenskar i Världen, 1987

Hedenström, Solveig. "Exploderar gymnasiebiblioteken? Reflektioner kring en undersökning av gymnasiebiblioteken" i *Barn & Kultur*, 1997:4-5, s. 79-82

Kaos blir kosmos. Skolbibliotekets utvecklingsmöjligheter med utgångspunkt från Jämtlands län. Östersund: Jämtlands läns bibliotek, 1995

Kühne, Brigitte. *Biblioteket - skolans hjärna? Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan.* Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1993

Kursplaner för grundskolan. Stockholm: Utbildningsdepartementet, 1994

Lance, Keith Curry, "The Impact of School Library Media Centers on Academic Achievement". i *Sustaining the Vision: A Collection of Articles and Papers on Research in School Librarianship.* Castle Rock, CO: Hi Willow Research and Publishing, 1996, s. 25-34

Limberg, Louise. *Skolbibliotek för kunskap och skapande: Ett idé- och servicematerial för lärare och bibliotekarier i undervisningen.* (Skolöverstyrelsen, Servicematerial, S 90:4) Stockholm: Utbildningsförlaget, 1990

Limberg, Louise. *Skolbiblioteksmodeller. Utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län.* (Skrifter från Valfrid nr 11) Borås: Publiceringsföreningen Valfrid, 1997

Limberg, Louise. "Vad är det för skillnad mellan folkbibliotek och skolbibliotek?" i *Skolbibliotek i medvind! Idéer och modeller för framtiden. Artiklar ur Barn & Kultur 1991-1993*. Lund: Bibliotekstjänst, 1993, s. 15-21

Nationalencyklopedin, band 19. Höganäs: Bra böcker, 1996

Nilsson, Elisabeth, "Integrerade folk- och skolbibliotek i nöd och lust" i *Skolbibliotek i medvind! Idéer och modeller för framtiden. Artiklar ur Barn & Kultur 1991-1993*, Lund: Bibliotekstjänst, 1993, s. 38-43

Nilsson, Monica. *Skolbiblioteket - skolans informationscentrum*. Lund: Studentlitteratur, 1998

Nilsson, Uno. "Lyft skolbiblioteken ur fritids- och mysighetsträsket!" i *Skolbibliotek i medvind! Idéer och modeller för framtiden. Artiklar ur Barn & Kultur 1991-1993* Lund: Bibliotekstjänst, 1993, s. 22-28

Nobel, Agnes. *Boken i skolan: En analys med särskild inriktning på bibliotekets funktion i grundskolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1979

Omstedt, Britt. *Skolbibliotek - vem bryr sig? En undersökning av 14 organisationers syn på skolbiblioteken 1995*. Borås: Högsolan i Borås, 1997

Rabe, Anina. "Exploderar gymnasiebiblioteken?" i *Biblioteksbladet* 1997:8, s. 6, 8

Rainey, Melvyn. "School Libraries in Fiji" i *Sustaining the Vision: A Collection of Articles and Papers on Research in School Librarianship*. Castle Rock, CO: Hi Willow Research and Publishing, 1996, s. 65-75

Singh, Diljit. "The State of the World's School Libraries" i *School Librarianship: International Issues and Perspectives* Seattle, WA: International Association of School Librarianship, 1997

Skolverket. *Svensk utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar*. Dnr 98:2122

Skolöverstyrelsen. *Läroplan för grundskolan: Allmän del*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget, 1980

Svenska skolan i Berlin: informationsmaterial. 1998

Svenska skolan i Berlin. Mål för verksamheten Lokal arbetsplan läsåret 198/99

Taube, Karin. *Hur i all världen läser svenska elever: Skolverkets rapport nr 78*, 1995

Taube, Karin & Lundberg, Ingvar & Skarlind, Anders. *Svensk läsundervisning i ett internationellt perspektiv: Skolverkets rapport nr 80*, 1995

Torbiörn, Ingmar. *Att leva utomlands*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, 1976

Trost, Jan. *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur, 1993

Utbildningsdepartementet. *Läroplan för det obligatoriska skoväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo 94 anpassad till att också omfatta förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm, 1998

Utbildningsutskottets betänkande 1994/95, UbU2 Vissa Frågor

Har biblioteksverksamheten någon målsättning/målformulering?

Personal:

Vem sköter biblioteket?

Hur många timmar i veckan?

Har antalet timmar ökat/minskat på senare år?

Utnyttjande:

I vilken utsträckning är biblioteket en del av skolarbetet?

Hur mycket utnyttjas biblioteket?

Vem utnyttjar det mest? Vad beror det på?

Hur mycket lånas?

Vem lånar? Vad lånas? Vad lånas inte?

Vilka böcker saknas? Vilka är överflödiga?

Bedrivs skolarbete i biblioteket?

Vad finns det för tillträdesregler?

Bibliotekssyn:

Hur ser lärarna på biblioteket?

Hur ser eleverna på det?

Hur ser skolledningen på det?

Har bibliotekssynen förändrats på senare år?

Bokupställning:

Hur är böckerna uppställda?

Har uppställningen ändrats nyligen?

Vad är bra och vad är dåligt med nuvarande uppställning?

Inköp:

Hur görs inköp?

Hur stor är budgeten?

Datorisering:

Är biblioteket datoriserat? I så fall när och hur?

Datasystem? Kostnader?

Vad har det inneburit för förändringar?

Vad är bra och vad är mindre bra?

Lärarsynpunkter och elevsynpunkter?

Utveckling:

Hur har biblioteket förändrats under senare år?

Vad finns det för planer för framtiden?

Vad har ansvariga för önskemål?

Lärare

Bakgrund:

Utbildning, tidigare jobb, tid i Berlin, varför i Berlin

Svensk skola i utlandet:

Vad är skillnaden mot Sverige?

Hur tar ni hänsyn till detta i er undervisning?

Skolbibliotekets roll:

För er? För eleverna? För undervisningen?

Balans skola/fritid, kultur/språk

Vilka möjligheter finns?

Eleverna som medhjälpare?

Personal? Öppettider?

Låneregler? Referenslitt.?

Bokbestånd:

Vad saknas? Vad är överflödigt?

Vad är viktigast?

Fördelning av böcker?

Språk? (sv/no/da/ty)

Uppställning?

Inköp:

Vad? Hur ofta?

Inflytande?

Böcker i klassrummet?

Vad bör man speciellt tänka på för ett utlandsbibliotek?

Utvecklingsmöjligheter?

Visioner?

Bakgrund:

Hur länge i Berlin? Åter till Sverige? etc

Ålder, årskurs

Skolan:

Hur skiljer sig undervisningen från Sverige?

Saknas någonting i skolan?

Biblioteket:

Vad tycker du om skolbiblioteket?

Är du något där? Hur ofta/varför inte?

Skola/fritid

Lånar du något?

Saknar du något?

Jfr skolbibliotek i Sverige

Läsning:

Läser du några böcker på din fritid?

På vilket språk? Varför?

Varifrån får du böckerna?

Önskemål

Bakgrund:

Hur länge i Berlin? Åter till Sverige? Tidigare utlandsvistelse?

Hur många barn? Årskurs?

Skolan:

Positivt/negativt?

Skillnader från i Sverige?

Känner du till skolbiblioteket?

Kände du till skolbiblioteket i Sverige/på förra skolan?

Om ja, använde/använder du eller ditt barn det?

Vad bör vara bibliotekets syfte?

skola/fritid

kultur/språk

Läsning:

Läser ditt barn något på fritiden?

Vilket språk? Vad? Vem skaffar det?

Åsikter

Har ditt barn förändrats mycket sen Sverige?

Vad betyder biblioteket för skolan idag?

Vad finns det för visioner för biblioteket?

Vad finns det för ekonomiska resurser för biblioteket i dag och på sikt?

Svenska skolan:

Bakgrund och historia

Dagsläge

Framtiden - planer & visioner

Lärarekrytering

Skolbiblioteket:

Bakgrund

Dagsläge

Framtiden:

Bibliotekets funktion

Bokbestånd

Ekonomiska resurser

Visioner

Budget:

Inköp - hur ofta? hur mycket? ansvarig?

Personal?

Öppettider?

Medier:

Böcker, tidskrifter

Uppställning?

Referenslitt.?

Datorisering?

Målgrupper?

Målformulering?

Frågeformulär sändt via fax till svenska utlandsskolor

1. Har biblioteksverksamheten någon målsättning/målformulering?

2. Storlek och bestånd:

- a) Hur stort är biblioteket? (yta)
- b) Möblering? (arbetsbord, datorer, soffor etc.)
- c) Hur stort är antalet volymer i hyllorna?
- d) Finns det böcker på andra språk än svenska? I så fall vilka?
- e) Finns det andra medier? (tidskrifter, CD-ROM etc.)

3. Personal:

- a) Vem sköter biblioteket? Hur många timmar i veckan?
- b) Vad har personalen för arbetsuppgifter? (service, katalogisering, inköp etc.)
- c) Har antalet timmar ökat/minskat på senare år?

4. Utnyttjande:

- a) I vilken utsträckning är biblioteket en del av skolarbetet?
- b) Hur mycket lånas? Vem lånar?
- c) Hur fungerar lånerutinerna? (utlån, återlämning etc.)
- d) Vad finns det för tillträdesregler? (öppettider)

5. Bokuppställning:

- a) Hur är böckerna uppställda? (SAB-systemet, tema-områden etc.)
- b) Har uppställningen ändrats nyligen?
- c) Vad är bra och vad är dåligt med nuvarande uppställning?

6. Inköp:

- a) Hur görs inköp? Hur ofta?
- b) Hur stor är budgeten?

7. Datorisering:

- a) När och hur gjordes det?
- b) Vad har det inneburit för förändringar?
- c) Vad är bra och vad är mindre bra?

d) Vad anser elever och lärare?

8. Utveckling:

a) Vad finns det för planer för framtiden?

b) Vad har ansvariga för önskemål?

9. Övrigt:

a) Har lärarna mycket böcker i klassrummen?

Är dessa böcker i så fall katalogiserade?

b) Är skolbiblioteket öppet även för svenskar som inte har någon anknytning till skolan?

(ungefär som ett folkbiblioteks barn- och ungdomsavdelning)

c) Finns det något annat svenskt bibliotek i närheten?

(med vuxenböcker och/eller barnböcker)

10. Bör man ta särskilda hänsyn vid utformningen av ett skolbibliotek i utlandet, med tanke på att barnen befinner sig i en främmande kultur och att skolbiblioteket (bortsett från hemmet) förmodligen är deras enda länk till svensk litteratur?

11. Svenska skolan:

a) Hur många elever har skolan just nu?

b) Hur många elever i de olika årskurserna?

c) Hur många klasser finns det på skolan?

Abstract

The focus of this thesis is the library at the Swedish school in Berlin, Germany. Being a school in a foreign country, and playing a role also as a public library, the conditions for the library are somewhat unusual. Considering those conditions, how should the library be organised and developed to meet the users' needs in the best way possible?

To put the library in Berlin into a greater perspective, the first chapters of the thesis are dedicated to the issue of school libraries in Sweden; their historical development, their importance in the school curriculum and their present situation. Swedish research in the field of school libraries is presented and includes descriptions of theoretical analysing models. Four school libraries in the area of Lund are briefly described and analysed.

The current situation at the library in Berlin is thoroughly described and analysed. People involved with the library (teachers, pupils, parents etc.) were interviewed and could express their opinions on the library's role. Based upon both the study of the general situation in Sweden and the study of the specific conditions and expectations in Berlin, a proposition of reorganisation and development of the library at the Swedish school in Berlin is presented. Long-term objectives as well as practical details are included.

The research in the area of libraries at foreign schools is close to non-existent. A general conclusion in this thesis is that libraries at foreign schools probably play even more important roles as cultural and educational resources than libraries at domestic schools.